—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ЛіМ

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
8
САКАВІКА
1991 г.
№ 10 (3576)
ВЫХОДЗІЦЬ з 1932 г.
КОШТ — 15 кап.
(Па падпісцы — 10 кап.)

ЧЫТАЙЦЕ

Са святам вас, дарагія жанчыны!

Кола Дзён

Ёсць афарызм: «Лепшая навіна — адсутнасць усяляніх навін». Гэта, канечне, не ісціна, а ўсяго толькі парадокс. Тым не менш, і падзея, якая не адбылася, — таксама свайго роду падзея.

Напрыклад, 1 сакавіка НЕ адбылося даўно абяцанае афіцыйнае павышэнне цэн. Праўда, цэны на шмат якія тавары і без таго няспынна растуць, а большасці з іх на прылаўках няма наогул.

Прэзідэнт СССР М. Гарбачоў НЕ выступіў, як было дамоўлена, у Вярхоўным Савеце БССР. З Магілёўшчыны прэзідэнт адразу адбыў у Маскву.

Дэпутаты беларускага парламента НЕ прынялі праект пастановы «Аб ліквідацыі прывілей кіруючых работнікаў БССР» у апошні дзень сесіі.

А цяпер пра тое, што адбылося на тыдні.

28 лютага

ў ходзе паездкі ў Японію дэлегацыі з Беларусі Старшыня Савета Міністраў БССР В. Кебіч сустрэўся і меў гутарку з прэм'ер-міністрам Т. Кайфу.

Старшыня Вярхоўнага Савета СССР А. Лук'янаў сустрэўся з кіраўнікамі дэлегацыі рэспублік, якія працуюць над Саюзным дагаворам. Хоць работа і набліжаецца да заканчэння, адрозненні ў пазіцыях рэспублік па некаторых важных пытаннях застаюцца сур'ёзнымі.

1 сакавіка

пачаліся забастоўкі на шахтах Данбаса і іншых вуглездабываючых рэгіёнах.

Папераджальная двухгадзінная забастоўка адбылася на Мінскім маторным заводзе. Адміністрацыя абяцала ўзняць расцэнкі.

2 сакавіка

ў Мінску прайшоў Устаноўчы з'езд Беларускай Сацыял-Дэмакратычнай Грамады.

Чарговы сход Грамадзянскага савета Беларусі прайшоў не як звычайна — у будынку Мінгарсавета (гэтым разам у памяшканні было адмоўлена), а... у зале Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР. Грамадзянскі савет прыняў пагадненне аб узаемнай падтрымцы незарэгістраваных грамадскіх арганізацый і заклікаў больш актыўна ствараць незалежныя прафсаюзы.

3 сакавіка

ў Латвіі і Эстоніі прайшлі апытанні насельніцтва. Каля 75 працэнтаў апытаных у Латвіі выказаліся за яе дзяржаўную самастойнасць. За аднаўленне дзяржаўнай незалежнасці Эстоніі выказаліся звыш 77 працэнтаў удзельнікаў у рэспубліцы.

4 сакавіка

Вярхоўны Савет СССР ратыфікаваў комплекс дагавораў з ФРГ.

Пад старшынствам Прэзідэнта СССР сабраўся на першае пасяджэнне Кабінет міністраў.

6 сакавіка

ў Дзяржаўнай філармоніі БССР адбыўся вялікі святочны канцэрт, прысвечаны Міжнароднаму жаночаму дню.

ПАРТЫЯ НАДЗЕІ

З Устаноўчага з'езда Беларускай Сацыял-Дэмакратычнай Грамады

— ХОЧАЦЦА ПАРАДАВАЦЦА разам з вамі: адбылася гістарычная з'ява — мы адрадзілі, а можна сказаць, стварылі нанова партыю сацыял-дэмакратыі. Партыю надзеі, партыю пакрыўджанага і абражанага, падманутага народа, які нацярпеўся за семдзесят гадоў ад таталітарнай сістэмы... Мы свядома становімся ў шэрагі змагання за будучыню нашага народа. Мы ідзём туды не для таго, каб шукаць сабе нейкія партфелі і крэслы; мы свядома ідзём на тое, што нас будуць ганіць; мы ведаем, што ярлыкі для нас гатовы. Але мы будзем рабіць так, як гаворыць нам біблейская мудрасць — паклаўшы рукі на плуг, не азірайся... Дык давайце ж падымем дзірван нашай няшчаснай гісторыі, узаром гэтую самую глебу, каб прараслі на ёй залатыя зярняты нашай надзеі, нашай будучыні. І няхай нам у гэтай сяўбе спрыяе і наша прырода, і наш народ, і ўсе сілы — нябесныя і зямныя!

Гэтымі словамі завяршыў Устаноўчы з'езд БСДГ гісторык Міхась **Ткачоў**, абраны на форуме старшынёй новай партыі. Зала Дома літаратара, дзе 2—3 сакавіка стваралася Грамада, памятае шмат самых розных сходаў — і такіх, калі сумам зялёным павявала яшчэ на подступах да будынка на вуліцы Фрунзе, і такіх, калі пасля выступлення якогасьці істэрыкуючага прамоўцы хацелася бегчы адсюль куды далей... Гэтым разам бацькі-заснавальнікі БСДГ разыходзіліся відавочна задаволеныя, з усведамленнем годна зробленай справы.

Перш чым прыступіць да выкладання таго, што складала змест з'езда, хочацца адзначыць зладжанасць яго працы, высокі ўзровень падрыхтоўкі праектаў дакументаў, уважлівае стаўленне да працэдуры. Стараннямі сяброў аргкамітэта Анатоля Гурыновіча, Ігара Чарняўскага, Алега Трусава і іншых форум у элегантным стылі прайшоў усю сваю дыстанцыю, абмінаючы пратакольныя рыфы. Вядома, спрыяла гэтаму і тое, што ў зале сабраліся аднадумцы, паміж якімі не трэба было лішніх слоў.

УПЕРШЫНЮ ініцыятыўная група па стварэнні (адраджэнні) БСДГ абвясціла пра сябе напрыканцы мінулага года, на форуме інтэлігенцыі Беларусі. З цягам часу група пашырыла свой склад і ўзяла на сябе абавязкі арганізацыйнага камітэта па скліканні і правядзенні Устаноўчага з'езда партыі. «ЛіМ» інфармаваў чытачоў пра гэтую дзейнасць, друкаваў праекты асноўных дакументаў БСДГ.

І вось — з'езд. 154 паўнамоцныя дэлегаты — з Мінска і ўсіх абласцей Беларусі. Паводле сацыяльнага становішча — пераважна творчыя, навуковыя, інжынерна - тэхнічныя работнікі. Шмат людзей з дэпутацкімі значкамі Саветаў розных узроўняў. Дзве трэція дэлегатаў—ва

(Працяг на стар. 4).

У КІЕЎ — З ПЕСНЯЙ

У Кіеве адбылася студэнцкая канферэнцыя «Нацыянальна-народная культура ў кантэксце гісторыі», удзел у якой бралі фальклорныя калектывы з Алма-Аты, Уладзівастока, Драгобыча, Львова, Мінска, Рыгі.

Са сталіцы Беларусі ў Кіеў прыехалі фальклорная суполка пад кіраўніцтвам супрацоўніка гісторыка-культурнага запаведніка «Заслаўе» Уладзіміра Бярберава і студэнтка філалагічнага факультэта Беларускага універсітэта Алеся Сёмуха, якая выступіла ў Кіеве з дакладам «Канцэпцыя нацыянальнай культуры (літаратуры) на Беларусі».

Суполку запрасілі на адкрыццё выстаўкі ў Кіеўскім музеі архітэктуры і побыту пад адкрытым небам.

«Адкуль бераце вы свае песні?» — спытаў я ў салісткі фальклорнай суполкі Наталлі Матыліцкай. «Са зборнікаў, з запісаў уласных фальклорных экспедыцый», — адказала яна. Усе яны — студэнты Беларускага універсітэта — неаднойчы бывалі на дыялектычнай і фальклорнай практыцы, дзе і запісвалі ад старых людзей беларускія песні.

Сяргей ШАПРАН.

ДАПАМОГА ПРАЦЯГВАЕЦЦА

На гэтым тыдні ў Кармянскім раёне, жыхары якога моцна пацярпелі ад чарнобыльскай катастрофы, пабывалі прадстаўнікі неўрадавай арганізацыі «Евангелічная моладзь» з Ніжняй Саксоніі (ФРГ). Ад імя гэтай арганізацыі В. Юнг перадаў лекі на 27 тысяч марак, а таксама запрашэнні на аздараўленне ў Германію ў чэрвені г. г. для некалькіх тысяч дзяцей.

А ў Чэрыкаўскай раённай бальніцы пабываў днямі член міжнароднай асацыяцыі «Урачы свету супраць атамнай вайны» У. Гардэр. Над бальніцай узята пастаяннае шэфства.

Пасрэднікам у гэтых дабрачынных акцыях выступае фонд «Дзеці Чарнобыля», утвораны па ініцыятыве аднайменнага камітэта БНФ. **НАШ КАР.**

З ПОШТЫ ТЫДНЯ

НА ЧЫІМ СУМЛЕННІ РАСКОЛ?

Артыкул «Раскол» народнага дэпутата БССР, старшыні Сойма БНФ «Адраджэнне» З. Пазняка, надрукаваны ў «ЛіМе» за 21 снежня 1990 года, я прачытаў з цікавасцю, бо аўтар піса́ў аб тым, што трывожыць кожнага, каму неабыякава, што будзе з намі.

...Лічу, што мне пашанцавала. З'яўляючыся членам рэспубліканскага Савета ветэранаў вайны, працы і Узброеных Сіл, членам прэзідыума Беларускага Экалагічнага Саюза, я калінікалі бываю ў Мінску па справах гэтых грамадскіх арганізацый, сустракаюся з прадстаўнікамі ўсіх куткоў Беларусі. А гэта дае магчымасць атрымліваць дадатковую інфармацыю, якую не заўсёды знойдзеш у друку, дае магчымасць параўнаць розныя меркаванні.

Дык ці сапраўды ў нашым грамадстве адбываецца раскол замест кансалідацыі? І калі гэта сапраўды так, то на чыім гэта сумленні?

За прайшоўшы пасля падзей 7 лістапада час супакоіўся несусветны вэрхал ва ўсіх сродках масавай інфармацыі, належачых КПБ. Здаецца, прайшло дастаткова часу, каб вінаватых прыцягнуць да адказнасці, але... але сёння, слава Богу, цалкам паслухмяная яшчэ ўчора партапарату Феміда не можа па камандзе пакараць кагосьці і дзейнічаць па прынцыпе «Быў бы чалавек, а артыкул падбяром».

Калі ў першыя дні масавай істэрыі былі чутны нават патрабаванні (прагучаўшыя і на пленуме рэспубліканскага Савета ветэранаў) бязлітасна пакараць «экстрэмістаў», пазбавіць Пазняка і яго паплечнікаў дэпутацкіх мандатаў, нямала простых людзей у глыбінцы былі згодны з такімі патрабаваннямі, то сёння яны ўжо задаюць пытанне: чаму не затрыманы тыя, хто таптаў нагамі кветкі, ускладзеныя да помніка У. І. Леніну? — і задумваюцца, не атрымаўшы адказу на сваё пытанне.

А сапраўды — чаму? Ды таму, што калі гэта зрабіць (а каго затрымаць і дзе іх шукаць — добра вядома), то адразу ўсплывуць і хросныя бацькі гэтага правакацыйнага вэрхалу, мэта якога — расколоць наша грамадства.

На першы погляд, неверагодна, але гэта так: партыя, якая аб'явіла на ўвесь свет, што «гэтак жыць нельга», сёння з'яўляецца сама ворагам перабудовы! Бо яна ўбачыла, якую смяротную небяспеку нясе перабудова манапольнаму праву на ўладу гэтай партыі.

Пэўная разгубленасць сярод партапарату, якая мела месца, скончылася. Партапаратчыкі «выходзяць з акопаў». Ім зноў «пашанцавала», і выбаршчыкі «аддалі» свае галасы за кандыдатаў ад партапарату, што дало ім магчымасць з усіх перакрыжаванняў крычаць: «Партыя адмовілася ад адміністрацыйна-камандных функцый».

Сёння ўзяты жорсткі курс на ўзмацненне партыйнага ўздзеяння на працоўныя калектывы. Ад народных дэпутатаў БССР, дэлегаваных у Вярхоўны Савет ад ветэранскай арганізацыі, патрабавана рашуча перайсці ў наступ і «даць адпор дэмагогам ад апазіцыі БНФ».

Першы сакратар ЦК КПБ А. Малафееў, выступаючы на апошнім пленуме ЦК КПБ, выказаў незадавальненне ў адрас дэпутатаў-камуністаў (дарэчы, іх у складзе народных дэпутатаў БССР — 296). У прыватнасці, А. Малафееў сказаў: «86 % камуністаў сярод дэпутатаў, а нашага ўплыву амаль не адчуваецца. Апазіцыя, трэба аддаць ёй належнае, меншай колькасцю праяўляе значна больш ініцыятывы па любых пытаннях. Трэба рабіць з гэтага самыя сур'ёзныя вывады».

І вывады амаль адразу былі зроблены: кожны дэпутат-камуніст павінен галасаваць супраць якой бы там ні было прапановы, зыходзячай ад апазіцыі БНФ, калі яна адхіляецца кіраўніцтвам КПБ. А паколькі будзе галасаванне, то ўсё дэмакратычна!

Вось толькі ці ўсе дэпутаты-камуністы будуць згодны выконваць ролю механічных салдацікаў і галасаваць не па сваім разуменні, а па камандзе свайго партыйнага шэфа? На гэтае пытанне адкажа час.

А што дэпутатам-камуністам угатавана менавіта роля гэтых механічных салдацікаў для галасавання, красамоўна пацвярджаюць наступныя словы таго ж А. Малафеева: «У складзе дэпутацкага корпуса ў Вярхоўным Савеце дзейнічаюць непасрэдна сакратары ЦК тт. Камай і Ціхіня, і я хачу выказаць агульную думку, што яны ў бліжэйшы час знойдуць там неабходнае ўзаемаразуменне з камуністамі-дэпутатамі». Увогуле, у гэтым ніякага парушэння няма. Усе партыі, што атрымалі месцы ў парламенце, выступаюць ад імя сваёй партыі. Але ў нашым выпадку справа ідзе да таго, каб аб'яднаць дэпутатаў-камуністаў не на агульную справу — дэмакратычную перабудову нашага грамадства, а дзеля адзінай мэты — захаваць партыйны дыктат, але цяпер пад прыкрыццём парламенцкай дэмакратыі.

Станоўча ацэньваючы ў цэлым артыкул З. Пазняка, тым не менш лічу сваім абавязкам звярнуць увагу на адну супярэчлівасць у артыкуле. Гэта супярэчлівасць, на маю думку, і дала магчымасць магільшчыкам перабудовы з партапарату падняць даволі магутную хвалю дэзінфармацыі ў адрас кіраўніцтва БНФ.

Супярэчлівасць гэта ў тым, што, зыходзячы з правільных тэарэтычных абгрунтаванняў аб функцыях помнікаў (гістарычная, эстэтычная, ідэалагічная), была зроблена палітычная памылка — ускладанне «дароў» да помніка У. І. Леніну.

Ёсць добрая беларуская прымаўка: «Гавары, а рукам волю не давай». Кожны мае права прызнаваць і прытрымлівацца ў жыцці той ці іншай ідэалогіі, быць вернікам ці атэістам. У кожнай ідэалогіі, у кожнай рэлігіі ёсць свае сімвалы, свае ідалы, свае святыя. Дык ці добра будзе, калі мы ўсе пачнём у тым ці іншым выглядзе абражаць ідалаў ці святых сваіх ідэалагічных праціўнікаў? Мяркую, што ні да чаго добрага гэта не прывядзе.

Калі я слухаю выступленні Зянона Станіслававіча, заўсёды здзіўляюся яго мужнасці, уменню ўкласці ў малы аб'ём слоў вялікі сэнс, яго непахіснасць у адстойванні агульначалавечых каштоўнасцей, нацыянальнай годнасці беларусаў. І не да ўлады ён ірвецца, а да праўды. А вось тыя, хто баіцца гэтай праўды, хто тапіў гэтую праўду ў народнай крыві — той і сёння гатоў усё паўтарыць.

Вось чаму я не губляю надзеі, што ў яго хопіць мужнасці прызнаць акцыю з ускладаннем «дароў» да помніка У. І. Леніну 7 лістапада 1990 года палітычнай памылкай, якая, дарэчы, дорага каштавала для ўсяго руху, адхіснуўшы ад сябе нямала ўчарашніх прыхільнікаў БНФ, асабліва ў глыбінцы. За іх цяпер трэба зноў змагацца, але рабіць гэта будзе значна цяжэй.

Пераасэнсаванне сутнасці ідалаў, якім пакланяўся, — гэта вельмі няпросты працэс. Нават прыняўшы хрысціянства, яшчэ доўга шмат хто з ахрысціўшыхся ўпотай маліўся язычным багам. Не ўлічваць гэтага —значыць рабіць памылку.

А што датычыць помнікаў У. І. Леніну, дык час усё расставіць па сваіх месцах. Ужо сёння дзейнічае «эффект бумеранга» — масавае тыражаванне не маючых ніякай каштоўнасці помнікаў падпісала ім свой прысуд.

Сапраўды, у нашым грамадстве ўсё мацней адчуваецца раскол. І адказнасць за гэта нясуць не помнікі, а жывая партыйна-бюракратычная сістэма з канкрэтнымі пасадавымі асобамі.

Ф. ШКІРМАНКОЎ,
дэпутат Слаўгарадскага гарадскога Савета народных дэпутатаў.

СТВОРЫМ СЯБРЫНУ ПОЛЬСКАЙ КУЛЬТУРЫ!

Ліст у рэдакцыю

Беларуская і польская культуры звязаны даўнімі і плённымі традыцыямі, абумоўленымі як блізкім суседствам, так і пэўнай агульнасцю лёсаў нашых народаў на працягу многіх стагоддзяў гістарычнага развіцця. На памежжы гэтых культур нарадзілася багата літаратурных і мастацкіх твораў, якія маюць непераходную і агульную каштоўнасць,— дастаткова прыгадаць спадчыну Адама Міцкевіча і Яна Чачота, Уладзіслава Сыракомлі і Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, Валенція Ваньковіча і Станіслава Манюшкі, Элізы Ажэшкі і Янкі Лучыны, Янкі Купалы і Уладзіслава Бранеўскага, Мечыслава Карловіча і Фердынанда Рушчыца, Бранісłава Тарашкевіча і Ежы Путраманта. Нашы супольныя традыцыі засноўваліся ў часы Францішка Скарыны, Міколы Гусоўскага і Сымона Буднага, гартаваліся ў агні паўстанняў Тадэвуша Касцюшкі і Кастуся Каліноўскага, пасняхова развіваліся на працягу XX стагоддзя, калі рабіліся шматлікія пераклады, даследаваліся спрэчныя пытанні, запаўняліся «белыя плямы» ў нашым мінулым.

На жаль, дзесьці з канца 60-х і асабліва пачатку 80-х гадоў пад уплывам аб'ектыўных і суб'ектыўных прычын нашы традыцыйныя культурныя сувязі сталі парушацца (асабліва гэта выявілася ў змяншэнні колькасці перакладаў). Больш таго, узрастае хваля ўзаемнага неразумення і нават варожасці. Гэтай разбуральнай хвалі павінны супрацьстаяць як беларуская, так і польская грамадскасць. Супрацьстаяць канкрэтнымі справамі — найперш вывучэннем і пашырэннем супольнай спадчыны, абменам і ўзаемаўзбагачэннем сучасных культурных здабыткаў. Відавочна, што для здзяйснення такой нялёгкай задачы адных афіцыйных структур сёння недастаткова. Праяўляючы добрую волю, павінна тут зрабіць крок насустрач беларуская творчая і навуковая інтэлігенцыя, шматлікія прыхільнікі польскай культуры. Арганізацыйную ініцыятыву ў гэтым кроку бярэ на сябе творчы калектыў Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтра імя Скарыны, пры якім ужо існуе Таварыства сяброў чэшскай і славацкай культур.

Усіх тых беларусаў, а таксама прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцяў, хто лічыць сябе прыхільнікам польскай культуры, жадае садзейнічаць яе далейшаму пашырэнню і вывучэнню, хто хоча супрацоўнічаць з Саюзам палякаў на Беларусі, афіцыйнымі і грамадскімі структурамі ў Польшчы, запрашаем прыйсці на арганізацыйна-ўстаноўчы сход, які адбудзецца ў канферэнц-зале Дома літаратара (вул. Фрунзе, 5) 13 сакавіка бягучага года (пачатак а 18 гадзіне).

Ініцыятыўная група:

Янка БРЫЛЬ, Вячаслаў ВЯРЭНІЧ, Адам МАЛЬДЗІС, Уладзімір МАРХЕЛЬ, Васіль ТАЛСТОЙ, Максім ТАНК, Язэп ЯНУШКЕВІЧ.

АГУЛЬНЫ СХОД ПІСЬМЕННІКАЎ

Як сказана ў Статуце Саюза пісьменнікаў Беларусі, прынятым летась на чарговым пісьменніцкім з'ездзе, «для разгляду актуальных пытанняў дзейнасці» творчага Саюза штогод склікаецца агульны сход. Першы з іх і адбыўся 26 лютага. Прысутныя ўшанавалі мінутай маўчання літаратараў, якія памерлі пасля X з'езда пісьменнікаў Беларусі: Міхася Калачынскага, Міхася Барэйшу, Язэпа Семяжона, Уладзіміра Кудзінава, Міхаіла Дубянецкага, Рыгора Кобеца, Кандрата Крапіву, Станіслава Шушкевіча, Тамару Цулукідзе.

Разгледжаны тры пытанні: «Абмеркаванне праекта Дэкларацыі аб абнаўленні шматнацыянальнага Саюза пісьменнікаў СССР» (паведамленне намесніка старшыні Рады СП Беларусі У. Паўлава), «Аб рабоце Саюза пісьменнікаў Беларусі пасля X з'езда пісьменнікаў» (справаздача старшыні Рады В. Зуёнка), «Выбары дэлегатаў на IX Усесаюзны з'езд пісьменнікаў».

У спрэчках выступілі В. Мыслівец, А. Емяльянаў, В. Ткачоў, А. Дзеружынскі, М. Чаргінец, Л. Барщэўскі, Б. Сачанка, І. Васілеўскі і іншыя.

У рабоце агульнага сходу прынялі ўдзел і выступілі на ім старшыня аргкамітэта па падрыхтоўцы з'езда пісьменнікаў СССР С. Міхалкоў і сакратар СП СССР С. Колаў.

ЗАРЭГІСТРАВАНА БТБ

23 лютага ў жыцці ўсіх хрысціянскіх вернікаў — прадстаўнікоў розных канфесій, існуючых у рэспубліцы — адбылася значная падзея: выканкам Мінгарсавета зарэгістраваў у якасці грамадскага аб'яднання Біблейскае таварыства Беларусі. Новае таварыства атрымала правы юрыдычнай асобы.

На працягу года місіянеры розных канфесій праводзілі сумесныя намаганні, каб з'адзіночыць біблейскі рух рэспублікі ў таварыства. Ідэя атрымала падтрымку прапаведнікаў розных канфесій, і ў студзені 1991 года яны з'арганізавалі Раду. У Раду БТБ увайшлі прадстаўнікі большасці канфесій, у тым ліку Рускай праваслаўнай царквы, Рымa-каталіцкай царквы, евангельскіх хрысціян-баптыстаў і інш. Прэзідэнтам таварыства выбраны Герман Якаўлевіч Родаў — прапаведнік мінскай царквы евангельскіх хрысціян-баптыстаў (у грамадскім жыцці — настаўнік гісторыі і замежнай мовы). Віцэ-прэзідэнтам стаў пісьменнік і літаратуразнаўца Васіль Сёмуха.

«Галоўная мэта БТБ, — падкрэсліў у інтэрв'ю «ЛіМу» брат Герман Родаў,— паўсюдна распаўсюджваць Біблію. Мы таксама будзем усяляк спрыяць якаснаму перакладу Бібліі на сучасную беларускую мову. Спадзяёмся, што творчая інтэлігенцыя Беларусі спрыніцца да нашых богапажаданых намаганняў». На афіцыйную прэзентацыю Біблейскага таварыства Беларусі запрошан прэзідэнт Біблейскага таварыства Савецкага Саюза С. Аверынцаў. Яна адбудзецца 19 сакавіка г. г. у Доме літаратара.

Юрка ЛАГАДА.

НА ПАВАРОЦЕ

САЦЫЯЛ-ДЭМАКРАТЫ ПАЧЫНАЮЦЬ І...

Перакідны каляндар на маім рабочым стале штодня, а іншым разам двойчы-тройчы на дзень адзначае дзесятыя, пятнаццатыя, дваццаць пятыя, шасцідзесятыя і г. д. угодкі з'ездаў КПСС і КПБ. Тут жа, як напамін аб нязздзейсненай сусветнай пралетарскай рэвалюцыі, — круглыя гадавіны з часу стварэння кампартый Венесуэлы, Люксембурга, Швейцарыі ды іншых краін. Мяркуючы па календары, і ў 1991 годзе, калі перафразаваць ісламскую формулу, няма партый, акрамя камуністычных, а КПСС — іх авангард.

Каляндар, вядома, маніць. Але не ў тым справа, што, складаючы яго, нехта надта ўжо расшчыраваўся. «Ген» аднапартыйнасці ўсё яшчэ глыбока ўкаранёны ў нашу ментальнасць, што знаходзіць адлюстраванне нават у вуснай народнай творчасці. Анекдот: «Як ты, дзядзька, ставішся да шматпартыйнасці?» — «А што гэта?» — «Ну гэта калі будзе не адзін райкам, а два, тры, чатыры...» — «Кепска стаўлюся.» —«Чаму?» — «Не пракормім...»

Калі без жартаў, то найбольшая, бадай, цяжкасць, з якой сутыкаюцца і будуць сутыкацца ствараемыя сёння партыі, — разарваная таталітарызмам грамадская свядомасць. Традыцыі паўнакроўнага палітычнага жыцця ў ёй заменены ідэалагічнымі рэфлексамі, што гвалтоўна ўкараняліся на працягу дзесяцігоддзяў.

Пра што ў гэтай сувязі хочацца паразважаць па гарачых слядах такой адметнай падзеі, як Устаноўчы з'езд Беларускай Сацыял-Дэмакратычнай Грамады?

Не губляючы час на росшукі «трох крыніц, трох састаўных частак» беларускай сацыял-дэмакратыі, трэба, аднак, заўважыць, што ўтварэнне Грамады сталася лагічным развіццём адраджэнцкіх працэсаў. У прыватнасці, набыцця інтэлігенцыяй выразнага палітычнага аблічча — пасля эмацыянальнага водгуку-падтрымкі расплывістых ідэй перабудовы, пасля няплённых спроб рэфармаваць застылыя структуры, пасля «апошніх, чатырохсотых» ушчуванняў кіраўніцтва КПБ... Думкі аб стварэнні, так бы мовіць, «партыі старога тыпу», наколькі я памятаю, выказваліся яшчэ да таго, як выхад з «партыі новага тыпу» набыў характар устойлівай і прагрэсіруючай тэндэнцыі. І, мабыць, натуральна, што тыя, хто выветліў свае адносіны з камуністычнай партыяй, але не страціў пры гэтым надзей на самарэалізацыю праз актыўную грамадскую дзейнасць, схіліліся да сацыял-дэмакратычных ідэй.

«Гісторыя чалавецтва і яго будучыня, —піша адзін з дэмакратычных лідэраў Ю. Афанасьеў, — вызначаецца зусім не толькі — і нават не ў першую чаргу — барацьбой класаў ці партый: вопыт «рэальнага сацыялізму» засведчыў, у прыватнасці, поўную неўгрунтаванасць марксісцкага тэзіса аб прыярытэце класавых інтарэсаў у дачыненні да нацыянальных. Развіццё цывілізацыі, на маю думку, вызначаецца дыялектычным узаемадзеяннем двух важнейшых фактараў, якое някепска апісваецца формулай: «Свабода моцнаму, абароненасць слабаму». Менавіта ў другой частцы гэтай формулы многім бачыцца месца сацыялістычнай ідэі, сацыял-дэмакратычнага руху. Уплывовай з'яўляецца думка аб ім, як аб важнейшым сродку забеспячэння балансу ў акіяне канфлікту інтарэсаў, сродку захавання ліберальнага плюралізму ў эканоміцы, палітыцы, культуры.

У разнастайным палітычным спектры цывілізаванага свету сацыял-дэмакратыя сёння ўсё шырэй выяўляе погляды наёмных работнікаў, найперш, погляды сярэдніх класаў, а таксама тых, хто зусім не спешчаны матэрыяльнымі дабротамі. Сацыял-дэмакратыя спрабуе выказваць інтарэсы ўсёй грамадзянскай супольнасці.

Сацыял-дэмакратычныя традыцыі на Беларусі трывала ўгрунтаваны ў адраджэнцкім руху пачатку нашага стагоддзя. Узнаўленне партыі такога кірунку ў наш час і ў нашых умовах можа аптымальна спалучыць дэмакратычныя і нацыянальныя вектары, якія часам «цягнуць» грамадства ў розныя бакі.

Відавочна, аднак, што ідэолагам Грамады, выпрацоўваючы стратэгію і тактыку дзейнасці сваёй партыі, давядзецца ўлічваць і шэраг неспрыяльных фактараў. Найперш тое, што напружанай грамадскай свядомасці ўласцівыя зрывы. Далейшае паглыбленне крызісных з'яў пакідае мала надзей на паслядоўнае і памяркоўнае развіццё сацыяльных працэсаў. Іншымі словамі, замест плаўнага «прасядання» з камуністычнага ўзроўню на сацыял-дэмакратычны ў масавай свядомасці пачнецца рэзкае непрынянцце любых адценняў чырвонага колеру.

Андрэй ГАНЧАРОЎ.

АДГАЛОСКІ

Гродзенскі універсітэт абураны...

Калі раней пра асаблівасці «беларускага пытання» на Гродзеншчыне пісалі адзінкавыя публіцысты, дык цяпер свой голас у абарону роднага слова і беларускай годнасці ўзнялі 146 выкладчыкаў і студэнтаў Гродзенскага дзяржаўнага універсітэта імя Янкі Купалы. Менавіта столькі подпісаў стаіць пад «Заявай» выкладчыкаў і студэнтаў ГДУ імя Я. Купалы, скіраванай у «ЛіМ» і Вярхоўны Савет БССР. Сярод падпісаўшых — прарэктары па навучальнай рабоце, завочным навучанні, загадчыкі кафедраў беларускай літаратуры, беларускай мовы, гісторыі БССР, педагогікі, рускай і замежнай літаратуры, выкладчыкі, аспіранты, студэнты. Па сведчанні загадчыка кафедры беларускай літаратуры К. Лецкі, які даслаў ліст у рэдакцыю, спіс подпісаў можна было б доўжыць і доўжыць.

Заява канстатуе: «У Гродне і вобласці груба парушаецца Закон «Аб мовах у Беларускай ССР». З боку абласных і раённых улад амаль нічога не робіцца для таго, каб спыніць далейшае выцясненне беларускай мовы са сферы афіцыйнага ўжытку. Так, акрамя абласной рускамоўнай газеты «Гродненская правда», гаркам партыі г. Гродна наладзіў выпуск на рускай мове «вячоркі» — «24 часа». Рускамоўным з'яўляецца і нядаўна заснаваны «Молодежный курьер». На рускай мове па-ранейшаму выходзяць многія раённыя і ведамасныя газеты вобласці і абласнога цэнтра...»

Заканчваецца Заява такімі словамі: «Мы катэгарычна пратэстуем супраць падобнага раўнадушша, абыякавасці да мовы, культуры свайго народа, бо такімі паводзінамі дзяржаўныя і партыйныя дзеячы зневажаюць гонар нацыі. Калі наш голас не будзе пачуты і нічога не зменіцца, мы вымушаны будзем патрабаваць адстаўкі такіх кіраўнікоў».

«І сумна, і скрушна»: выступаць прасіцелямі за сябе на сваёй жа зямлі...

Урад Кебіча — за ТБМ

Магчыма, гродзенскім уладам у падмогу будзе пастанова СМ БССР ад 19 лютага 1991 г. № 56. Яна называецца «Пытанні Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны» (разаслана гарвыканкамам і райвыканкамам чамусьці ў рускай рэдакцыі).

Пастанова мае сваёй мэтай «пашырэнне дзейнасці ТБМ імя Ф. Скарыны, якая спрыяе ўсебаковаму развіццю нацыянальнай мовы і культуры». Дзеля гэтага выканкамам мясцовых Саветаў народных дэпутатаў, міністэрствам і ведамствам дэкрэтавана аказваць ТБМ дапамогу ў стварэнні яго суполак у гарадах, на прадпрыемствах, навучальных установах і садзейнічаць у вырашэнні задач Таварыства.

ТБМ атрымала дазвол на стварэнне неабходных прадпрыемстваў і арганізацый, выпуск сувенірнай прадукцыі і вырабаў культурнага прызначэння.

Дзяржэканомплан і Дзяржснаб БССР павінны прадугледзець выдзяленне таварыству лімітаў на мэблю, аргтэхніку і г. д. Дзяржкамдруку БССР — ажыццявіць выпуск неабходнай друкаванай прадукцыі па заказах ТБМ.

Сродкам масавай інфармацыі рэкамендавана прапагандаваць дзейнасць ТБМ імя Ф. Скарыны.

Пастанова СМ БССР падпісана В. Кебічам.

Консульства мяняе шыльду...

Консульства Рэспублікі Польшчы ў Мінску быццам зрэагавала на апошнія радкі згаданай пастановы: выкарыстанне беларускай мовы ва ўсіх сферах жыцця. Дыпламатычны статус — адна з такіх сфер. Зараз на веснiках консульства на вуліцы Румянцава вісіць шыльда на польскай мове і на дзяржаўнай мове рэспублікі знаходжання. Вартасны прыклад для іншых, у тым ліку і дамаарослых шанавальнікаў «мовы міжнацыянальных зносін», а не роднай.

Юрась ЗАЛОСКА.

ПАРТЫЯ НАДЗЕІ

(Пачатак на стар. 2).

ўзросце ад 31 да 50 гадоў. З'езд вітаў тэлеграмай Васіль Быкаў. Сярод гасцей — Янка Брыль, акадэмік Радзім Гарэцкі, народныя дэпутаты СССР Алесь Адамовіч і Аляксандр Дабравольскі, лідэры рэспубліканскіх партый і рухаў, сацыял-дэмакраты з Украіны, Літвы, Латвіі, Азербайджана.

З дакладам аб грамадска-палітычнай сітуацыі на Беларусі выступіў Міхась Ткачоў.

— У няпросты час адкату дэмакратызацыі і перабудовы,— сказаў ён,— сабраліся тут тыя людзі, каго ёсць усе падставы назваць адданымі дзецьмі сваёй роднай зямлі і свайго адзінакроўнага народа. З далёкіх і блізкіх гарадоў і паселішчаў з'ехаліся сюды, каб паразважаць над няпростым лёсам нашай дарагой Бацькаўшчыны, над яе, а значыць і над нашай з вамі будучыняй. Яна — гэтая будучыня — вісіць над намі страшнай зоркай Чарнобыля, перад якой меркнуць усе зямныя і нябесныя свяцілы. Яна ўжо стукаецца ў дзверы нашага будзённага жыцця роспачну і адчаем за здароўе нашых дзяцей і ўнукаў, турботамі аб кавалку хлеба, клопатам пра гарантаваную працу і бяспечнае людское існаванне. Яна джаліць у сэрца няўтольным болем за адрынутую і закінутую грамадствам жабрацкую старасць нашых пенсіянераў. Раз-пораз побач з нашым парогам уздымаюцца хвалі міжнацыянальных сутыкненняў, пагрозліва бліскаюць дэсантныя штыкі і льюць людскую кроў навейшыя забойчыя ку".

Усё гэта адбываецца на фоне гіганцкай катастрофы: навідавоку ўсяго ўтрапёнага і здзіўленага чалавецтва ідзе планетарнае караблекрушэнне марксісцка-ленінскай ідэалогіі, а разам з ёю і караблекрушэнне цэлых пакаленняў нашых з вамі суайчыннікаў. З жалем і болем адзначаючы гэты трагічны ў айчыннай гісторыі факт, мы павінны па-людску, з разуменнем і тактам аднесціся да сапраўднай трагедыі і маральных пакутаў тых, хто, паклаўшы сваё і чужое здароўе, лепшыя гады і сілы дзеля ўвасаблення ў жыццё прывіднай ідэі камунізму, сёння, напрыканцы жыццёвай дарогі апынуўся ля разбітага карыта. Сёння ля гэтага «карабля» нашай нядаўняй гісторыі стаім у глыбокім роздуме і мы з вамі. І не паганскі танец радасці, не канкан на касцях хочацца зрабіць з гэтай трагічнай нагоды. Не, нашы гняўлівыя думкі натуральна прыводзяць усіх нас да адвечнага пытання: «Хто вінаваты?». Хто, чыя рука самаўпэўнена і ўладарна руліла гэтым караблём, ігнаруючы маякі сусветнай цывілізацыі? Хто загнаў у «егіпецкае рабства» цэлыя народы і прымусіў рабіць недарэчную Вавілонскую вежу XX стагоддзя?

Мы ўсе добра ведаем гэтага вінаватага — гэты крывавы «ордэн мечаносцаў», гэты «ум, честь и совесть нашей эпохи». Аднак выстаўляць рахункі КПБ — КПСС мы не збіраемся, дый няма патрэбы. Наша задача ў іншым — глыбока прааналізаваць прычыны трагедыі Беларусі, вызначыць арыенціры будучыні нашага грамадства, зрабіць выразны крок у справе кансалідацыі народа, стварыць магчымасці для багатага і поўнага сэнсу жыцця.

Сучаснае сацыяльна-палітычнае жыццё Беларусі характарызуецца палярызацыяй інтарэсаў сацыяльных і палітычных груп грамадства, іх процістаяннем. Партыйна - бюракратычны апарат рэспублікі з-за сваёй самаўпэўненасці аказаўся не ў стане ўспрыняць новыя ідэі і патрабаванні часу. Больш таго, ён пайшоў на адкрытую канфрантацыю з дэмакратычнымі сіламі...

Зыходзячы з аналізу сучаснай сацыяльна-эканамічнай сітуацыі ў рэспубліцы і вакол яе, рэальна ацэньваючы наш цяжкі сённяшні дзень, з трывогай думаючы пра дзень заўтрашні, пра будучыню роднай Беларусі, пра шляхі яе далейшага сацыяльна-эканамічнага і нацыянальна-дзяржаўнага развіцця;

усведамляючы, што неабходнай умовай для выхаду з крызісу і стварэння сапраўды цывілізаванай грамадзянскай супольнасці, сапраўды дэмакратычнай, прававвой дзяржавы з'яўляецца існаванне такіх інстытутаў, як шматпартыйнасць, разнастайнасць формаў уласнасці і палітычных структур, свабоднае выяўленне думак, перакананняў і інтарэсаў;

мы прыйшлі да высновы, што ў грамадска-палітычным жыцці рэспублікі павінна заняць належнае месца беларуская сацыял-дэмакратыя.

Мы прыйшлі да высновы аб неабходнасці стварэння (адраджэння) Беларускай Сацыял-Дэмакратычнай Грамады.

Дэлегаты з'езда былі аднадушныя ў тым, што ствараемая імі партыя будзе левацэнтрысцкай партыяй парламенцкага тыпу, партыяй гуманістычных прынцыпаў і агульначалавечых каштоўнасцей, партыяй палітычнага рэалізму, нацыянальнай згоды і грамадзянскага міру, партыяй адраджэння нацыянальнай самасвядомасці і самавызначэння народа на аснове Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Беларускай ССР. Пра гэта казалі ў сваіх выступленнях дэлегаты Р. Штыхаў, М. Вярынскі (Бабруйск), Л. Ціхамохін (Маладзечна), Я. Глушкевіч (Орша), М. Статкевіч, М. Хадасевіч і многія іншыя.

Праект Праграмнай заявы БСДГ прадставіў з'езду Анатоль Сідарэвіч. Ён, у прыватнасці, сказаў:

— Калісь у беларускіх сацыялістаў і сацыял-дэмакратаў у пашане быў зваротак «таварыш». Але цяпер гэтае слова ўпала ў цане. Калісь беларускія сацыялісты гаварылі пра сацыялізм. Але й слова «сацыялізм» упала ў цане. Калісь у пашане было слова «грамадзянін», але й яно ўпала ў цане. Прычыны гэтых жалю вартых з'явішчаў вядомыя. Лёгка лідэру іспанскіх сацыялістаў Феліпэ Гансалесу прызнацца ў інтэрв'ю савецкаму тэлебачанню, што ён — чалавек сацыялістычных перакананняў. Лёгка пра гэта пісаць прэм'ер-міністру Францыі Мішэлю Ракару. Бо ні ў Іспаніі, ні ў Францыі, ні ў Швецыі, ні ў Нарвегіі сацыялізм і сацыялістычныя ідэі не скампраметаваныя ні «чырвоным тэрорам», ні ГУЛАГам, ні вялікім перасяленнем народаў з родных котлішчаў на Салаўкі, у Сібір. На Захадзе абывацелі ведаюць, што сацыялісты — гэта цывілізаваныя людзі, якія яшчэ ў канцы мінулага стагоддзя прыйшлі да высновы, што рэформы — найлепшы сродак дасягнення мэтаў, а з усіх відаў барацьбы ды змагання — найлепш весці парламенцкую.

Змагаючыся легальнымі сродкамі за дэмакратыю, сацыяльныя правы работнікаў, сацыялісты разам з лібераламі здолелі стварыць грамадзянскія супольнасці, а дзяржава стала дзяржавай грамадзян. Народ, грамадства ёсць крыніца ўлады. Думку народа, грамадства нельга ігнараваць, нельга адбіраць яго правы. Сцвярджэнне, што можна стварыць дэмакратыю для большасці, захаваўшы дыктатуру для меншасці, не пацвердзілася практыкай...

Замест механістычнага падыходу «або — або» гэтак званыя рэвізіяністы, апартуністы і рэфармісты ўзялі на ўзбраенне дыялектычнае «і — і»: дэмакратыя і для большасці, і для меншасці. Іх ідэалам сталі грамадзянскі мір і грамадзянская згода, бо толькі ў мірных, стабільных умовах багацее чалавек, багацее грамадства... Чалавек, які мае дастатковы ўзровень жыцця, чалавек, які валодае ўласнасцю, не пойдзе на авантуры...

Свабода, роўнасць, салідарнасць, дэмакратыя, прыярытэт права — пра гэта марылі асветнікі XVIII стагоддзя. Сацыял-дэмакраты ўзялі іх ідэалы, абагацілі іх. Нельга сказаць, што гэтыя ідэалы дасягнуты ўсюды. І нават там, дзе, здаецца, нам, можна жыць і радавацца,— нават там задачы ўдасканалення грамадства актуальныя. Наколькі ж яны актуальныя ў нас, дзе ні дастатку, ні ўсеагульнага, прамога і роўнага выбарчага права, ні абароненасці ад сваволі ўрада!

Гаворачы аб праграмных задачах Грамады, А. Сідарэвіч асабліва падкрэсліў, што перад Беларуссю стаіць праблема выжывання. І біялагічнага, і нацыянальнага. Варта жалю, што такі сур'ёзны палітык, як Генеральны сакратар ЦК КПСС Міхаіл Гарбачоў, выкарыстаў наш чарнобыльскі боль для агітацыйных мэтаў і для падняцця свайго рэйтынгу. Ці можна верыць Гарбачову як Прэзідэнту? Калі згадаць гісторыю з праграмай «500 дзён», з адстаўкаю яго паплечнікаў, падкрадаюцца сумлевы. Але відавочна: паслухмянасць беларусаў ёсць зарукаю ўвагі да іхніх праблемаў. І гаворка ідзе перш за ўсё пра гэтак жаданы Цэнтру Саюз з яго вертыкальнымі сувязямі. Паслухмяных людзей у нас больш чым дастаткова. Згадаем хоць бы прамову Анатоля Малафеева на З'ездзе народных дэпутатаў СССР. Падобна на тое, што філія КПСС — КПБ гатова адцурацца ад Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Беларускай ССР. Мы павінны цвёрда і ясна заявіць, што будзем адстойваць дух і літару гэтай Дэкларацыі, стаяць на тым, каб яе прынцыпы сталі духам і літарай новай Канстытуцыі Рэспублікі.

ДЭЛЕГАТЫ Устаноўчага з'езда БСДГ сярод іншага зацікаўлена абмяркоўвалі пытанне аб супрацоўніцтве з іншымі грамадска-палітычнымі арганізацыямі і рухамі. Падкрэслівалася, што Грамада мае намер праводзіць самастойную, дыстанцыяраваную палітыку, — узважаную і цвёрдую. БСДГ будзе кантактаваць з усімі тымі палітычнымі групаваннямі, дзейнні якіх не пярэчаць статуту партыі, ідуць у рэчышчы развіцця Беларусі, уплываюць на станаўленне яе суверэнітэту.

У гэтай сувязі дарэчы будзе згадаць выступленне госця з'езда, лідэра БНФ «Адраджэнне» Зянона Пазняка. Ён не толькі вітаў Устаноўчы з'езд Грамады, але спыніўся таксама на задачах, якія стаяць сёння перад дэмакратычнымі сіламі.

— Зараз у нас адбываецца вельмі добры і станоўчы працэс,— сказаў З. Пазняк,— утвараюцца нармальныя партыі. У межах БНФ вырашаць шырокае кола праблем — палітычных, эканамічных, экалагічных, духоўных — было цяжкавата з таго боку, што фронт гуртаваў людзей з рознымі перакананнямі: ад хрысціянскіх да сацыял-дэмакратычных і камуністычных. Патрэбна была свайго роду спецыялізацыя, вычляненне па асобных ідэях, па асобных праблемах. Патрэбна было з'яўленне палітычных партый. І тое, што яны ўтвараюцца, у тым ліку і Сацыял-Дэмакратычная Грамада, сведчыць пра з'яўленне ў нас дадатных падстаў для адраджэння грамадзянскай супольнасці.

Самая вялікая небяспека для дэмакратыі зараз ідзе ад камуністычнага таталітарызму, працягваў З. Пазняк. І стыхійна шырыцца рух супраць гэтага таталітарызму. Нават мяркуецца так, што паводле адносін да КПСС вызначаецца дэмакратызм таго ці іншага чалавека, той ці іншай арганізацыі. Гэта — глыбокая памылка. Галоўным крытэрыем дэмакратычнасці з'яўляецца не столькі апазіцыйнасць да кампартыі, але, найперш,— стаўленне да рэалізацыі права нацыі на самавызначэнне, да забеспячэння правоў і свабод чалавека.

Акрамя крытэрыяў, ёсць яшчэ і прыкметы, паводле якіх можна вызначыць, што гэта за рух і што ад яго чакаць. Такой прыкметай з'яўляецца вось гэты бел-чырвона-белы сцяг. Няхай будуць любыя партыі, няхай яны прытрымліваюцца любой арыентацыі, апроч таталітарызму,—калі яны становяцца пад гэты сцяг, значыць, яны будуць карысныя для нашага народа, для нашай Бацькаўшчыны.

ЯКІЯ ВЫНІКІ працы Устаноўчага з'езда БСДГ? Пасля прыняцця Статута і Праграмнай заявы дэлегаты аформілі сваё членства ў новай партыі. Адбыліся выбары Цэнтральнай Рады БСДГ, старшыні і трох яго намеснікаў (імі сталі М. Крыжаноўскі, А. Трусаў і І. Чарняўскі), а таксама галоўнага рэдактара друкаванага органа Грамады (А. Сідарэвіч).

З'езд прыняў шэраг рэзалюцый: аб рэферэндуме, аб непрымяненні гвалту ў вырашэнні палітычных пытанняў, аб адносінах да Сацыял-дэмакратычнай асацыяцыі.

Справаздачу падрыхтаваў
А. ГАНЧАРОЎ.

Партыя створана... Здымак на памяць.

Фота А. КАЛЯДЫ.

ЯК МАЯ МІЛІЦЫЯ МЯНЕ БЕРАЖЭ...

З першым намеснікам міністра ўнутраных спраў БССР В. КАВАЛЁВЫМ гутарыць карэспандэнт «Літаратуры і мастацтва» М. ЗАМСКІ

Колькі гадоў назад мне давялося пісаць пра адну крымінальную справу, якая нарабіла ў Мінску многа шуму. На Прывакзальнай плошчы да аднаго з таксі падышлі трое падлеткаў і папрасілі вадзіцеля адвезці іх у Мар'іну Горку, дзе яны жывуць. Таксіст, які абслугоўваў толькі гарадскія маршруты, пакваліўшыся на абяцаныя хлопцамі грошы, пагадзіўся ехаць. Адзін з пасажыраў, як потым высветліцца, ён умеў вадзіць машыну, сеў побач з шафёрам, астатнія размясціліся ззаду. Выехалі на Магілёўскую шашу, праехалі кіламетраў дваццаць. Недзе каля Смілавіч адзін з хлопцаў, сабраўшы за спіной шафёра складзеную паляўнічую стрэльбу, стрэліў яму ў патыліцу. Машыну спынілі, труп, папярэдне абшукаўшы (здабыча, здаецца, склала каля трыццаці рублёў), кінулі ў кювет і паехалі далей. Праз паўгадзіны іх затрымаў міліцэйскі пост.

Такая, коратка, фабула гэтай крымінальнай гісторыі. Што мяне, помню, напачатку ўразіла—хлопцы былі з самых нармальных сем'яў, і ў школе, дзе яны вучыліся, нічога дрэннага пра іх мне сказаць не змаглі: вучні, камсамольцы, удзельнікі мастацкай самадзейнасці. На допыце ў следчых злачынцы прызналіся, што загадзя абмеркавалі план захопу машыны, каб потым на ёй са знаёмымі дзяўчатамі паехаць на поўдзень... Вось такое спалучэнне дзіцячай наіўнасці са страшэннай жорсткасцю. З тым, што страляў, я сустрэўся пасля ў камеры папярэдняга зняволення. Помню, спытаў у яго, як ён спіць, спадзеючыся, што хлопец пачне расказваць, як не можа заснуць з-за страшных успамінаў. Але, перасмыкнуўшы плячыма, ён паскардзіўся: «Які тут сон, калі ў камеры ўсю ноч гарыць святло...»

Усё гэта ўспомнілася мне, калі ішоў на сустрэчу з Віктарам Аляксеевічам Кавалёвым... І першае пытанне да яго — якая сёння крымінагенная абстаноўка ў рэспубліцы?

В. Кавалёў: — Напружаная. У мінулым годзе было зарэгістравана 75700 злачынстваў. Гэта самы высокі паказчык за ўвесь пасляваенны час. Толькі за адзін год злачыннасць вырасла на 13,8 працэнта.

М. Замскі: — Колькі злачынстваў засталося нераскрытымі!

— Многа, толькі за леташні год больш як 25 тысяч.

— Сярод гэтых тысяч і нявыкрыты начны «візіт» злачынцаў у рэдакцыю «Літаратуры і мастацтва», рэдакцыі іншых выданняў Саюза пісьменнікаў Беларусі.

— Думаю, што гэта былі звычайныя злодзеі...

— Калі злодзеі, дык даволі дзіўныя. Яны чамусьці не пакваліліся на такія сёння вострадэфіцытныя рэчы, як новыя тэлефонныя апараты і пішучыя машынкі...

— І ўсё-такі, думаю, што ніякіх палітычных матываў у дзеяннях злачынцаў не было. Так мы і адказалі Вярхоўнаму Савету на запыт аднаго з народных дэпутатаў.

— Пакуль злачынцы не злоўлены, цяжка рабіць нейкія высновы з гэтай цёмнай гісторыі. Толькі ці будуць яны злоўлены? Хоць на мой дылетанцкі погляд, злачынства гэтае не з самых складаных і заблытаных.

— Гэта так здаецца.

— Якія ўсё-такі злачынствы набылі апошнім часам найбольшае распаўсюджанне!

— Як і раней, крадзяжы дзяржаўнай і асабістай маёмасці. Такіх злачынстваў летась зарэгістравана каля 54 тысяч.

— Сюды ўваходзяць і так званыя злачынствы ў эканоміцы!

— Таксама.

— Ва ўказе Прэзідэнта СССР М. Гарбачова ад 26 студзеня гэтага года органам унутраных спраў і дзяржаўнай бяспекі дадзена права без санкцыі пракурора, без узбуджэння крымінальнай справы рабіць вобыскі, праверкі, патрабаваць ад службовых асоб любой дакументацыі на прадпрыемствах, у арганізацыях і ўстановах. Праўда, ва ўказе такія дзеянні абумоўлены наяўнасцю пэўных сігналаў, паведамленняў, накіраваных у праваахоўныя органы.

— Ананімныя сігналы пад увагу не бяруцца.

— Раней пры наяўнасці «сігнала» ствараліся розныя праверачныя камісіі, цяпер за справу адразу бяруцца органы МУС і КДБ. Не ведаю, ці просяць яны прабачэння ў ахвяры даносу, калі высвятляецца, што чалавек ні ў чым не вінаваты, але калі і просяць, дык гэтым не кампенсаваць нанесенага маральнага ўрону. І наогул, як усё гэта стасуецца з правамі чалавека, якія гарантаваны яму Канстытуцыяй!

— Указы Прэзідэнта не абмяркоўваюць. Што тычыцца нагаданага ўказа, дык я яго зразумеў не так, як вы. Проста выконваць яго трэба з розумам, не па-хамску. Вось вам нядаўні прыклад. У газеце «Знамя юности» за подпісам падпалкоўніка міліцыі А. Сідзельніка быў змешчаны артыкул «Знай свой шесток», дзе расказвалася пра ўчыненую нарадам міліцыі праверку ў сталe заказаў Саўміна БССР. Аўтар публікацыі вельмі абураўся нежаданнем работнікаў стала рабіць справаздачу міліцыянерам, перадаваць ім розныя дакументы. Змешчаны пад артыкулам рэдакцыйны каментарый, дзе поўнасцю падтрымліваліся дзеянні міліцыі, пачынаўся такімі словамі: «...Не будзем закранаць юрыдычны бок справы, пагаворым толькі пра маральны...» Але ж у першую чаргу і трэба было ўзяць пад увагу менавіта юрыдычны аспект гэтага здарэння. І потым, што гэта за мараль, якую трэба процістаўляць прававым нормам?

— Вы ж, Віктар Аляксеевіч, ведаеце, як грамадская думка асуджае прывілеі дзяржаўна-партыйнай наменклатуры. Міліцыянеры тут не былі арыгінальнымі.

— Перш за ўсё трэба паважаць закон. Міліцэйскі нарад, фактычна перавысіў свае паўнамоцтвы. Яго задача — падтрымліваць грамадскі парадак на вуліцы, а не ўрывацца з баявой табельнай зброяй, гумавымі дубінкамі, наручнікамі ў той жа стол заказаў, у любыя іншыя арганізацыі. Барацьбой з эканамічнай злачыннасцю займаецца апаратыўны састаў.

— Вы маеце рацыю, змагацца з прывілеямі трэба заканадаўчым шляхам, а не кавалерыйскімі наскокамі. Іншая справа, што закон аб скасаванні ўсіх прывілеяў ніяк не народзіцца ні ў Маскве, ні ў нашым Вярхоўным Савеце.

Ці не з семнаццатага года ў краіне нашай быў, на маю думку, узяты курс не столькі на стварэнне матэрыяльных даброт, колькі на размеркаванне таго, што ёсць. Нехта скажа, што рабілася гэта дзеля сацыяльнай справядлівасці. Але ж той жа «справядлівасцю» тлумачылі і раскулачванне, калі ў працавітых, руплівых сялян выграбалі ўсё, што было нажыта мазалём...

Скажу шчыра, Віктар Аляксеевіч, я слаба веру ў хуткі надыход у нас рыначнай эканомікі. Перш за ўсё таму, што народ наш не падрыхтаваны да яе маральна. Пражыўшы ў нястачы амаль усё жыццё, многія савецкія людзі з крайняй падазронасцю, зайздрасцю ставяцца да кожнага, хто, дзякуючы сваёй кемлівасці, прадпрымальнасці, неляноце, «разбагацеў». Заўважым, што гэтыя настроі ўмела падаграюцца ўладамі. Чаго вартая, напрыклад, кампанія, узнятая Цэнтральным тэлебачаннем, газетай «Правда» супраць народнага дэпутата РСФСР, вядомага савецкага прадпрымальніка Арцёма Тарасава, якога абвінавацілі на ўсю краіну ў самых цяжкіх грахах. І гэта — да суда, які толькі адзін можа вынесці абвінавачвальны вердыкт. Некаму можа падацца, што я адхіліўся ад тэмы нашай гутаркі, але ж злачыннасць часта з'яўляецца люстэркавым адбіткам глыбінных працэсаў, што адбываюцца ў нашым грамадстве, сацыяльнай напружанасці.

— Я згодны з вамі. Але я практычны работнік і мая задача арганізаваць барацьбу са злачыннасцю. Той, якая ёсць, нягледзячы на яе паходжанне. І маё крэда — ва ўсім дзейнічаць у рамках закона, адкінуўшы прэч усякія эмоцыі. Я б, вядома, не меў бы нічога супраць, калі б тым злашчасным сталом заказаў занялiся работнікі АБРСМ, маючы на гэта, канечне, грунтоўныя падставы. Яны людзі вопытныя, спрактыкаваныя, дасведчаныя ў фінансавай і бухгалтарскай справах, эканоміцы, вытворчасці. Вось зараз мы ўзялі пад сваю апеку дастаўку дабрачыннай гуманітарнай дапамогі з-за мяжы, бо нам сталі вядомы факты яе раскрадання.

— Спецыялісты лічаць, што ў бліжэйшыя гады спаду злачыннасці не будзе, бо ў нас ушчэнт разбалансаваная эканоміка, а гэтым з поспехам карыстаюцца злачынныя элементы.

— Але гэта не азначае, што нам не трэба ўзмацняць барацьбу са злачыннасцю. Усякай!

— У тым ліку і са спекуляцыяй!

— Чаму ж не — яна падрывае эканоміку.

— Але ж купіць танней, прадаць даражэй — прынцып, на якім трымаецца бізнес на Захадзе. І потым, ці магчыма пры нашым татальным дэфіцыце міліцэйскімі мерамі пераадолець спекуляцыю!

— Зменшыць яе памеры можна.

— Думаю, народ больш непакоіць разгул цяжкіх злачынстваў, тых жа забойстваў. Іх колькасць таксама павялічылася!

— Так. Летась у рэспубліцы было забіта 796 чалавек, у тым ліку 10 дзяцей. Столькі ў нас не забівалі нават у першыя пасляваенныя гады, калі крымінагенная абстаноўка была вельмі напружаная, у людзей з вайны засталося многа зброі.

— Цяпер яе меней!

— Хапае і цяпер... З прымяненнем зброі было летась здзейснена 136 злачынстваў.

— Асноўныя матывы забойстваў!

— Пераважна на сямейна-бытавой глебе. Там муж забіў жонку, тут—жонка мужа, сваяк сваяка, не рэдкія забойствы на вяселлях, імянінах, нават хаўтурах. Некаторыя забойствы цяжка ўспрыняць розумам з-за іх надзвычайнай дзёрзкасці, садызму. Злачыннасць усё больш і больш набывае групавы характар. Летась менавіта групамі было здзейснена 9200 злачынстваў — амаль на дзевятнаццаць працэнтаў больш, чым у папярэднім годзе.

— Што ўяўляе сабой злачынная група! Гэта — банда, шайка, адным словам, трывалае фарміраванне!

— Неабавязкова. Ёсць групы, якія ўзнікаюць на хуліганскай глебе амаль імгненна. Ідзе па вуліцы група моладзі, насустрач ёй — такая ж група. Слова за слова, нехта некага штурхнуў і пайшло і паехала. Ідуць у ход кулакі, кастэты, а то і нажы. А калі ўлічыць яшчэ, што ўсе яны звычайна на добрым падпітку, дык лёгка ўявіць, чым можа скончыцца такая бойка — каго паранішь, а каго, бывае, і заб'юць...

— Гэта ў горадзе, у вёсцы, канешне, са злачыннасцю цішэй!

— Было. Цяпер і горад, і вёска «даюць» нам амаль аднолькавую колькасць правапарушэнняў.

— Чым вы гэта тлумачыце!

— Відаць, знікненнем традыцыйнага сялянскага побыту, у якім заўсёды культываваліся і моцныя сямейныя сувязі, і павага да старэйшых па ўзросце, і цнатлівасць, і ўзаемавыручка, многія іншыя станоўчыя чалавечыя якасці. І піпі менш, чым сёння...

— Разгадаць тайну трансфармацыі звычайнага чалавека ў злачынцу, тым больш забойцу імкнуліся на працягу вякоў лепшыя розумы чалавецтва, — успомнім хоць бы «Злачынства і пакаранне» Дастаеўскага. У савецкі час гэтыя праблемы імкнуліся ўкласці ў Пракрустава ложа Марксавай формулы «Быццё вызначае свядомасць». Але хісткасць гэтага пастулата была многім відавочна —быццё аднолькавае, а людзі розныя і па светаадчуванні, і па псіхічным складзе, тэмпераменце і да т. п. Ну, а які, Віктар Аляксеевіч, сучасны погляд на вытокі злачыннасці ў краіне, нашай рэспубліцы! Што гавораць на гэты конт вучоныя-крымінолагі!

— Не ведаю. У рэспубліцы няма ніводнай навуковай установы, якая б займалася праблемамі злачыннасці. Калі ж вас цікавіць мая асабістая думка, дык я лічу, што злачыннасць нараджае прававы нігілізм, які набыў у грамадстве шырокае распаўсюджанне, слабая выхаваўчая роля сям'і, школы, п'янства, наркаманія, наогул нізкі ўзровень культуры, грамадскай маралі, адукаванасці.

— Адукаванасці таксама! Я чамусьці лічыў, што адукацыя дае веды і не заўсёды абавязкова прыбаўляе розуму. І потым, хіба мала злачынцаў з вышэйшай адукацыяй!

— Статыстыка сведчыць, што надзвычай мала.

— Названыя вамі, Віктар Аляксеевіч, фактары, якія спрыяюць росту злачыннасці, вядома ж, маюць месца. Але ўсё гэта, кажучы па-руску, частности. Так мне здаецца. Ці не крыюцца галоўныя прычыны ў самой нашай сістэме, якая ствaрыла асаблівы тып чалавека — гомасаветыкус. Рыхтуючыся да сустрэчы з вамі, я выпісаў цытату з аднаго артыкула, змешчанага ў «Комсомолке». Вытрымка гэтая мае, на мой погляд, прамое дачыненне да нашай з вамі гаворкі. «...почему пытаясь как-то объяснить вспышки невероятной жестокости наши журналисты, как правило, берут в расчет только социальные, политические причины, забывая об особенностях психики так называемого «советского человека»! Почему мы так мало знаем о том, что представляет собой наш родненький «одномерный человек»!.. Немотивированная жестокость и вообще склонность к преступлениям характерна для людей с изначально заниженной самооценкой...»

— Вельмі змрочную карціну намалявала «Комсомолка». Усё гэта — паўпраўда. Гаварыць так, значыць, стрыгчы ўсіх на адзін капыл. А вось думку аўтара наконт таго, што нашы журналісты спрошчана пішуць пра злачыннасць, я падзяляю. Сапраўды, аўтары многіх публікацый на «міліцэйскую тэматыку» ў пагоні за сенсацыяй, «смажанымі» фактамі забываюць пра галоўнае — выяўленне вытокаў злачыннасці, выхаванне ў нашых людзей законапаслухмянства, павагі да маральных і этычных норм і да т. п. Я не псіхааналітык, я яшчэ раз паўтараю, бачу сваю задачу ва ўзмацненні барацьбы з такой пачварнай з'явай, як злачыннасць. Разумею, што зрабіць гэта будзе нялёгка.

— Чаму ж, у вас ёсць цяпер такая падмога — армія...

— Не трэба іранізаваць, па дапамогу да вайскоўцаў мы звярталіся і раней, праўда, не ў такіх маштабах. Цяпер жа гэтае ўзаемадзеянне набывае законныя, прававыя рамкі.

— Прававыя! Але ж Камітэт канстытуцыйнага нагляду СССР, як паведамлялася ў друку, палічыў Указ Прэзідэнта аб узаемадзеянні міліцыі і падраздзяленняў Узброеных Сіл СССР пры забеспячэнні правапарадку і барацьбе са злачыннасцю неканстытуцыйным. Вы, мабыць, ведаеце, якую гэты ўказ выклікаў занепакоенасць у грамадскасці. Многія расцанілі яго, як спробу кіраваць краінай не пры дапамозе прававых норм, а сілы, як наступленне на дэмакратыю, як першы крок да ўсталявання ў краіне надзвычайнага становішча. Падазрэнні гэтыя былі «падагрэтыя» і падзеямі ў Вільнюсе, дзе па віне арміі пралілася кроў.

— Тое, што адбылося ў Вільнюсе і Рызе, я адназначна асуджаю. Што ж тычыцца ўзаемадзеяння органаў унутраных спраў і арміі, дык тут не бачу ніякай пагрозы дэмакратыі. Злачынныя элементы—вось хто ўяўляе такую пагрозу. Як вы ведаеце, узаемадзеянне міліцыі і арміі ажыццяўляецца ў выглядзе сумеснага патрулявання. Дарэчы, шчыльнасць патрулявання сіламі правапарадку ў нас у тры разы ніжэйшая, чым, скажам, у ЗША і Германіі. Цяпер, праўда, мы зможам кантраляваць крыху большую тэрыторыю, але далёка, далёка не ўсю. А, між тым, сам факт прысутнасці на вуліцы міліцэйскага патруля папярэджвае злачынствы.

— Дзе, дарэчы, уведзена сумеснае патруляванне!

— У 27 гарадах рэспублікі, прыцягнута да гэтай службы каля трохсот вайскоўцаў. Патруляванне праводзіцца толькі ў пятніцу, суботу і нядзелю — дні, у якія адбываецца найбольшы ўсплеск правапарушэнняў.

— І ёсць нейкія станоўчыя вынікі!

— Ёсць. За дзесяць дзён лютага гэтага года зарэгістравана злачынстваў на 4,3 працэнта меней, чым за адпаведны перыяд года мінулага. Тады было здзейснена 14 забойстваў, цяпер — 7, гвалтаванняў адпаведна 23 і 16.

— Маразы перашкодзілі!

— Жартуеце? Нягодніку ніякі мароз не перашкода. Баяцца патрулёў.

— Даруйце, Віктар Аляксеевіч, я яшчэ магу паверыць, што сумесны патруль можа спыніць вулічную бойку, «супакоіць» п'яных хуліганаў, але — гвалтаўніка! Трэба быць поўным ідыё-

(Працяг на стар. 12).

БЕЛАРУСКІ ШЛЯХ

Пытанне, якім шляхам, куды і з кім ісці далей беларусам, будзе вырашацца палітыкамі, але вырашэнне гэтага пытання немагчыма без асэнсавання ролі і месца беларусаў у гісторыі Еўропы, што могуць і павінны зрабіць філосафы, паэты, мастакі.

Адначасова перад беларусамі паўстае яшчэ адна не менш складаная праблема — вызначыцца ў адносінах да саміх сябе. Мы трагічна доўга не мелі такога ладу жыцця, які адпавядаў бы сутнасці нашых памкненняў і як вынік — гэтыя памкненні аказаліся альбо зусім не высветленымі, альбо ў значнай ступені дэфармаванымі. Адсюль і цьмянасць, заблытанасць гістарычнага вобраза беларусаў.

Валянцін АКУДОВІЧ

Пошукі страчанага вобраза

НЕЛЬГА СКАЗАЦЬ, што прага ведання, прага ісціны была характэрнай рысай нашага народа. Аднак калі для ведання адкрываліся магчымасці, заўсёды знаходзіліся людзі, якім карцела разблытаць тайну маўклівага этнасу.

Магчыма, сёння працэс заглыблення ў вытокі яшчэ не дасягнуў таго ўзроўню, які мы мелі ў першай чвэрці дваццатага стагоддзя, але ўжо вызначыўся апярэджваючы той узровень патэнцыял. Мікола Ермаловіч новым прачытаннем старых летапісаў заклаў падмурак сучаснай айчыннай гістарыяграфіі, якая, мяркуючы па ўсім, зможа асэнсаваць рух народаў з пункту гледжання саміх беларусаў, а не іх суседзяў, як гэта было раней.

У вершах і прозе Ларысы Геніюш («Споведзь») выявіўся не толькі магутны эстэтычны эфект, але і маральны інтэграл нацыі. Некалі Гогаль казаў пра Пушкіна, што гэта рускі чалавек праз дзвесце гадоў. Пра Ларысу Геніюш можна з упэўненасцю гаварыць, што яна персаніфіцыраваны вобраз «залатой» пары. У нейкім сэнсе нашае старавечча значна багацейшае за сучаснасць, хаця, трэба спадзявацца, саступае будучаму. Дарэчы, у духоўным жыцці беларусаў жанчыны адыгрывалі, як мне ўяўляецца, куды больш важкую ролю, чым у духоўным жыцці іншых народаў. Ефрасіння Полацкая, Бона Сфорца, Алаіза Пашкевіч, Ларыса Геніюш — гэта нясучыя апоры таго духоўнага моста, па якім беларусы праходзяць над плынню небыцця.

У мяне зусім няма жадання зараз кранацца палітыкі, але так атрымоўваецца, што ў цяперашняй рэальнасці нацыянальны палітычны рух з'яўляецца не столькі палітычным, колькі духоўным, і яго лідэры ў значна большай ступені, чым пісьменнікі, мастакі, святары, спрыяюць выяўленню натуральнага аблічча нацыі.

У гэтым руху да вытлумачэння саміх сябе вось-вось узнікне пытанне: Расія і Мы. Няма чаго і казаць, наколькі яно балючае і трагічнае.

Мы і Расія — гэта не рыторыка, гэта на самай справе пытанне жыцця і смерці беларусаў як этнасу.

Не спрабуючы нават акрэсліць усю гісторыю праблемы, некалькі слоў пра адну з вызначальных эпох. Агульнавядома, што беларусы былі тэрытарыяльным, эканамічным і культурным апірышчам Вялікага княства Літоўскага і ваявалі пераважна з Вялікім княствам Маскоўскім (мы пра гэтую эпоху), а потым у федэрацыі з Польскай Каронай (Рэч Паспалітая) з Расейскай імперыяй. Што з гэтага атрымалася, таксама добра вядома, сумарны вынік для беларусаў можа выказаць хіба адно слова — катастрофа. Толькі ў сярэдзіне семнаццатага стагоддзя загінуў кожны другі жыхар нашага краю (было 4,9 мільёна, засталося 2,5).

Пагасла сонца над Вялікай Літвой, узышло — над Вялікай Расіяй.

«Я памятник себе воздвиг нерукотворный...», і далей першы паэт маладой яшчэ вясёлай імперыі пералічвае народы, якія прыйдуць схіліцца перад ім за тыя добрыя пачуцці, якія ён лірай абуджаў у сэрцах людзей.

«Я не паэт. Крый мяне божа...», і далей пра тое, што колькі беларусы нікога не маюць, то хай будзе хаця б Янка Купала.

У гэтых «помніках» двух нацыянальных геніяў дакладней, чым у лічбах, прачытваецца адказ на пытанне: каму якімі духоўнымі здабыткамі і стратамі абярнулася эпоха тых войнаў.

Канешне, у рускіх (маскоўцаў) ужо была ідэя Трэцяга Рыма і Града Божага на зямлі, але замацаванне месіянскіх адносін да рэчаіснасці, хутчэй за ўсё, адбылося менавіта тады, калі Пераможац на ўздыбленым кані працяў дзідай сэрца Рэчы Паспалітай і двухгаловы арол распасцёр крылы над Усходняй Еўропай.

«Чорт пабяры! Расія асаблівы свет», — гэтая версіфікацыя Пагодзіна на тэму чаадаеўскага азарэння аб'яднае ў сабе факт ужо замацаванага погляду на месца Расіі сярод іншых народаў. Значна пазней Бярдзяеў амаль дакладна паўторыць гэтую формулу: «Расія — асаблівая краіна, не падобная ні на якую краіну свету».

Расія — не Азія, Расія — не Еўропа, Расія — сёмы мацярык, адным словам — «асаблівы свет»... І далей духоўная ідэя Расіі будзе развівацца пад знакам выключнасці, колькі б ні кідалася кпінаў у бок самога знака.

Вядома, не зусім слушна (ці зусім не слушна) звязваць выспяванне этнічнага светапогляду з пэўнымі гістарычнымі падзеямі, але даволі верагодна, што катастрафічны вынік супрацьстаяння з Расіяй шмат у чым паспрыяў замацаванню ў свядомасці беларусаў філасофіі стыхійнага фаталізму.

Фаталізм глыбока індывідуалістычны светапогляд, ён вымагае не толькі падпарадкавання фатуму, згоды з тым, што ёсць, але і тоеснасці яго аб'екта самому сабе. На апошняе трэба звярнуць асаблівую ўвагу, паколькі сэнсавы цэнтр беларускага варыянта фатальных адносін да рэчаіснасці менавіта тут. Імкненне да тоеснасці самому сабе, да не-выхаду за межы гэтай тоеснасці ў знешні, духоўна іншы круг, зрабілася вызначальным у светапоглядзе беларуса.

Дарэчы, для першай пост-катастрафічнай эпохі падобнага роду ўнутраная ізаляцыя мела і глыбокі быційны падтэкст, паколькі этнаграфічная самадастатковасць у значнай ступені зберагала этнас да тых, лепшых часоў, калі ў яго з'явіцца магчымасць свабодна выказаць сябе.

Зразумела, наколькі падобнае фаталістычнае светабачанне адрозніваецца ў знешніх праявах ад «рускай ідэі», якая ніколі не мела і не шукала для сябе апошняй рысы па этнаграфічным ці якім-кольвек іншым крытэрыі. Магчыма, менавіта таму, што руская ідэя не была прывязана да пэўнага месца на зямлі, яна і імкнулася да ўсеахопнасці. І, напэўна, таму сучасны нацыянал-патрыятычны рух у Расіі наўрад ці будзе крэўна ўсвядомлены расійскім грамадствам да таго часу, пакуль не злучыць сябе з якой-небудзь бязмежнай ідэяй, накшталт пабудовы Трэцяга Рыма альбо сусветнага камунізму.

Падазраваць місію Расіі, як вызначальную для лёсу ўсяго чалавецтва, натуральна і нават «обыденно» для рускай думкі. «Мала того — за ёю (Расіяй. — **В. А.**) прытоена нейкая боская задума, ад якой мы не маем права адмовіцца і ад якой мы не здолелі б адмовіцца, нават калі мы гэтага захацелі...» (І. А. Ільін).

І нішто падобнае немагчыма для менталітэту беларуса. У адрозненне ад рускіх нам уласцівы не месіянскі, а гуманістычны погляд на жыццё. Талерантнасць — гэта тая быційная першааснова, на якой мы «суть есть». Калі рускі чалавек «слишком широк» і яго не лішне было б звузіць (Ф. М. Дастаеўскі), то беларус залішне талерантны. Зусім неверагодна, каб беларусы прапанавалі і тым болей спрабавалі рэалізаваць агульную для ўсяго чалавецтва канструкцыю светабудовы. Яны такую і выдумаць не змогуць, але не змогуць выдумаць таму, што гэтая канструкцыя павінна разтрушчыць усе іншыя пабудовы, бо яна а г у л ь н а я для ўсіх.

Праваслаўе, каталіцызм, іудаізм, пратэстантызм, сацыялізм, камунізм... Усё, што мела волю займець месца на нашай зямлі, знаходзіла сабе гэтае месца. Талерантнасць у беларусаў, безумоўна, мацней інстынкту самазахавання, і ў гэтым сэнсе так і карціць яе «звузіць». Але, здаецца, якраз гэта і немагчыма. На немагчымасці «звузіцца» ў талерантнасці заўсёды спатыкалася нацыянальнае адраджэнне. Ідэя сябе ў этнасе, а не этнасу ў сабе, ідэя в я л і к а г а этнасу, агароджанага нацыянальнай дзяржаўнасцю, ніяк не адолее першапачатковую сутнасць, разбэрсаную фатальным светапоглядам на адзінкавыя і спавітыя талерантнасцю тоеснасці. Тут яшчэ трэба ўлічваць і тое, што адваротны, пабытавы бок талерантнасці — канфармізм.

АЛЕ, ЯК БЫ ТАМ НІ БЫЛО, ідэя адраджэння сёння зноў пануе ў нашым грамадстве. Дарэчы, у сувязі з тым, што вось ужо якое стагоддзе гэтая ідэя не рэалізуецца (Уладзімір Конан сцвярджае, што цяпер мы маем пятае адраджэнне), яна набыла значэнне пастаяннага і ўжо натуральнага фактара нашага нацыянальнага быцця, зрабілася нечым накшталт хранічнай хваробы, якая час ад часу рэзка абвастраецца.

Для рассыпаных на адзінкавыя тоеснасці беларусаў саборная ідэя адраджэння — залішне шырокая ідэя, для ўсеахопнага светапогляду рускіх ідэя нацыянальнага адраджэння — занадта вузкая. Але розніца не толькі ў гэтым.

Для Расіі адраджэнне — гэта вяртанне да сябе гістарычнай, для нас — вяртанне ў Еўропу. На гэты раз гаворка ідзе не пра палітычны аспект праблемы, хаця трэба заўважыць, што палітычная ідэя «вяртання» Беларусі ў Еўропу, дзе некалі яе народ, па праву стваральніка адной з буйнейшых еўрапейскіх дзяржаў, займаў пачэснае месца, ідэя Беларусі як звычайнай Еўрапейскай краіны, падобнай да Аўстрыі, Венгрыі, Чэха-Славакіі, атрымлівае сёння ўсё большае распаўсюджванне і, падобна на тое, папулярнасць.

Хаця беларусы і славянскага напалову (напалову балцкага) кораня, але зусім не «расейскага», як чамусьці прынята лічыць, а еўрапейскага паходжання. Яны нарадзіліся ў лоне Еўропы, доўгі час актыўна ўдзельнічалі ў яе фарміраванні і сам як народ былі сфарміраваны ёю. Канешне, вонкава беларусы як этнас небяспечна падобныя да народа Расіі (гэтаму ў немалой ступені спрыяла, акрамя гвалтоўнай русіфікацыі, татальная савецізацыя). На падставе знешняга падабенства робяцца незлічоныя высновы аб блізкасці нашых нацый і аб іх паступовым зліцці.

Падабенствы, і падабенства карэннага ў нас, канешне, даволі, але гэта не дае права забывацца на тое, што мы два зусім розныя народы з адметнымі шляхамі і гістарычнымі лёсамі і будзем такімі да таго часу, пакуль будзем. У сувязі з навуковымі і не надта навуковымі практыкаваннямі на тэму «зліцця» хацелася б успомніць адзін пасаж старэйшага з братоў Кірэеўскіх: «Некаторыя думаюць, што пазнейшае засваенне іншаземнай адукаванасці можа з часам перастварыць усяго рускага чалавека... Ці патрэбна абвяргаць падобныя меркаванні. Знішчожыць асаблівасці разумовага жыцця народнага гэтак жа немагчыма, як немагчыма знішчожыць яго гісторыю. Падмяніць літаратурнымі тэрмінамі карэнныя перакананні народа гэтак жа лёгка, як адцягненай думкай перасунуць косці маладога арганізма».

Тое самае можна сказаць і пра беларусаў. Толькі трэба дадаць, што немагчыма і «перасунуць» беларусаў з Еўропы ў Расію. Можна было на нейкі час адлучыць іх ад радзімы, аднак рана ці позна павінен быў настаць час вяртання. І тут не лішне будзе яшчэ падкрэсліць, што вяртанне да еўрапейскіх інтэлектуальных і культуралагічных каштоўнасцяў не ёсць мода, сваволства ці часовая прыхамаць. І збочваць у той бок беларусы будуць не таму, што там вальней і абаранкі з макам за так даюць (для ўсіх там зусім не вальней), а таму, што там «карэнныя перакананні народа», нават калі сам народ «у сілу гістарычных абставін» забыўся на гэта.

Вяртанне ў Еўропу — гэта шлях, ад якога «мы не маем права адмовіцца» і ад якога «мы не здолелі б адмовіцца, нават каб мы гэтага захацелі».

Мы — Францішак Скарына, а не Сімяон Полацкі, хаця Сімяон Полацкі — гэта таксама мы. Дзве велічныя постаці зямлі беларускай — гэта два шляхі, аднак не трэба быць асабліва відушчым, каб зразумець, куды вёў беларусаў першы шлях і чым абярнуўся для іх другі.

Увогуле, наўрад ці ў каго атрымаецца вызначыць у пераканаўчых дэфініцыях, што такое еўрапейскі менталітэт, чым ён адрозніваецца ад рускага і чаму экзістэнцыяльна беларусы бліжэй да першага, чым да другога. Тым болей, што ні заходнееўрапейскі інтэлектуалізм, ні рускі містыцызм не сталі вызначальнымі ў нацыянальнай свядомасці беларусаў.

НАПЭЎНА, АДКАЗ можна было б пашукаць у літаратуры, але беларуская літаратура амаль не ставіла перад сабой пытання: хто ён такі, беларус? Адкуль прыйшоў і куды ідзе?

Нягледзячы на гэтую акалічнасць, мы ўсё-такі спынімся на літаратуры як на адным з магчымых аргументаў, бо ўскосных доказаў яе належнасці да заходнееўрапейскай традыцыі (а значыць і належнасці аб'екта яе доследаў), на мой погляд, болей чым дастаткова. Каб гэта ўбачыць, трэба ўсяго толькі паглядзець на беларускую літаратуру не праз штучна створаны прэцэдэнт савецкай літаратуры, а ў натуральным для нашага красамоўнага пісьменства кантэксце літаратуры еўрапейскай. І як толькі мы так паглядзім, то ўбачым, што, напрыклад, Васіль Быкаў «нармальны» еўрапейскі пісьменнік, а яго экзістэнцыяльная проза зусім натуральна кладзецца ў агульны пералік, які пачынаецца Сартрам і Камю. Той жа самы эфект мы атрымаем, калі возьмем ў адпаведным кантэксце любога буйнога мастака: Кузьму Чорнага ці Янку Брыля, Максіма Танка альбо Міхася Стральцова. І тады знікне «феномен» Максіма Багдановіча, паэта з устойлівай характарыстыкай: «паэт еўрапейскага ўзроўню». Узровень, несумненна, ёсць, а феномена — няма, калі глядзець на беларускую літаратуру як на еўрапейскую, а на Максіма Багдановіча — як на яе класіка.

І хай нас не засмучае той факт, што пераважнай тэндэнцыяй у новай беларускай літаратуры была этнаграфічная. Нічым іншым, як непаразуменнем, нельга растлумачыць шырока распаўсюджанае меркаванне, што творы пра вёску — гэта руская літаратурная традыцыя. Нягледзячы на велізарнае, ні з чым не параўнальнае ўздзеянне рускай літаратуры, культуры на наш побыт і лад, беларуская літаратура заставалася (калі не лічыць падробкі і версіфікацыі) у сваім еўрапейскім вымярэнні. Яна актыўна не прыняла ідэйна-сэнсавую дамінанту рускай літаратуры — містыцызм. І не магла прыняць, таму што містыцызм — гэта болей, чым ёсць, гэта разбурэнне тоеснасці, гэта існіна па-за межамі кола жыцця. Этнаграфічная тэндэнцыя ў беларускай літаратуры выказвала роўны самому сабе светапогляд народа, аднак яна зусім не абвяргала тую літаратуру, якая актыўна падкрэслівала сваю прыналежнасць да еўрапейскай культурнай традыцыі (Багдановіч, Жылка, Чорны, Дубоўка, Танк, Разанаў).

Яе, гэтую літаратуру, вымяралі ў сістэме невядома якіх каардынат і называлі то дэкадэнцкай, то заходняй, то яшчэ якой. А яна ўсяго толькі імкнулася да формастваральных ідэй (арганічных еўрапейскаму менталітэту), спрабуючы — магчыма, і не зусім свядома — замацаваць праз форму, натуральную для беларусаў, духоўную традыцыю. І невыпадкова «перабудовачныя» дыскусіі ў нашай літаратуры пачаліся ні з чаго іншага, а з дыскусіі пра форму (артыкул Леаніда Дранько-Майсюка «Як і навошта»).

Форма як сэнс і сутнасць мастацтва ў тэарэтычным абгрунтаванні Дранько-Майсюка — гэта таксама вяртанне на еўрапейскі шлях, адраджэнне беларускага пісьменства ў канонах еўрапейскай эстэтыкі. (Дарэчы, як паэт, Дранько-Майсюк ужо даўно ўладкаваўся за столікам адной з кавярняў Манмартра, пад вокнамі якой цячэ рэчка Гарынь).

Але першым «вярнуўся» Алесь Разанаў. Доўгі час Разанаву ўвогуле не знаходзілася месца ў беларускай літаратуры, адпаведнага кантэксту не знаходзяць і сёння. Што і не дзіўна, паколькі кантэкст шукаецца па аналогіі з рускай літаратурай. А між тым гатычная архітэктоніка вершаў і вершапрозы Алеся Разанава бадай што адзін з самых яскравых прыкладаў беларускай нацыянальнай, але ўжо завершана еўрапейскай літаратуры.

Апошняя літаратурная генерацыя — пакаленне «Тутэйшых» — гэта пераважна паэзія і проза еўрапейскага горада. Праўда, яны (Алег Мінкін, Сяргей Дубавец, Адам Глобус, Уладзімір Сцяпан, Сяргей Кавалёў) н е в я р т а л і с я. Яны н а р а д з і л і с я тут, у еўрапейскім горадзе, і гэта той добры знак, які дазваляе спадзявацца, што некалі (не хутка, вядома) вяртанне адбудзецца, і беларусы зноў збяруцца на сваёй духоўнай бацькаўшчыне.

Вечар, прысвечаны 70-годдзю з дня нараджэння І. Мележа, адбыўся ў Доме літаратара. Адкрыў і вёў вечар Барыс Сачанка. З успамінамі выступілі пісьменнікі Іван Шамякін, Алесь Асіпенка, Вячаслаў Адамчык, Анатоль Грачанікаў, Васіль Зуёнак, Мікола Мятліцкі, Іван Чыгрынаў.

На вечары прысутнічала ўдава пісьменніка Лідзія Якаўлеўна.

Фота Ул. КРУКА.

СПАДЧЫНА

АДЗІН З НАШАНІЎЦАЎ

Серыя «Спадчына», заснаваная ў мінулым, 1990 годзе, заклікана дапоўніць карціну літаратурнага жыцця на Беларусі. Карціна гэтая становіцца ўсё больш стракатай і разнастайнай, дзякуючы новым публікацыям твораў як рэпрэсіраваных пісьменнікаў, так і пісьменнікаў, творы якіх засталіся па нейкай прычыне маладомымі шырокаму чытачу. Сярод апошніх і Стары Улас (Уладзіслаў Пятровіч Сівы-Сівіцкі, 1865 — 1939), кніжка якога нарэшце, у 125-ю гадавіну з дня нараджэння, з'явілася на кніжных паліцах. Гэта першая кніжка паэта-нашаніўца, публіцыста, збіральніка фальклору (пры жыцці творы асобнымі выданнямі не выходзілі) абавязана сваім нараджэннем Вячаславу Рагойшу, укладальніку і падрыхтоўшчыку тэкстаў. Яму ж належаць змястоўны ўступны артыкул і каментарыі. У зборнік уключаны не толькі тыя творы, што друкаваліся ў дакастрычніцкіх і заходнебеларускіх календарах, газетах, зборніках, але і знойдзеныя ў рукапісах.

Гэта пра яго, Старога Уласа, а таксама Лявона Лобіка, А. Петрашкевіча і іншых нашаніўцаў сказаў Максім Гарэцкі, што яны «не толькі «з народа», але і «сам народ». Характарыстыка гэта даволі трапная, бо творы паэта сапраўды ўвабралі ў сябе народную мудрасць, дух яго этычнага ідэалу, дасціпнасць, іскрысты гумар. Творчая дарога паэта пачалася ў даволі сталым узросце — на 42 годзе жыцця з публікацыяй у «Нашай Ніве» вершаў і допісаў. Супрацоўніцтва з гэтай газетай было доўгае і плённае.

Пераважная большасць твораў зборніка — зарыфмаваныя, сюжэтна выразныя апавяданні. Нямала ў ім мастацкіх апрацовак народных легендаў, паданняў («Кумавы магілы», «Курган», «Цікавы», «Тры зладзеі» і інш.). Але паэта прывабліваў не сам па сабе сюжэт легендаў і паданняў: яго больш цікавіў іх чалавечы змест, ідэал дабра. Стары Улас быў схільны апавядаць у вершах пра нейкія выключныя здарэнні, трагічныя падзеі, што абраслі ў народзе легендамі. Адчуваецца ў іх і вялікая цікавасць да чалавечай псіхалогіі. Возьмем вершаванае апавяданне-легенду «Цікавы». У ім расказваецца, як адзін чалавек, наслухаўшыся размоў старых людзей аб тым, што ў ноч перад Вялікаднем «людскім скаціна гаворыць языком», вырашыў падслухаць у хляве гутарку коней. Што ж пачуў гэты цікаўны чалавек?

Як толькі поўнач глуха прабіла,
Цішыня стала нямая
І, уздыхнуўшы, загаварыла
Сціха кабылка гнядая:
«Ой, цяжка праца на мае грудзі!
Маю работу не мілу:
Гаспадара бо мне трэба будзе
Везці пазаўтра ў магілу».

Рэакцыя гаспадара на вестку аб хуткай ягонай смерці зразумелая: «Ён, як асінка, увесь затросся».

Фінал верша крыху нечаканы: спалоханы гаспадар сапраўды памёр. Празмерная цікаўнасць, даводзіць Стары Улас сваім творам,— караецца, як і ўсё тое, што «празмерна».

Паэт-нашанівец умеў бачыць смешнае ў чалавечым характары, яго цікавілі і камічныя сітуацыі, у якія траплялі героі. Мова яго твораў — маляўнічая, сакавітая, багатая на фарбы народная мова. Здараецца, яна бывае залішне натуралістычнай, што крыху шкодзіць творам, але жывасць, гнуткасць яе інтанацый не могуць не падкупляць. Многія вершы зборніка выклікаюць шчыры смех, як, напрыклад, «Пірог», «Выгаварылася», «Сватаўство», «Спрытны адказ», а таксама вершаваныя апавяданні «Сваты», «Тры зладзеі», «Іголка».

Стары Улас быў далёкі ад ідэй класавай барацьбы. Чалавека ён мераў не класавай прыналежнасцю, а яго духоўнай сутнасцю. Таму ў яго творах не знойдзеш такога пастаяннага смутку, жальбы на долю мужыка-беларуса, як, напрыклад, у «Жалейцы» Янкі Купалы — паэта трагічнага светаадчування. Тэматыка твораў Старога Уласа цесна звязана з народным жыццём, з прыродай. У іх даволі ярка намалявана жыццё вёскі, побыт селяніна, асабліва ў паэме «Год Беларуса». Ён бачыў недасканаласць жыцця, аднак вінаваціў у гэтым чалавека наогул, а не паноў альбо сялян. Селяніна ён не ідэалізаваў, заўважаў у ім не толькі працавітасць, руплівасць, але і схільнасць да гультайства, п'янства, боек і сварак, сквапнасць і жаданне абхітрыць іншых. Высмейваў Стары Улас і паноў, аканомаў, пісараў, судовых работнікаў. Тут усмешка яго нярэдка станавілася здзеклівай, саркастычнай.

У стылістыцы ягоных твораў заўважаецца шырокае ўжыванне фальклорных выяўленча-экспрэсіўных сродкаў, прыказак і прымавак. Вершаванае апавяданне «Не спанадрыў» адрозніваецца іншасказальнасцю, уласцівай часам бытавой казцы. Яно пра тое, як сын не зразумеў глыбокага, патаемнага сэнсу бацькавага запавету:

Калі ты ідзеш з сахою,
З возам, з бараной, з сяўнёю,
Не кажы, ідучы з дому,
«Памажы, Божа!» нікому.
А другое знай, ці чуеш? —
Як арэш ці барануеш
Ды дамоў будзеш адходзіць,
Абгародзіць не зашкодзіць.
І нарэшце помні гэта:
Ці то восень, вясна, лета,
Ці зіма — каб круглым годам
Табе яда была з мёдам.

Успрыняўшы гэтыя словы літаральна, сын стаў рабіць усё так, як раіў бацька. І што ж? Гаспадарка яго заняпала, ён збяднеў, а тут яшчэ людзі смяюцца. І вось аднойчы, калі ён у роспачы стаў плакаць і клясці бацьку, да яго падышоў сівенькі дзядуля і растлумачыў, што меў бацька на ўвазе, даючы свае тры парады. Аказваецца, парада не даваць нікому «Памажы, Божа» азначала, што трэба ўставаць раней за іншых, каб не ён людзям, а людзі яму гэта казалі. Абгарадзіць азначала, што перад тым, як ехаць дамоў, трэба абагнаць узаранае баразёнкай. А парада «каб яда была з мёдам» азначала, што кожная страва будзе салодкай, як мёд, калі добра папрацуеш на полі. Гэты твор, як і шэраг іншых, сцвярджае прыгажосць і багацце вобразнага мыслення народа, яго дасціпнасць.

Цікава будзе пазнаёміцца чытачу і з публіцыстыкай Старога Уласа, якая паўней раскрывае яго погляды на тагачаснае жыццё, дадае цікавыя штрыхі да асобы творцы з народа.

«Мы маем вялікі моўны запас, які незаслужана забыты намі, літаратарамі, і з поспехам ужываецца ў народзе»,— нагадваў класік нашай літаратуры Якуб Колас, запрашаючы «абшарыць кішэні сваёй памяці», пераглядзець фальклорныя крыніцы, прыслухацца да жывой гутаркі, каб знайсці цікавае, свежае слова, увесці яго ва ўжытак, а тым самым абагаціць родную мову. Гэта парада асабліва важная для нас, беларусаў, цяпер, калі мы пакрысе збіраем і выцягваем з забыцця нашы літаратурныя скарбы, ачышчаем мову ад непатрэбных «бюракратызмаў», адшукваем крыніцы жывога слова. Адна з такіх шматлікіх крыніц — творы Старога Уласа.

Зінаіда ДРАЗДОВА.

Спадчына. Стары Улас. Год Беларуса. Вершы. Вершаваныя апавяданні. Публіцыстыка. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1990.

ВЫДАДЗЕНА Ў МАСКВЕ

ПАБРАЦІМСТВА: БАРАДУЛІН—СЛАВУК

Кніга выбраных твораў Рыгора Барадуліна для маленькіх «Кошкі ў кошыку», выпушчаная ў 1985 годзе выдавецтвам «Юнацтва» ў перакладзе на рускую мову, хутка знікла з паліц магазінаў. Прычына такой папулярнасці не толькі памайстэрску напісаныя вершы, пацешкі, загадкі, казкі, але і арыгінальнае мастацкае афармленне. Валерый Славук, нягледзячы на тое, што ў зборнік увайшлі разнажанравыя творы, здолеў знайсці агульны стрыжань, які аб'яднаў іх, дапамог зрабіць цэласную кампазіцыю, злучаную адзінствам задумы.

Той, хто трымаў кніжку ў руках, заўважыў, што тэкст і малюнкі ўзаемна дапаўняюць адзін аднаго. Акрамя таго, В. Славука не «звязвае» адна канкрэтная старонка, ён робіць малюнкам смелы пераход на наступныя. Менавіта так атрымалася з ілюстрацыяй верша «Вясёлы цягнік». «Цягнік» у кніжцы сапраўды пачаў «рухацца» (ды не адзін, а з пасажырамі) з адной старонкі — на наступную. Ды і пры аздабленні іншых твораў назіраўся гэткі смелы палёт фантазіі мастака, калі творчая ініцыятыва не скоўваецца рамкамі традыцыйнага. Цяпер і дзятва, і дарослыя зноў могуць пазнаёміцца з ілюстрацыямі В. Славука. На гэты раз дзякуючы выдавецтву «Советский художник», якое выпусціла камплект паштовак, што так і называецца «Ілюстрацыі да кнігі Рыгора Барадуліна «Кошкі ў кошыку». 16 картак (кошт іх — усяго 36 капеек, тыраж камплекта — 185 тысяч экземпляраў) — магчымасць адчуць адметнасць творчага почырку В. Славука і прачытаць на зваротным баку паштоўкі ўрывак з адпаведнага твора (шкада, што не ўказана прозвішча перакладчыка І. Бурсава, а да ўсяго, відаць, было б добра, каб гэты ўрывак прыводзіўся і ў арыгінале).

Уражанне камплект робіць самае прыемнае, хоць ілюстрацыі ў самой кніжцы больш выйгрышныя. Справа ў тым, што на рэпрадукцыях згублена адчуванне прасторы. Згадаем тыя ж ілюстрацыі да верша «Вясёлы цягнік». На паштоўцы ўсяго частка аднаго вагона, і не зірнеш тут на зваротны бок, як на наступную старонку.

У цэлым жа выданне заслугоўвае ўхвалы. Тым больш, што А. Фолманіс падрабязна аналізуе і адметнасці творчай манеры В. Славука.

А. М.

Ніна МАЕЎСКАЯ

Як там наверсе

Прыпавесць

Стары Фіялетавы Чарвяк з сінімі жыламі, відаць, ад натугі,— працаваў. Ён араў зямлю. Зямлі было шмат, і ён стараўся бесцушнику, пакідаючы за сабою мяккія барозны. Побач такія ж барозны, толькі вузейшыя, цягнулі яго сыны. Чарвяк задаволена пахвальваў іх і падбадзёрваў:

— Старайцеся, старайцеся! У нас самае вялікае поле, і мы павінны быць самымі спраўнымі работнікамі. Я рады, што ў мяне такія дзеці. Цяпер мы ўчатырох колькі зямлі абробім! Яна будзе самай пульхнай і ўрадлівай.

Зямлі ў іх было сапраўды шмат — цэлая града, на якой расла морква. Гэта прыгажуня была вельмі далікатная і капрызлівая, яна любіла мякка спаць, удосталь піць. І Старому Чарвяку трэба было рыхліць і рыхліць вакол яе зямлю, нібы ўзбіваць пярыну. Затое які духмяны ішоў ад яе пах, якое яркае свята. І Стары Чарвяк працаваў да ўтомы, не заўважаў, як ідзе час. Потым ледзьве прыцягваўся дахаты, пад кучомістае карэнне яблыні. Але вярнуўшыся з поля, яшчэ ўходжваўся дома: аглядаў карэньчыкі яблыні, пракопваў ім хады, накіроўваў, куды ісці, дзе вільготна і цёпла.

Стары Чарвяк быў нястомны. І цяпер, радуючыся, што ў яго такія ж працавітыя дзеці, сказаў:

— Я ўзяў яшчэ адну граду. Там жыве рэпа...

Дзеці паслухаліся яго. Пайшлі да рэпы. Рэпа аказалася не проста капрызнай барыняй, а надаедліва капрызнай. Яна ўсё пыхкала, ёй было душна і цесна, не было чым дыхаць.

— Што ж вы, што ж вы, узбівайце мякчэй пярыну. Я спаць хачу.

Яны выбіваліся з сілы, а яна ўсё стагнала: «Цесна мне, мне цесна». І трэба было працаваць і працаваць. Але малы Ружовы Чарвяк заўпарціўся:

— Я не хачу болей... Я — стаміўся,— сказаў ён.— Мы ўсё аром і аром. Я стаміўся.

Стары Чарвяк вельмі здзівіўся.

— Што ты, сынок,— сказаў ён.— Як жа можна не араць? Гэта рабілі і дзед твой, і прадзед. Усе яны жылі ў гэтай зямлі, аралі, рыхлілі яе.

— Тата, тата, гэта яго Драцянік падвучыў,— заспяшаўся падказаць бацьку Бэзавы сын.— Ён тут круціўся...

— Я забараняў табе сябраваць з ім. Ад Драцяніка добраму не навучышся. Што ён табе гаварыў?

— Нічога, ён проста смяяўся. Казаў, што мы цёмныя.

— Якія ж мы цёмныя? Я — Фіялетавы, дык я ўжо стары. А ты і твае браты — вы маладыя. Ты — Ружовы, ён—Шызы, а ён — Бэзавы. Ён сам, гэты Драцянік, не вялікі прыгажун — руды, як іржа.

— Не, не пра колер ён гаварыў. Цёмныя па-ягонаму значыць — дурныя, толькі і ведаем, што без перадыху зямлю араць. А вось яны, Драцянікі,— краўцы.

— Краўцы...— Стары Чарвяк паўтарыў гэта здзекліва.— Ведаю я, якія яны краўцы. У мінулым годзе падручыліся перашываць сарафаны цыбулінам. Дык толькі тканіну папсавалі. Іх адтуль так турнулі, што яны ледзьве не папруцянелі. А стары Драцянік і цяпер задыхаецца, як тады атруціўся. Што рабіў гэты падшыванец у нашым агародзе?— дапытваўся Стары Чарвяк.

— Казаў, што бацька яго паслаў расточваць плацейкі морквам, бо яны зацесныя сталі.

— Што ты — гэтага нельга дазволіць. Ён толькі папсуе іх, папрашывае навылёт... Кравец знайшоўся. З-за яго і нам не будзе даверу.

— Тата, не хвалюйся,— супакоіў яго Шызы сын.— Гэты Драцянік такі хвалько і гультай, што многа ён не наробіць.

— Што ты мне гаворыш! Я ведаю яго бацьку. І ўвесь іх драцяны род. Ад іх ніколі ніякай карысці не было.

Стары Фіялетавы Чарвяк задумаўся, потым пранікнёна сказаў:

— Дзеці, запомніце: нідзе так ні добра, нідзе так ні ўтульна, як у зямлі. І няма работы больш пачэснай і карыснай, як араць зямлю. За гэта нас паважаюць і любяць. І мы павінны плаціць добрасумленнасцю.

— Хто нас любіць?— спытаў адзін з братоў.

— Нас любіць Чалавек. Ён жыве там, наверсе.

— Чаравек, Чаравек...— паўтарыў малы.— Завецца якраз, як мы. Ён, відаць, нам радня?

— Чалавек таксама арэ зямлю. А мы яму дапамагаем. Чалавек харошы, ён выратаваў мяне ад бяды. І я пакляўся, што буду ўсё жыццё яму служыць і дзяцей сваіх вучыць гэтаму. Так што — слухайцеся мяне, дзеці: вы павінны старацца.

— Значыць, мы ўсё жыццё будзем араць і ніколі не ўбачым, што там, наверсе?

— Чаму ж не? Скора скончыцца ворыва. Пойдзе дождж. І мы выйдзем, каб памыцца пад яго цёплымі струменямі. Мы ж не простыя чарвякі, а — дажджавыя. Калі пачынаюцца дажджы, мы заўсёды выходзім. Памыемся, тады ўсе ўбачаць, якія мы прыгожыя: ты — Шызы, ты — Ружовы, а ты — Бэзавы.

— А ты?

— Я — Фіялетавы. І нас пабачыць Чалавек.

Сыны супакоіліся. Паслухалі бацьку і яшчэ спрытней пачалі араць, каб паспець управіцца да дажджоў.

Ружовы чарвяк таксама працаваў. І ўсё думаў: як там, наверсе, які ён, Чалавек?

— Усё арэш?— пачуў ён раптам знаёмы бесклапотны голас. Гэта, канечне ж, быў Драцянік.— А я — гуляю.

Ён пакручваўся, дрыгаўся, прытанцоўваў, выдаючы свой вясёлы настрой.

— Чаму ты гуляеш?— папытаў Ружовы.

— А-а, у нас так, пад'еў і — гуляй. Згаладаешся — трохі папрацуй, зарабі на хлеб. Гэта вы, Чарвякі, скваппыя, здаецца, усю зямлю гатовы пераесці.І бацька мой гэтак пра вас гаворыць... Ды супыніся ты, адпачні... Уф, стаміўся і я,— сказаў Драцянік,— усё тут аббег, усюды пабыў.

Хоць і забараніў Ружоваму бацька размаўляць з Драцянікам, але ён прыпыніўся толькі на хвілінку, запытаць штокольвечы, прылёг побач.

— Скажы, Дрот, ты калі-небудзь бачыў Чалавека?

Драцянік уздрыгнуў ад нечаканасці.

— Чалавека?— перапытаў ён.— Мы яго сто гадоў бачыць не жадаем. (Ён сказаў мы, што азначала: усе Драцянікі). Ціш-ш-ш,— штурхануў Ружовага Чарвяка,— чуеш... Гух... гух... гух... Гэта ён, ідзе. Гухае сваімі ботамі. Толькі пападзіся яму пад ногі—раздушыць. Я адноўчы выскачыў на разору, а ён мяне ботам прыціснуў і яшчэ нагою — круцькруць. Але я — ні быў бы Драцянік — вёрткі, у зямлю мігам зашыўся. А цябе б толькі хрась — і мокрае месца. Мы, Драцянікі,— жывучыя. Ён хацеў адной чы нас атруціць. Ледзьве выжылі — бацька мой і цяпер задыхаецца...

Драцянік зноў нагнаў на сябе бесклапотны выгляд.

— Мы, Драцянікі,ў вадзе не тонем і ў агні не гарым. А ты глядзі — не трапляй яму пад падэшву,— раіў ён.

— Мой бацька казаў: Чалавек — добры,— недаверліва праплямкаў Ружовы.

— Твой бацька... ён ведае? Ён толькі і знае, што араць.

Пачуўся сухі шорхат. Драцянік зразумеў, што гэта нетаропка і стомлена ідзе Стары Чарвяк.

— Ну, я пайшоў,— сказаў борздзенька.— Хочаш, калі-небудзь вазьму цябе з сабою наверх? Хоць зірнеш на жыццё.

— Добра, прыходзь заўтра. Пойдзем. Калі тата дазволіць...— Паабяцаў, а сам занепакоіўся. «А як жа, калі патрапіць на іх Чалавек? Драцяніку што, ён — вёрткі, а я... прыкінуся мёртвым»,— рашыў ён. Але думка пра Чалавека, страх перад ім не пакідалі Ружовага Чарвяка.

— Тата, тата,— сказаў ён, калі бацька быў ужо зусім блізка.— А Драцянік...

— Ты зноў водзішся з гэтым гультаём?

— Тат, ён расказваў мне пра Чалавека. Сказаў, што ён дрэнны, што ён страшны...

— Я табе казаў, менш слухай яго.

— Я і не слухаў. Я сказаў, што тата кажа: Чалавек добры. А ён — не верыць. Тата, раскажы мне пра Чалавека. Як ён выратаваў цябе?

— Слухай... Калі пачынаюцца дажджы, мы, дажджавыя чарвякі, выходзім наверх. І ў той раз мы выйшлі, думалі паляжым пад цёплым дажджом. Але струмень падхапіў мяне і панёс, нават не было за што ўхапіцца. Думаў, канцы — захлынуся, патану. Але скора адчуў нешта цвёрдае пад сабою. Абрадаваўся, зараз крышку перадыхну — і назад, у зямлю палезу — дзе там, асфальт не прагрызеш... А нада мною ўжо вароны кружаць. Ухопяць — канец маёй галоўцы. Але ішоў ён, Чалавек. Узяў мяне ў два пальцы, як у дзюбу, і кінуў на граду. Толькі сказаў: жыві, Чарвяк, ары зямлю. Вось з тае пары я і стараюся.

Стары Чарвяк змоўк, задумаўся.

— Тата, а ты мне дазволіш хоць разок выйсці наверх, зірнуць на Чалавека.

Гэтага Стары Чарвяк не мог забараніць. Ён і сам хацеў бы на яго зірнуць.

— Але гэта небяспечна,— сказаў ён.— Ты яшчэ малы і неразумны.

— А я з Драцянікам.

— Няхай сходзіць, няхай...— прасілі за яго і браты, што ціхенька слухалі іх гаворку.— І нам раскажа. Ён жа з Драцянікам.

— Ды з гэтым не прападзеш. Толькі лепей бы пачакаць дажджоў.

Але Ружовы не стаў іх чакаць. Як толькі сустрэў Драцяніка, так яны і пайшлі. Драцянік шустры і вёрткі, з ім не так проста сысціся. Але Ружовы Чарвяк не адставаў, хоць і засопся, але ішоў.

— Дзе ты там? Хутчэй! Я ўжо наверсе,— крычаў яму Драцянік.

І вось Ружовы Чарвяк адчуў, як яму стала лёгка, ён перастаў адчуваць нават сваё цела. Толькі хапаў ротам паветра, каўтаў, каўтаў яго, а прасоўвацца не мог. Закруціўся адно на месцы.

— Глядзі, як тут прыгожа,— крыкнуў яму Драцянік.— Вунь хтосьці сядзіць на нечым: сам у зямлі — а галава наверсе.

— Гэй, каторы сядзіць, хто ты?

— Я, Матылёк-капуснік.

— А сядзіш на чым?

— Вядома ж, на капусце. Мы, Капуснікі, толькі і сядзім на капусце.

— Глянь,— тут многа такіх, што толькі галава наверсе,— сказаў Драцянік.— Вунь жоўтая галава ляжыць.

— Гэй, Капуснік,— крыкнуў Драцянік,— хто вунь той жоўтагаловы?

— Гэта Гарбуз.

— Гарбуз,— весела паўтарыў Драцянік.

— А дзе ж Чалавек?— ціха папытаў Чарвяк.— Як мы яго пазнаем?

— У гэтых толькі галава наверсе, а самі яны, відаць, у зямлі. А Чалавек — увесь наверсе.

— А-а-а,— працягнуў Ружовы Чарвяк, відаць, яму было зразумела.— Толькі я не бачу і тых, у каго толькі галава тут.

— А ты глядзі...— разззлаваўся Драцянік.

Ружовы Чарвяк хацеў глянуць, але нешта бліснула і асляпіла яго. Толькі адчуў, як нешта запырхала над імі. Гэта лятаў Капуснік.

— Хто тут пытаўся, крычаў хто? — выглядваў ён.— А сам ты хто?

— Я — Драцянік, а са мною Чарвяк.

— А што робіце?

— Ён арэ зямлю, а я — кравец,— весела і бесклапотна сказаў Драцянік.— А ты што робіш?

— Я? Я — лётаю, лётаю, пырхаю, пакуль не стамлюся, а потым — саджуся на капусту. Ну, я паляцеў, вунь мае сябрукі ўжо «ў вярхі» гуляюць.

— Вось бы нам так, га-а, Чарвяк,— мройліва сказаў Драцянік.—Гэта жыццё!

— Між іншым, ён быў звычайным вусенем, як я. Скора і я палячу,— сказаў нехта побач.

— Ты,— здзівіўся Драцянік,— ты ж чарвяк, толькі зялёны.

— Ну і што ж, а пабуду на сонцы і — ператварусся ў матылька...

— Глядзі, як тут цікава, Ружовы. Давай пабудзем даўжэй, можа, і мы ператворымся ў тых, што ўмеюць лятаць.

— Не, я не магу, асабліва на сонцы. Мне душна, я болей не магу. У роце перасохла.

— Давай пасунемся ў цень. Вунь той парасон.

— Я не магу паварушыцца. Я ўвесь высах, скура спяклася, баліць. Дрот, ратуй мяне. Памажы схавацца.

— Пачакай, вунь мой знаёмы здаравяка. Я яго паклічу. Эй, ты, зямляк, Мураш, памажы мне яго аттарабаніць у цень. Саўсім тут, у вас, ён сасмажыўся.

Мураш кінуў бервяно, якое нёс дадому, і ўчапіўся сваімі чорнымі абцужкамі ў Ружовага Чарвяка. Але таму балюча стала. І ён закрычаў:

— Ратуй мяне, Дрот.

Мураш напінаўся, цягнуў, а Драцянік круціўся, падважваў Чарвяка, але марна.

— Дурныя мы,— засмяяўся Мураш,— трэба проста накрыць яго лістом — вось і будзе цень. Я набягу да Жука-пільшчыка, ён спілуе ліст, а мы з братам яго прыцягнем,— і ён пабег.

Тут нешта гупнула, сціснула. Знячэўку Чарвяк падумаў, што наступіў на яго Чалавек, але — не, нехта проста засыпаў яго зямлёй, вільготнай і прахалоднай. Ён з палёгкай уздыхнуў. Адляжаўся, ачомаўся і для большай бяспекі залез у зямлю глыбей. Пачуў: недзе блізка енчыць Драцянік.

— Дрот,—паклікаў ён.—Што з табою?

— Што? Што? Ён хацеў зарэзаць мяне, але толькі хвост адхапіў.

Сапраўды, Драцянік зрабіўся меншы.

— Добра, што не галаву,— паспачуваў Чарвяк.— Дык хто цябе?

— Хто, хто? Яшчэ пытаешся. Чалавек! Табе добра, ён цябе зямлёю прысыпаў, а мяне... Але нічога, мы, Драцянікі, жывучыя,— стараючыся быць вясёлым, сказаў ён.— Вось прыйду дадому, скажу сваім, яны — адпомсцяць. Пойдуць на яго грады і ўсё чыста здратуюць,— і памаўчаўшы, уявіўшы, мусіць, гэта, дадаў: — А ты гаварыў: Чалавек добры.

— Ён бацьку майго ўратаваў і мяне толькі што... — нясмела абараняў Чалавека Чарвяк.

— Гэта ўсё выпадкова. Хіба я цябе не ратаваў? А ўвогуле, пайшоў ты з ім разам...

Драцянік засердаваў і падаўся дадому адзін.

Ружоваму Чарвяку стала сумна. Ён адчуваў сябе вінаватым перад Драцянікам. І падарожжа, якое для яго паспяхова скончылася, не здалося небяспечным і цяжкім. Тым больш, што ён ведаў ад Драцяніка, што на зямлі не заўсёды так спякотна, бывае і прахалодна, і вільготна, саўсім, як у зямлі.

Ружовы Чарвяк вярнуўся дадому і сказаў братам Шызаму і Бэзаваму:

— Там усё інакш. Нават чарвяк можа ператварыцца ў матылька. І нічога не рабіць, толькі лятаць,— летуценна заключыў ён.

Браты засмуціліся. Сталі дакараць бацьку, што той трымае іх тут, дзе толькі і ведаеш, што араць. Яны нават адмовіліся працаваць і цэлы дзень ляжалі ў цяпле пад кучай гною, згаворваліся пайсці наверх, нават калі бацька і забароніць.

— Мы ўжо дарослыя,— сказаў Шызы,— і ён нам не ўказ. Тут толькі і ведай, што дзень у дзень упінайся.

— Пачакайце крышку,— сказаў, падышоўшы, бацька.— Зараз пойдзем усе. Баляць, ныюць мае жылы: мусіць, пойдуць дажджы. А можа, там, наверсе, яны ўжо ідуць.

І дажджы лінулі. Чарвякі адразу гэта адчулі. Зямля стала волкай, вязкай, як глей, і халаднаватай. Ніякай работы, яна цяпер — упустую. І Стары Чарвяк сказаў:

— Дзеці, хадземце наверх. Толькі прашу вас, трымайцеся зямлі. На асфальце — нам пагібель.

Яны выйшлі пад парасон лопуху, што ўкрываў кавалачак зямлі. Спыніліся, прыслухаліся. Зверху нешта дробна пастуквала. Чарвякі затаіліся, прыціхлі.

— Гэта дождж, наш дождж,— сказаў ім Стары Чарвяк.— Не бойцеся выходзьце.

І сыны падаліся за ім. Дождж хвастаў, шлакатаў ім спіны. Малыя, Шызы і Бэзавы, ажно падскоквалі і смяяліся. Потым, калі дождж крыху аціх і яны ляжалі на краі лужы, Бэзавы сказаў:

— Мне так лёгка, здаецца, паляцеў бы. Можа, я ператвараюся ў матылька?

— Добра б,— летуценна прамовіў Шызы.

Рэзкі парыў ветру пранёсся зверху, яны ледзь утрымаліся за зямлю.

Зноў шугануў дождж, ды такі спорны, паветра напоўнілася суцэльным шумам, чарвякі нават не расталі чуць адзін аднаго. Вада ішла патокам. Ён змываў усё перад сабою. Чарвякоў падхапіла і панесла.

— Браткі,— крычаў Бэзавы,— я лячу-у!

— Нас зносіць,— удакладніў Ружовы.

— Мы ж захлынёмся,— енчыў Шызы.

— Чапляйцеся за зямлю,— наўздагон ім крычаў бацька, але голас яго ны патанаў у шуме дажджу. Чарвякоў несла вада, усё далей і далей. Нарэшце Ружовы адчуў пад сабою нешта цвёрдае.

— Зямля, зямля!— закрычаў ён.— Спыняйцеся!

І Чарвякі — Шызы і Бэзавы — пачалі хапацца за ўсё, што траплялася на шляху, пакуль не адчулі цвёрдую глебу.

Шызы ўсё яшчэ енчыў:

— Я саўсім выбіўся з сілы, мне млосна. Я галодны. Давайце вяртацца дадому.

— Пачакай, дай аддыхацца,— папрасіў яго Бэзавы.— Ды пакліч Ружовага. Ці тут ён? І бацьку трэба адшукаць.

Нарэшце яны сабраліся ўсе.

— Бяда,— сказаў ледзь жывы бацька, — некалі Фіялетавы Чарвяк, а цяпер, белы, як усе дажджавыя чэрві, і немачны,— пад намі асфальт. Гэта — бяда...

Нешта чорнае, што ажно закрывала над імі неба, закрычала так моцна, нібы рвалася паветра.

— Вароны, вароны,— занепакоіліся чэрві, што былі побач на асфальце.— Яны зжаруць нас.

Але вароны не зачапілі чарвякоў, мусіць, іх адпужнула нешта. На круглых, вялізных колах яно кацілася па асфальце, абдаючы ўсіх, хто не трапіў пад яго, смурода.

— Гэта машына,— сказаў Стары Чарвяк.— Некалі колы абмінулі мяне, а цяпер — гэта лёс.

— Хто ж уратуе нас? Хто... — заляматаваў Шызы. Браты таксама былі ў трывозе, але маўчалі.

— Спадзяванне толькі на Чалавека,— адказаў яму бацька. — Калі гэта здарыцца, ён уратуе вас, служыце яму...— гэта гучала як запавет.

Колы няўмольна накочваліся, і апошнія словы яны не пачулі. Калі ж ачомаліся, бацькі не было. Відаць, яго панеслі за сабою колы машыны.

Чарвякі пабедавалі, і старэйшы з іх, Ружовы, сказаў:

— Не трэба губляць час, разлежвацца тут, пойдзем пацíху шукаць зямлю. Трэба толькі ісці ў адным напрамку, далей адсюль.

Ішлі яны марудна, траплялі ў лужы, абдзіралі сабе скуру. І невядома, ці перайшлі б асфальтавую пустку, але...

— Зірніце, колькі дажджавых чарвей,— пачулі звонкі голас,— яны ж загінуць. Давайце пакідаем іх на газон. Яны ж карысныя. Няхай рыхляць зямлю пад кветкамі.

Чэрві — Ружовы, Шызы і Бэзавы — ачомаліся на зямлі.

— Мне здалося, ці напраўду — я ляцеў,— сказаў радасна Бэзавы.

— А хто гэта быў? — запытаў Шызы.— Хто нас сюды перакінуў?

— Гэта — чалавечыя дзеці,— сказаў Ружовы, як найбольш спрактыкаваны.

Так і жывуць у зямлі на газоне дажджавыя чэрві. Бэзавы, Шызы і Ружовы. Яны ўжо сталі старыя, фіялетавыя з сінімі жыламі, як некалі іх бацька. Яны старанна працуюць, абрабляюць газон, маленькі астравок зямлі сярод асфальтавай пусткі. І вучаць сваіх дзяцей, як некалі вучыў іх бацька, што карыснейшай і лепшай працы, чым араць зямлю,— няма. І мараць вярнуцца на былыя бацькоўскія гоні. Чакаюць вялікіх дажджоў. Але дзеці пазіраюць скептычна і ўсё пытаюцца ў бацькоў: як там наверсе?

З ПАЭТЫЧНАЙ ПОШТЫ

ГАВАРУ Я МАТЧЫНАЙ ПЕСНЯЙ...

Ганна КАШУБА

ЗНЯВЕЧАНАЯ ПРАЎДА...

Знявечаная праўда,
не ўмірай,
Інакш, і мы
усе памрэм адразу.
У душах
разгараецца адчай,
Ды не знайсці пакуль
нідзе адказу.

Знявечаная праўда,
не ўмірай!
Табе адной,
табе адной пад сілу
Сабою асвяціць
наш родны край
І нават смерць
змагчы сваю асіліць.

Перад табой
у многіх цяжкі грэх
Ляжыць на душах
чэрствых і убогіх.
Знявечаная праўда —
не памрэ,
Бо ёсць каму
падняць яе на ногі.

г. Мінск.

Ніна ГАРАГЛЯД

РОДНАЯ МОВА

Вызваляюць нібы ад кары
Сваіх дзетак ад роднай мовы.
Хай, маўляў, дурніцаю рознай
Не засмечваюць тыя галовы.

Толькі мова мая не смецце.
Мне ў спадчыну даў яе род...
Гавару я матчынай песняй.
Хто пасмее закрыць мне рот!!

ПАДКІДЫШ

Слова, як стрэл: «Адмаўляюся».
Шчыльна захінуты грудзі.
Што ж ты, малыш, надрываешся!
Бачыш, звярэюць людзі.

Кінуты. Ты не пакінуты.
На чужым ложку — мулка.
Стане дзіцячы дом
Тваім адзіным прытулкам.

Вышыеш нумар казённы
На паліто, на панаме...
Казку, насуперак праўдзе,
Зложыш аб добрай маме.

г. Камянец.

Антаніна ЦІХАНЧУК

●

На зялёненькім абрусе
Першамайскай Беларусі,
Па сцягах і транспарантах,
Па галовах дэманстрантаў,
Па бумажных кветачках
У руках у дзетачак,
Па сярпах і молатах,
Аблепленых золатам;
Па цудоўных тварыках
У дзіўных акулярыках
На трыбунах новых
У знак перабудовы
Вецярок чарнобыльскі
Церушыў хваробачкі...

Трыбуны ўсміхаліся,
Кветачкі махаліся,
Шарыкі скакалі,
Ідэю праслаўлялі
Братэрства пралетарскага,
Існавання райскага.

г. Крычаў.

Серафіма БЕСТАВА

ПАКІНУТАЯ ВЁСКА

Цяжка сэрцу ў гэта паверыць:
Тут вясёлым песням не днець;
І не скрыпнуць прыветліва дзверы,
І у вокны ніхто не зірне.

Анямелі бязлюдна хаты
На атрутнай гэтай зямлі.
Чым жа грэшныя, чым вінаватыя
Людзі тыя, што тут жылі!

г. Орша.

Вера БУЛАНДА

ТРЫЯЛЕТ

Па тэлефоне Вам званіла...
Ці Вы былі ў далёкім свеце!
Што я, відаць, было ў сакрэце,
Па тэлефоне Вам званіла,
Хацела папрасіць: «Сагрэйце,
Без Вас жыццё зусім нямілае».
Па тэлефоне Вам званіла...
Ці Вы былі ў далёкім свеце!

Лепельскі раён,
вёска Стаі.

Галіна ТВАРАНОВІЧ

●

Уначы і ўдзень,
узімку і ўвосень —
заўжды.
На ільняным палетку
вышыванага мамай абруса
зіхацяць васількі.
Сціплыя — нябесныя —
кветкі Айчыны маёй.

●

Напятую струну твайго чакання
Шапэнаўскі накцюрн аблашчыць
сутонне залаціцтаю тугой...
І далягляд пасунецца углыб
змарнелае, застыглае душы...

г. Мінск.

Фота А. ШАБЛЮКА.

РАНАВАТА СКЛАДВАЦЬ КРЫЛЫ...

Колькі слоў пра Інесу Адзінцову з нагоды жаночага свята

Лёс шчодры: даў ёй дар высокага ўзлёту. Лёс жорсткі: зрабіў яе птушкай са спавітымі крыламі. Лёс літасцівы: дорыць ёй хвіліны разняволення, і тады пачуццё палёту ахоплівае і тых, хто побач, хто чуе яе голас. (Вядома ж, не кожнага: бяскрылыя душы спачываюць у сваіх вымярэннях).

Магчыма, той самы лёс наканаваў, каб менавіта сёння ўспомнілася мне гэтая артыстка, і нешматлікія ўражанні ды згадкі пачалі афармляцца ў словы, а словы класціся на паперу... Дапускаю: хто асабіста, даўно і добра ведае Інесу Адзінцову, можа і не ўбачыць нічога агульнага паміж яе лёсам у мастацтве і маімі сціплымі суб'ектыўнымі меркаваннямі. Ды што б там ні было — я ўспамінаю і пішу. І ніяк не магу пазбавіцца адчування, што ў яе оперных гераінях ёсць нешта ад лёсу той дзіўнай птушкі, вольнаму ўзлёту якой замінаюць ці то нябачныя ланцугі на крылах, ці то пруткі «залатой клеткі», ці то норавы асяроддзя «бяскрылых».

«Дон Карлас». Прэм'ера адбылася на беларускай сцэне з дзесятак гадоў таму. А ў мяне дасюль адно з першых яркіх уражанняў — вобраз прынцэсы Эбалі, створаны Адзінцовай. Стромкая, пластычная, эфектная пастава. Прыгожы экзатычны голас, у якім — пакуты душы, трагічная апантанасць страсцю адрынутага кахання, спачатку прыхаванага пад маскай бязвіннай весялосці, за ўпэўненасцю фаварыткі караля, а потым спапялёнага ў д'ябальскім агні рэўнасці і помсты.

З таго часу я не бачыла Адзінцову ў прэм'ерных пастаноўках на першых ролях...

Тэатр ёсць тэатр, і каб не выклікаць «стыхійнае бедства», хай сабе і ў шклянцы вады, лепей не задаваць пытанняў, накшталт: «Чаму артыст А., які мае, так бы мовіць, сур'ёзныя вакальныя праблемы і не надта выразны сцэнічна, атрымлівае і галоўныя партыі, і ганаровыя званні, і высокі аклад, а ў яго-нага калегі Б., які відавочна не ў горшай пеўчай форме ды і артыстычна больш адораны, да таго ж не лайдак — працуе заўзята, толькі дай разгарнуцца,— чаму ў яго ўсё наадварот?»

Зрэшты, у каго пытацца, напрыклад, пра тое, чаму менавіта не спешчаную родным тэатрам Інесу Адзінцову двойчы запрашалі ў Маскву, у Вялікі, «ратаваць» партыю Сантуцы ў «Сельскім гонары» (спатрэбілася тэрміновая замена А. Абразцовай і Т. Мілашкінай, абедзве славутыя выканаўцы хварэлі)? Чаму менавіта ёй, мінчанцы, прапанавалі цэнтральную партыю ў прэм'ерным спектаклі «Русалка», якім адкрываў гастролі ў Тамбове Варонежскі оперны?

Чаму І. Адзінцова — адна з нямногіх беларускіх оперных салістаў, хто рэгулярна выступае са складанымі і густоўна падабранымі філарманічнымі праграмамі? Рамансы, песні, арыі Глінкі, Чайкоўскага, Бетховена, Брамса, Р. Штрауса, Равеля, Грыга... Сцэны, арыі з опер Меербера, Расіні, Р. Вагнера, Беліні, Панкіелі... На канцэртнай сцэне жывуць яе Разіна і Манон, Дэздэмона і Лэдзі Макбет, Лукрэцыя, Мімі, Кармэн...

Чаму, рэцэнзуючы яе вакальныя вечары, крытыкі пішуць пра голас — «прыгожае лірыка-драматычнае сапрана, мяккі насычаны тэмбр, шырокі дыяпазон і роўныя рэгістры», пра «майстэрскае валоданне галасам, плаўнасць і роўнасць вакальных ліній і тэхнічны патэнцыял», пра «здольнасць спявачкі правільна адчуць і ўвасобіць характар, настрой і стыль выконваемай ёю музыкі»? І чаму дадаюць часам: «Уражанне такое, што ніхто не хоча заўважаць дасягненняў і набыткаў Адзінцовай. Яна амаль нічога не пяе ў тэатры.. Калі калегі не заўважаюць адоранага чалавека, гэта не робіць ім гонару»?

Можа, прэса ў рэшце рэшт паўплывала — баюся сурочыць, бо з месяц таму высветлілася, што І. Адзінцовай «далі» ў тэатры яшчэ пару спектакляў. Я пайшла паслухаць яе ў «Вяселлі Фігара». Дырыжыраваў госць з Літвы І. Домаркас. Партыю Фігара спяваў сталы, спрактыкаваны Ю. Бастрыкаў. А В Скарабагатава, якога помню непаўторным Фігара ў абедзвюх операх пра знакамітага цырульніка з Севіллі — Расіні і Моцарта — упершыню пабачыла ў абліччы памаўзлівага графа Альмавівы. Па ходу дзеі цэнтр увагі перамяшчаўся, як вядома, то на ўвішную і какетлівую Сюзанну Т. Кучынскай, то на кранальнага і смешнага Керубіна Н. Казловай... Увогуле ў той вечар, калі не лічыць некалькіх накладак, спектакль радаваў жывым ансамблем, адметнай фарбай якога была і графіня І. Адзінцовай.

Плаўныя рухі, тонкія манеры, глыбокі прыгожы голас, далікатная інтанацыя... Спачатку ў гэтай «птушцы з залатой клеткі» нішто не выдае тую дасціпную свавольніцу Разіну, якая некалі паланіла маладога Альмавіву. Увага пажа Керубіна цешыць самалюбства графіні, ды не адцягвае ад горкай здагадкі пра новую любоўную інтрыжку мужа. Артыстычна і з акварэльным гумарам актрыса малюе сваю рахманую гераіню, у голасе якой прачынаюцца ноткі ўпартасці, няўрымслівага характару, і яна з грацыёзным азартам уключаецца ў контргульню супраць выкрутасаў Альмавівы. Граф — у партнёрстве І. Адзінцовай і В. Скарабагатава гэта абыгралася зусім пераканальна — аказваецца пераможаным і зноў прычараваным яе абаяльнай жаноцкасцю, гарэзлівым розумам.

(А ў праграмцы, між іншым, прозвішча лаўрэата ўсесаюзнага конкурсу Адзінцовай было дапісана алоўкам. Такое найчасцей здараецца з выканаўцамі-пачаткоўцамі або салістамі, якія прыязджаюць працаваць у тэатр з чужых краёў і атрымліваюць ролю ва ўжо гатовай пастаноўцы. Іронія лёсу: калі Адзінцова «ратавала» спектакль у Маскве, абодва разы друкаваліся праграмкі з канкрэтнай датай паказу, з адзіным складам выканаўцаў... Але гэта ўжо завядзёнка ўсемагутнага Вялікага тэатра).

Шкада, пакуль не давялося мне патрапіць на спектакль «Яўгеній Анегін» з яе ўдзелам: музыканты кажуць, што вобраз Таццяны — удача артысткі. А яшчэ расказваюць, што Адзінцова нядаўна бліскуча «здала», паказала калегам, спецыялістам, крытыкам партыю Кармэн. Яна гатова ўвайсці і ў гэтую оперу — са сваім духоўным вопытам, творчым густам, інтуіцыяй. Спрабую ўявіць сабе новую гераіню: жывую, рухавую, лёгкую, як сама музыка, яркую і неўтаймоўную, як птушка яе кахання.

Уяўленні ўяўленнямі, але вось каб хоць раз пабачыць наяве, у спектаклі! Спадзяюся, гэтак і будзе, бо з імёнамі пастаноўшчыкаў «Кармэн» звязваюць смеласць і паглыбленасць пошукаў, імкненне пераглядаць знойдзенае, удасканальваць зробленае. А ў такім разе хіба могуць яны не даць шанц артыстцы, якой проста рана складваць крылы?

«Ведаю я цану кампліментам, якімі абменьваецеся вы між сабою, жанчыны!..» — часцяком іранізуе мой старэйшы калега. Дазволю сабе сёння зусім сур'ёзнае дапаўненне: «...А таму сапраўды бясцэнныя нашы кампліменты, калі яны — ад шчырага сэрца».

С. БЕРАСЦЕНЬ.

НАРОДНАЯ ТВОРЧАСЦЬ

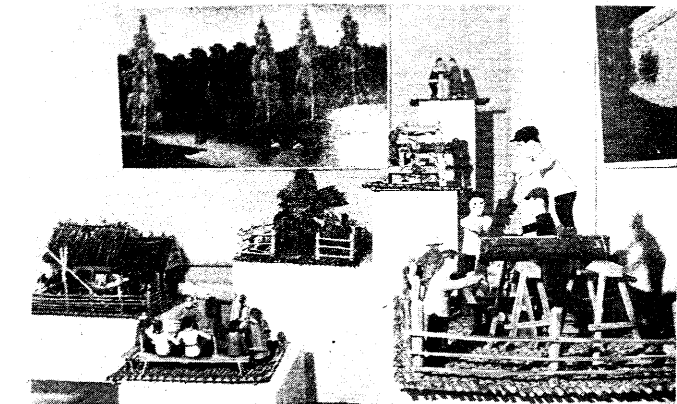
АПОШНІЯ?

Некалькі гадоў назад сядзіба пабудовы мінулага веку па вуліцы Казінца ў Мінску, рамантычна названая «Белай дачай», стала Цэнтрам фальклору, базавай установай народнай творчасці Рэспубліканскага навукова - метадычнага цэнтра культуры. Сюды пачалі прыязджаць фальклорныя калектывы з розных рэгіёнаў Беларусі, тут наладжаны пастаянны фестываль-агляд мастацкай самадзейнай і народнай творчасці «Матчына песня», а нядаўна Цэнтр Беларускага фальклору адчыніў дзверы і для тых, хто хоча навучыцца нацыянальным рамёствам, — створана некалькі студый па пляценні з саломкі, аплікацыі саломкай, ткацтве паясоў і інш.

Адметнай падзеяй стала выстава народных майстроў. Ганчарныя вырабы, разьба па дрэве, саломапляценне выклікалі захапленне ў наведвальнікаў. Глыбокі сэнс у самім дэвізе, пад якім стваралася гэта выстава, — «Апошнія?» Сапраўды, ці не «апошнія з магікан» — майстра па кераміцы Васіль Семянкоў з Гарадка, Уладзімір Кумко з Гродна, які захапляецца разьбой па дрэве, альбо ганчар з Пружан Іван Лісоўскі, лепельскі мастак Васіль Жарнасек, разчык па дрэве з Гомеля Аляксандр Рабцаў, знакамітая ткачыха з Гарадка Ніна Каролька і вядомы ганчар з Поразава Эмілія Шэпік...

Сапраўды, непапраўнай стратай было б, калі б яны аказаліся апошнімі. Як не дапусціць, каб такое здарылася, што зрабіць, каб старэйшыя майстры, носьбіты нашых традыцый атрымалі заслужаную павагу, належныя ўмовы для жыцця і працы?

Між тым, становішча, якое склалася ў рэспубліцы з такімі рамёствамі, як разьба па дрэве, ткацтва, саломапляценне, ганчарства, роспіс па тканіне, не можа не выклікаць трывогі. Таксама як і лёс майстроў старэйшага пакалення.

На рабочай нарадзе, да якой і была прымеркавана выстава «Апошнія?», сабраліся навукоўцы, прадстаўнікі фонду культуры, творчых саюзаў, навукова-метадычных службаў культуры, народныя майстры. Была ўнесена прапанова: «Давайце лічыць нашу нараду ўстаноўчай канферэнцыяй, каб, нарэшце, усё ж аб'яднаць нейкім чынам народных майстроў». Прагаласавалі. І хоць прысутных набралася якіхсьці два дзесяткі, у тым ліку некалькі саміх майстроў, стварылі Таварыства майстроў народнай творчасці Беларусі. Выбралі старшыню —кандыдата мастацтвазнаўства Яўгена Міхайлавіча Сахуту, абралі праўленне. Заснавальнікам таварыства сталі Рэспубліканскі навукова-метадычны цэнтр культуры, Рэспубліканская дырэкцыя нацыянальных мастацкіх праграм, Саюз мастакоў, Беларускі фонд культуры.

Праблем у народных майстроў шмат. Гэта і нявырашаныя да сённяшняга дня пытанні забеспячэння іх сыравінай, прыладамі, матэрыяламі. Гэта і адсутнасць памяшканняў для работы і захавання экспанатаў. Патрэбны належныя ўмовы, майстэрні для навучання моладзі, каб расціць змену. Майстрам не хапае дзяржаўнай абароны. Вырашэнне гэтых пытанняў пад сілу створанаму таварыству толькі пры ўмове, калі з'яўленне яго не стане чарговай папяровай акцыяй.

Б. ПЕРНІКАЎ.

ЛЕКАРСКІ ГНЕЎ

Лялечнікі без лялек

Лялечнікі зноў выйшлі з-за шырмаў, лялечнікі, увасабляючы рэжысёрскую задуму, памяняліся з лялькамі функцыямі, спосабам сцэнічнага існавання... толькі што не прыродаю...

Да ўсяго гэтага, здаецца, гледачы прызвычаіліся ўжо. У Гродзенскім абласным тэатры лялек акцёры выйшлі на сцэну зусім без лялек, і нават маскі не падкрэслілі лялечнай прыналежнасці сваіх носьбітаў,— лялечнікі разыгралі не лялечны спектакль, мэту стварэння якога працай за ўсё можна вызначыць як гарт акцёрскага майстэрства. Ажыццяўляць гэты гарт узяліся рэжысёр М. Пятроўская і мастак К. Чэмекаў на падставе п'есы Мальера «Лекар па прымусу».

Вырашаны ў стылі і прыёмамі італьянскай камедыі дэль артэ, «Лекар...» не навязвае гледачам штучных асацыяцый з сучаснасцю, але ж нават у драматургіі Мальера можна іх угледзець (хоць бы пародыю на экстрасенсаў). Спектакль існуе лёгка, раскута, імкліва. Акцёрскія свавольствы падтрымліваюць глядацкую веру ў самыя неверагодныя сцэнічныя абставіны і пераўтварэнні. Звадка-сварка Марціны (Л. Паўлоўская) і Сганарэля (І. Цімохін) у рэжысёрскім вырашэнні М. Пятроўскай набыла адзнакі фарсу; фарсава падаюцца і ўзаемадачыненні персанажаў Мальера: Марціна помсціць мужу, называе яго лекарам; хлусню Марціны нябляга ўсведамляюць Рабер (Ю. Буракоў) і Лука (А. Ігнаценка), але робяць выгляд, што даюць веры падманшчыцы; гульню ў пачуцці прадэманструюць у хуткім часе Сганарэль і карміліца Жакліна (В. Камарова),— такім чынам, амаль кожны з персанажаў здатна прыкідваецца, перакідаецца, выдурняецца, робіць выгляд і мае на ўвазе нешта сваё запаветна-адметнае. Адзіны высакародны бацька Люсінды, якога з-за дачкі спрытна ды нязлосна ашуквае Сганарэль, быццам шчыра дае веры ўсяму і ўсім наўкола, хоць гэтаксама шчыра ва ўсіх і ўсім сумняваецца. Інтрыга спектакля міжволі закручваецца вакол яго, Жаронта, якога акцёр В. Корнеў прадстаўляе публіцы траха капрызлівым, крыху манерным, ды ўвогуле вельмі добрым чалавекам, пераканаць і запэўніць якога ў чымсьці можна толькі адным спосабам: зрабіць так, каб ён сам сябе пераканаў і запэўніў... Сганарэль, як можа, гэтаму спрыяе, уведаўшы, што бацька шчыра хоча шчасця дачцэ, — іначай гаротніца Люсінда (І. Кліမовіч) не ўбачыць свайго Леандра.

Роля Сганарэля, якую калісь выконваў сам Мальер, вымагае не толькі ўмення камікаваць ды цешыць публіку. І. Цімохін умее гранічна сканцэнтраваць яе ўвагу на дзеяннях свайго персанажа, умее вокамгненна, але лагічна ды пераканаўча перайсці ад ганарлівай пыхі да размовы па справе (эпізод, калі Леандр падкупляе лекара і, каб сустрэцца з каханай, робіцца ягоным аптэкарам), ці, кінуўшы паддобрывацца да багатага Жаронта, годна змоўчаць яму праклёны (эпізод, калі Лука выкрывае самазванага лекара).

Асаблівай гаворкі заслугоўвае сцэнаграфія спектакля,— сцэна, засланая велізарным кілімам з ласкутоў, што паволі аб'ядноўваецца з заднікам; калоны, якія валяцца ад чыху Сганарэля і аказваюцца вязкамі галля... Сцэнаграфія сілкуе атмасферу іроніі, жарту, вытанчанага розыгрышу, а плакацікі з мудрасцямі, накшталт, «Здароўе кожнага — усіхняе багацце» (з імі то шпацыруюць, то маршыруюць героі спектакля), расстаўляюць нечаканыя акцэнты ў класічных мальераўскіх сцэнах, эпізодах і з'явах.

«Лекарскі гнеў»,— назвала я гэтыя нататкі. Гнеў лекарскі ў гродзенскім выпадку тоесніцца з гневам акцёрскім: убогія жыццёвыя варункі, матэрыяльныя нястачы і пахаваныя творчыя спадзяванні, незапатрабаванасць, нядзейсненасць акцёрскіх талентаў,— усё гэта знаёма і баліць гродзенскім артыстам, якія пакуль толькі смяюцца з жыцця і з саміх сябе, трактуючы рэпетыцыі як капуснікі, а спектакль — як радасць імправізавання, гарэзіі, свавольства, смеху,— то з'едлівага, то наіўнага...

«Няма нічога страшнейшага, як выклікаць лекарскі гнеў», — папярэджвае ў фінале Сганарэль. Што яшчэ ўразіць так, як гнеў акцёрскі?..

Жана ЛАШКЕВІЧ.

Вяртанне Міхася Забэйды

Імя М. Забэйды-Суміцкага, выдатнага спевака еўрапейскай школы, вяртаецца ў беларускую культуру. Ужо былі пра яго перадачы па радыё — на ўвесь Саюз; былі грунтоўныя публікацыі ў рэспубліканскім друку. І вось — прэм'ера дакументальнага фільма: у Доме літаратара адбыўся паказ новай работы студыі «Летапіс» «Вяртанне Міхася Забэйды».

Знайсці кінакадры, якія захавалі б жывое аблічча спевака, не ўдалося. Тым больш каштоўная праца стваральнікаў гэтай ёмістай (даўжыня 50 хвілін) стужкі, якія знітавалі на экране разнастайны дакументальны матэрыял. Тут і аўтабіяграфія Забэйды, і архіўныя фотаздымкі, маналогі ды ўспаміны самых розных людзей — у Мінску, Вільнюсе, Празе, Варшаве: Н. Гілевіча, С. Грахоўскага, А. Бажко, Н. Кастэцкай, У. Менцла, В. Жыдліцкага, А. Баршчэўскага, Л. Мурашкі, Б. Райскага... І, канечне, гучыць голас спевака: арыі з опер, родныя беларускія песні...

Адбылася і сустрэча са стваральнікамі фільма: аўтарамі сцэнарыя Г. Марчуком, І. Цішчанкам, Л. Гедравічусам, рэжысёрам Р. Ясінскім. Мастацкі кіраўнік студыі «Летапіс» У. Халіп, які ўдзельнічаў у гаворцы, звярнуў увагу на тое, што студыя распрацавала і выконвае праграму «Адраджэнне»: зроблены фільмы пра Скарыну, Гаруна, пра старажытныя замкі Беларусі; фільм «Дарога на Курапаты»; у бліжэйшых планах — стужкі пра Насовіча, Ігнатоўскага...

Пісьменнік Б. Сачанка, які вёў вечар, прапанаваў наладзіць у Доме літаратара прагляд гэтых работ студыі «Летапіс». Намеснік дырэктара галоўнай дырэкцыі праграм БТ Д. Яканюк выступіў з ініцыятывай — зрабіць прэзентацыю новай стужкі «Вяртанне Міхася Забэйды» на беларускім тэлеэкране, перад тым як яна пойдзе ў кінапракат.

Н. К.

ТЭАТР, ЯКІ ЯДНАЕ

Роздум пасля спектакля

Ніколі не забудуся на адно з самых моцных жыццёвых уражанняў: на сцэну зусім не самага лепшага кінатэатра Ленінграда выйшаў Пітэр Брук, рэжысёр сусветнай вядомасці і сусветам знаны, які ў тутэйшай свядомасці ўжо атоесніўся з легендай, і падкрэслена будзённа прадставіў свой грандыёзны фільм...

Наш час дзіўным чынам раз'ядноўвае: з тымі, з кім яшчэ ўчора сябравалі, траха не ваюем. Наш час цудоўным чынам яднае: «чужаніцы» з-за «жалезнае заслоны» сёння хочуць зносіцца з намі на ўсіх узроўнях: палітычным, эканамічным, культурным... Вядома, у палітыцы і эканоміцы наш аўтарытэт не надта высокі, але культурныя сувязі мацуюцца дзень пры дні; ажыццяўляецца тое, пра што ўчора і марыць няможна было: сустрэчы з Марысам Бежарам і Іспанскім каралеўскім балетам, опернымі дзівамі, зоркамі сусветнай эстрады... І — з вялікім Джорджа Стрэлерам. І — з ягоным спектаклем «Вялікая магія».

Нехта здзівіцца: навошта ў беларускай газеце пісаць пра італьянскі тэатр, які, да ўсяго, гастраляваў у Маскве? Але ж гэты тэатр — Джорджа Стрэлера! Вядома, што доўгія гады ён узначальвае «Пікала тэатр», паставіў больш за сотню спектакляў, неаднойчы ажыццяўляў оперныя пастаноўкі, аб'ездзіў увесь свет. Ягоную кнігу «Тэатр для людзей», якая ў нас выйшла гады тры назад, з цікавасцю чытаў шмат хто, хоць, акрамя пэўных ведаў, практычнага набытку і не займеў. Не займеў, бо спектакляў ягоных не бачыў, а пра тэатр і рэжысёра можна гаварыць, валодаючы адным веданнем— спектакляў. І, нарэшце, гэтая магчымасць нам была дадзена. У Маскве, у рамках фестывалю італьянскага мастацтва, на сцэне тэатра імя Я. Вахтангава меўся ісці спектакль Стрэлера «Вялікая магія».

Да тэатра я падыходзіла з ужо добра «сапсаваным» густам — раздражняла, але міжволі ўядалася ў свядомасць «паказушнасць» новага Арбата — матрункі, падносы, хусткі,—«нацыянальны каларыт», ад якога ўжо блажыць.

Ярка-сіні, што называецца «лазурны» — такім быў колер... праграмкі спектакля, якую зусім бясплатна (чым не дабрачыннасць?) уручалі кожнаму, хто ўваходзіў у тэатр. Падумала, што такога колеру магла б быць знакамітая Сіняя Птушка...

Ярка-сіні кавалачак супакоіў, настроіў зусім на іншую хвалю. Мабыць, кожнаму з нас быў уручаны кавалачак... сіняга мора, таму што «морам», паводле задумы пастаноўшчыка, былі... мы, гледачы, а тое, што адбывалася на сцэне, — адбывалася на беразе гэтага самага мора.

Спектакль Джорджа Стрэлера яўна быў разлічаны не на «савецкае» ўспрыманне: тры паўнаважкія акты, няспешная плынь дзеяння, неўласцівая нам размеранасць.. Ён ішоў без сінхроннага перакладу, ды меладыка італьянскай мовы ўрэшце падпарадкавала сабе глядацкае неразуменне: хацелася проста слухаць, глядзець на прыгожых людзей, любавацца дэкарацыямі. Усё геніяльнае проста: Джорджа Стрэлер у кожным з трох актаў мяняў толькі заднік. У першым — атэль Метраполь аднаго з курортных гарадоў Італіі, у другім — сціплая кватэра фокусніка Марвулы, у трэцім — дом Каладжэра, галоўнага героя спектакля. Менавіта з Каладжэра і надараюцца ў спектаклі дзівосныя падзеі: Каладжэра моцна кахае сваю жонку, прыгажуню Марту. Марта ж хоча збегчы ад мужа, таму што не менш моцна кахае прыгажуна Марыяна Д'Альбіна. На дапамогу закаханым прыходзіць фокуснік Марвулы, які пераконвае Каладжэра, што ў выніку няўдалага эксперыменту Марта апынулася ў... чароўным куфэрку. Каладжэра можа адчыніць куфэрак і ўбачыць жонку, аднак павінен цалкам даць веры, што яна ні ў чым не вінаватая, іначай Марта знікне назаўсёды.

Паступова спектакль усё больш захапляў, і гледачы пакорліва рабіліся задуманым «морам», і калі спачатку яно нібыта «штарміла» (штосьці нам не падабалася, штосьці мы не разумелі, недзе шчыра сумавалі), дык з цягам часу ўсё больш супакойвалася. Проста супрацьлегла па эмацыянальным напале развівалася сцэнічнае дзеянне. Гісторыя пра тое, як жонка збегла ад мужа (і муж гэты напачатку выклікаў толькі іронію) ператваралася ў відовішча дзівоснай філасофскай глыбіні. Уражваў і надоўга заставаўся ў памяці фінал спектакля: у цэнтры сцэны, моцна прыціскаючы да сябе зіхоткі куфэрак, стаяў чалавек, які зведаў хлусню, здраду, надзею, вар'яцтва... А чаго каштавала ў спектаклі сцэна «гульні» Каладжэра з сукенкамі Марты! Перабіраючы сукенкі жонкі, «размаўляючы» з імі, Каладжэра нібыта зноўку перажываў кожнае імгненне, праведзенае з любай жанчынай. Толькі бліскучыя анучы засталіся ад таго, што раней называлася Мартай...

У фінале «Каладжэра... застаецца сам-насам з куфэркам, які ён ніколі не адчыніць. Ілюзія перамагла і будзе перамагаць рэальнасць».

Увесь спектакль Стрэлер нас... забаўляў. Побач з намі ў зале сядзеў і пускаў дым колцамі «ракавы мужчына» Марыяна, каханак Марты. Потым не менш выразна ён «адвозіў» яе ў лодцы проста праз глядзельную залу. І (нездарма ж спектакль называецца «Вялікая магія»!) — фокусы, фокусы, фокусы... Апафеоз усяго — бліскучы феерверк. Да гэтага спектакля ўвогуле вельмі падыходзіць слова «феерверк» — акцёрскага і рэжысёрскага майстэрства, выдумкі і фантазіі.

Усё-такі мы дзіўныя людзі. У антрактах шчыра хваляваліся, ці хопіць нам бутэрбродаў і чэхаславацкіх ірысак, а ў фінале спектакля гэтаксама шчыра наладзілі авацыі выбітным майстрам італьянскага тэатра...

Калісьці ў кнізе «Тэатр для людзей» Дж. Стрэлер пісаў: «Можа, ён і існаваў, гэты тэатр, які аб'ядноўвае людзей, існаваў у нейкі момант, быццам выпаў з гісторыі, насуперак гістарычнай логіцы. Нейкі кароткі час, нейкі шчаслівы момант...» І сёння гэта ідэя аб'яднання асабліва важная для нас.

Наталля ЗЕМЛЯКОВА,
загадчык літаратурнай часткі Рускага тэатра БССР.

МУЗЫЧНЫ КУФЭРАК

«ЦАНІЦЬ ЧАЛАВЕКА...»

Гэты канцэрт, які адбыўся ў зале музычнага вучылішча, незвычайны, унікальны: такіх у Гомелі яшчэ не было. Прысвячаўся канцэрт памяці былога выкладчыка Гомельскага музычнага вучылішча па класе кантрабаса Яўгена Салаўевіча.

Ягонае імя не было шырока вядомым. Пасля заканчэння Гомельскага вучылішча і Беларускай кансерваторыі ён вярнуўся ў родны горад і стаў выкладаць у вучылішчы. Салаўевіч імкнуўся як мага больш іграць: у камерным аркестры філармоніі, у сімфанічным гарадскім аркестры. Многа было ў яго выхаванцаў, якія прадаўжаюць вучыцца ў музычных ВНУ, шмат было сяброў...

Пра веліч душы чалавека добра сказалі вядомы гомельскі скрыпач А. Яўтуховіч і музыказнаўца В. Дворава. Дарэчы, А. Яўтуховіч выступіў у канцэрце, а разам з сынам Аляксеем і жонкай Таццянай у іх атрымаўся сямейны музычны ансамбль. Спецыяльна з Масквы для ўдзелу ў канцэрце прыехаў вучань Я. Салаўевіча, цяпер студэнт Маскоўскай кансерваторыі В. Мартынкевіч. Ён з поспехам выканаў III частку Санаты для кантрабаса і фартэпіяна П. Хіндэміта. Скрыпач В. Сіманоў выканаў Адажыо з першай бахаўскай санаты для скрыпкі сола. Парадавала таксама выступленне мужчынскага хору Гомельскага політэхнічнага інстытута — новага, але вельмі здольнага калектыву, якім кіруе выкладчыца музычнага вучылішча І. Драгун. У выкананні вучня Я. Салаўевіча кантрабасіста В. Аўдоніна раздумліва і светла прагучаў «Ноктюрн» А. Хачатурана. Слухачам спадабаліся выступленні віяланчэлісткі Н. Фацеевай і вядомага на Гомельшчыне квартэта баяністаў пад кіраўніцтвам Б. Давыдава.

Гомельскі сімфанічны аркестр. Яго выступленне заняло ўсё другое аддзяленне канцэрта. Усе музыканты аркестра — гамяльчане, студэнты, выкладчыкі музычных школ і вучылішча, прафесійныя ўдзельнікі з іншых інструментальных ансамбляў горада — поўныя энтузіязму ў творчых пошуках, улюбёныя ў музыку, самааддана і на поўную сілу працуюць у цесным кантакце са сваім кіраўніком В. Краўцовым. Аркестр мае мноства праблем, асабліва матэрыяльных. У калектыве 60 выканаўцаў, якія працуюць амаль на адным энтузіязме. Знайсці спонсараў вельмі цяжка. Дзяржава ж выдаткуе на аркестр толькі рэшткі. Але аркестр ёсць, ён адзіны такі ў рэспубліцы, ён іграе! Бетховен, Пятая сімфонія, першая частка. Яна прагучала дакладна, з вялікім пачуццём. У выкананні Канцэрта для альта з аркестрам І. Баха (Саліст В. Вярбіцкі) выявілася рыса, уласцівая індывідуальнасці саліста: падкрэсліванне жыццярадасных, аптымістычных таноў.

Вось такія ўражанні ад канцэрта... Слухаючы ігру нашых гомельскіх музыкантаў, углядаючыся ў твары слухачоў, згадваеш словы вялікага кампазітара XVIII стагоддзя Г. Гендэля: «Мне было б крыўдна, калі б я прыносіў людзям толькі асалоду. Мая мэта — выхоўваць у іх чалавека, цаніць чалавека, памятаць пра яго. Наогул, рабіць людзей лепшымі!»

Мікалай БАНДАРЭНКА.

г. Гомель.

З ПОШТЫ

Таіса МЕЛЬЧАНКА

ЧЫТАЮ АЗБУКУ ГОРА...

Не я іду калідорам,
Здаецца, халодны цень мой.
... Чытаю азбуку гора:
— Гематалагічнае аддзяленне!

Гарыць пад нагамі падлога,
Быццам шнур дынамітны.
Сірэнай раве трывога...
Успомніць бы хоць малітву!
Па-здрадніцку рыпнулі дзверы.
Я — вочы ў вочы са смерцю.
Ды ёй, касавусе, не веру!
Прад Богам — бязгрэшныя дзеці...
За кожную іх крывінку
Смерць патрабуе валюту.
... Горнецца, як былінка,
Дачка да матулі пакутнай.
Зрэнкі вачэй бяздонных
Свідруюць сэрца рэнтгенам.
О, святая Мадонна,
Вярні здаровыя гены!
Крані бяскроўныя вусны
Нясмелай надзеі ўсмешкай!
Я ж горача памалюся,
Каб стала дзяўчынка гарэзнай.

ГОРКІ ДОЖДЖ

Ад Чарнобыля ястрабам смерці
Чарнакрылая хмара ляціць.
Сіл сваіх не шкадуе вецер,
Не жадае яе супыніць.

Мо б упала ў марскія глыбіні,
Узляцець над зямлёй не змагла.
Зацуглялі сілком аблачыну,
Расстралялі цішком з-за вугла.

«Дожджык-дожджык, лепш сячы! —
Просіць мая дочка,— валасы мне намачы,
Новую сарочку.
Каб мне дужаю расці, не баяцца хворы».
Дожджык-дожджык прыпусціў
На бяду, на гора.

Расшчадрылася неба бясконца —
Кроплі дол неадступна дзяўбуць.
Скуру дрэў раніць цэзій і стронцый.
Аж слязу высякае ртуць.

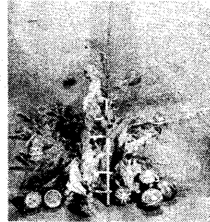
Чую: стогне зямля Беларусі.
На чарзе кожны пяты ўжо!
Хто страляць ў аблачыну прымусіў?
Мне пад глотку падставіў лязо!

Льецца дождж, як дзіцячыя слёзы,
Я ж зацята, балюча маўчу.
Шэпча дочка: «А дожджык — харошы!
Па дарожцы пабегаць хачу.
Хай сыпне на касіцы хоць трохі,
Каб гусцелі яны, як твае».
Слова тое, маланкай сполаху,
Аж да сэрца майго дастае.

г. Гомель.

НОВЫЯ ВЫДАННІ

КАБ БЫЦЬ ВІДУШЧЫМ...

Хоць і са спазненнем (не па віне рэдакцыі, вядома), аднак з'явіўся, нарэшце, першы нумар часопіса «Зрок», які з'яўляецца органам Беларускага таварыства інвалідаў па зроку і мае статус «штомесячнага грамадска-палітычнага і літаратурна-мастацкага беларускамоўнага» выдання. Гэта цудоўна, што людзі, якія не бачаць ці слаба бачаць, атрымалі свой часопіс. Радуе і тое, што ён будзе выходзіць на беларускай мове, а не на рускай ці на дзвюх адразу, калі першая звычайна з'яўляецца толькі шырмачкай-прыкрыццём.

Сузаснавальнікам «Зроку» з'яўляецца калектыў рэдакцыі маладзёжнай газеты «Чырвоная змена». Як вядома, сама «Чырвонка» з сёлетняга года стала тыднёвікам, але аб'ём мае не пяці ранейшых нумароў, а ўсяго трох. Значыць, адпаведна, трэба было і скараціць пэўную колькасць супрацоўнікаў. Вось тады журналісты на чале са сваім галоўным рэдактарам Уладзімірам Бельскім і вырашылі пайсці на кантакт з Беларускім таварыствам інвалідаў па зроку.

Заснавальнікі не пабаяліся, што на беларускай мове тыраж часопіса будзе невялікім (першы нумар — усяго 1475 экземпляраў). Наконт гэтага ў інтэрв'ю, змешчаным у нумары, старшыня Цэнтральнага праўлення таварыства Анатоль Нятылькін прама гаворыць: «Чаму часопіс на беларускай мове? Цяпер ужо дзіўлюся: а на якой жа? Мы дзеці сваёй рэспублікі, Беларусі. Хто ж будзе клапаціцца аб зберажэнні і развіцці яе культуры, спадчыны? А без мовы няма культуры. Не ўсё вырашаецца грашыма. І наш «Зрок» — гэта і погляд людзей сляпых, слабавідушчых — у заўтра, і наша канкрэтная дапамога ў вырашэнні пытанняў, якія паўсталі ўжо сёння».

Першы нумар атрымаўся цікавы. Супраць нацыянальнага нігілізму і бяспамяцтва скіраваны артыкул Ю. Станкевіча «Горкі мёд, альбо Ці хочуць расейцы нашае мовы». А. Агібалава знаёміць з палітычным жыццём у рэспубліцы — «Ёсць такія партыі...» Т. Ціtавец запрашае паразважаць, што чакае нас наперадзе — «Рынак: што далей?» Ды іншыя матэрыялы багатыя на роздум, пазнавальныя. Ёсць і спорт, ёсць і рок, і паэзія, гумар ладкуецца ў раздзельчыку «Віжоўня»...

Аднаго хацелася б пажадаць калегам. Памятайце, вы ўжо — зрокаўцы. Няблага будзе, калі ў наступных нумарах «Зроку» ўсё ж стане меней тэматычных перакліčак з «Чырвонай зменай». Навошта яшчэ адзін варыянт яе, нават з самымі найлепшымі намерамі?

А. М.

ЯК МАЯ МІЛІЦЫЯ МЯНЕ БЕРАЖЭ...

(Пачатак на стар. 5).

там, каб гвалтаваць жанчыну ва ўсіх на вачах. Ці як той вулічны патруль можа перашкодзіць злодзею-дамушніку абрабаваць кватэру! І яшчэ. Міліцыянер — гэта ж не проста выпадковы чалавек, апрануты ў форменнае адзенне, ён валодае пэўнай сумай ведаў, навыкаў, звязаных з яго прафесіяй. А маладзенькі салдацік — на што ў дадзеным выпадку здатны ён!

— Па-першае, яны праходзяць інструктаж. Па-другое, ён поўнасцю падначалены старшаму патруля і дзейнічае толькі па яго загадзе. Па-трэцяе, вы слаба ўяўляеце спецыфіку міліцэйскай службы. Бываюць такія складаныя сітуацыі, калі патрабуецца ўмяшальніцтва двух, трох, а, бывае, і больш работнікаў праваахоўных органаў. Вось тут акурат і дарэчы дапамога вайскоўцаў.

— А якія задачы ў АМОНА! Хутка гэтым словам пачнуць палохаць малых дзяцей. У многіх яно асацыіруецца з жорсткасцю, грубасцю, насіллем.

— Такія чуткі распаўсюджваюць пра амонаўцаў пэўныя асобы, ставячы сваёй мэтай кампраметацыю органаў унутраных спраў. Амонаўцы —тыя ж работнікі міліцыі, толькі лепш прафесійна падрыхтаваныя для дзеянняў у экстрэмальных сітуацыях — калі трэба затрымаць, скажам, небяспечных, узброеных злачынцаў, падавіць бунт...

— Бунт!

— Так, бунт. Помніце, як узбунтаваліся «насельнікі» працоўна-папраўчай калоніі на Ангарскай вуліцы ў Мінску? Уціхамірвалі іх таксама амонаўцы. Гэта была не простая аперацыя — яны аказалі адчайнае супраціўленне.

— Мне здаецца, Віктар Аляксеевіч, гэтых гераічных хлопцаў у нас выкарыстоўваюць часам нерацыянальна. Я неаднойчы бачыў іх у ачапленні ў час мітынгаў, шэсцяў, арганізаваных БНФ, іншымі грамадскімі арганізацыямі. Людзі падыходзілі да амонаўцаў, адпускалі кпіны: «Замест таго, каб нас сцерагчы, пайшлі б злодзеяў лавіць».

— Пры вялікім скапленні народа можа здарыцца самае нечаканае — даўка, напрыклад, калі натоўп становіцца некіруемы. Хто тады, акрамя амонаўцаў, дапаможа?

— І колькі ў нас у рэспубліцы гэтых арлоў!

— Не многа, усяго трыста чалавек.

— Я неаднойчы чуў, што ў органах унутраных спраў вялікі штатны некамплект, патрабуюцца сотні людзей.

— Гэта праўда. Дадам яшчэ, што мы адчуваем патрэбу ў лепшай матэрыяльнай базе — не хапае пошукавай, крыміналістычнай і іншай тэхнікі, ёсць цяжкасці з забеспячэннем асабовага складу абмундзіраваннем, ды і зарплата ў міліцыянераў невялікая. Праца ж у іх надзвычай цяжкая, рызыкоўная, небяспечная. Летась у рэспубліцы ад рук злачынцаў загінула 14 работнікаў праваахоўных органаў, 47 было паранена.

— Прыміце, Віктар Аляксеевіч, наша, лімаўскае, спачуванне. Але жыццё не спыняецца, кожны дзень падкідае нам новыя праблемы, клопаты, пытанні, на якія адказаць вельмі нялёгка... Чым выклікана з'яўленне прэзідэнцкага Указа аб узмацненні барацьбы з найбольш небяспечнымі злачынствамі, яго арганізаванымі формамі!

— Толькі тым, што гэтыя злачынствы набываюць усё большае распаўсюджанне. Як з імі змагацца? Старымі метадамі — неэфектыўна. Прывяду такі прыклад. Толькі за мінулы год органамі ўнутраных спраў рэспублікі было затрымана больш як 150 тысяч розных заяў, паведамленняў, сігналаў, на якія трэба было абавязкова прарэагаваць. Адным словам, нашы следчыя, іншыя супрацоўнікі загружаны, як кажуць, па завязку. Многа сіл і часу забірае руцінная работа —складанне актаў, выезды на месца здарэння, часам, дробныя, апытанне сведкаў і да т. п. Дзе ж тут займацца выкрыццём мафіі з яе складанымі сувязямі, канспірацыяй і г. д. Вось чаму сёння перад намі паўстала задача стварэння спецыяльнага падраздзялення, якое павінна будзе займацца толькі арганізаванай злачыннасцю. Такія падраздзяленні будуць створаны ў першую чаргу ў Мінску, Віцебску і Брэсце. Падбіраем штаты самых вопытных, спрактыкаваных работнікаў.

— Віктар Аляксеевіч, што такое, дарэчы, арганізаваная злачыннасць, тая ж мафія, пра якую гавораць на кожным кроку і якую ніхто не бачыў! Мо ўсё гэта чарговы міф! Можа, некаму хочацца ўзваліць на тую ж мафію віну за ўсе нашы бядоты!

— Паверце, што гэта не міф. Цяпер мы пачнём даследаваць справы, якімі раней, бадай, не займаліся. Напрыклад, знешнеэканамічнай, фінансава-банкаўскай дзейнасцю ў рэспубліцы. Тут шмат цёмных плям. Уявіце такую сітуацыю. З аднаго рэгіёна краіны да нас прыязджаюць прадстаўнікі кааператыву, якім, пры дапамозе розных маніпуляцый, удаецца, з удзелам некаторых мінскіх арганізацый, атрымаць мільённыя крэдыты, а затым абмяняць іх на валюту, якая сплыла за межы рэспублікі. І гэта пры нашым валютным голадзе, калі няма на што купіць імпартнае абсталяванне для той жа бальніцы.

— У прэзідэнцкім указе, пра які мы гаворым, указваецца на неабходнасць узмацнення барацьбы з распаўсюджаннем наркотыкаў. Для рэспублікі гэта таксама рэальная пагроза!

— Вядома, не такая, як для сярэднеазіяцкіх рэспублік, але праблема наркотыкаў, наркаманіі актуальная і для нас. Дастаткова сказаць, што за апошнія тры гады колькасць наркаманаў у рэспубліцы вырасла ўдвая. Трэба яшчэ мець на ўвазе, што геаграфічнае становішча Беларусі імкнуцца выкарыстаць дзялкі ад міжнароднага наркабізнесу. Летась я прымаў удзел у міжнароднай канферэнцыі, прысвечанай барацьбе з наркабізнесам. Там шмат гаварылася пра тое, што вялікія партыі наркотыкаў трапляюць на Захад з СССР, праз тэрыторыю якога ідуць транзітам з Пакістана, Афганістана, іншых азіяцкіх краін. Цяпер, з рэалізацыяй прэзідэнцкага указа, мы зможам стварыць у тым жа Брэсце, дзе знаходзіцца кантрольна-прапускны пункт, больш надзейны заслон гандлярам наркотыкамі.

— Мне застаецца пажадаць вам, Віктар Аляксеевіч, поспехаў у вашай нялёгкай рабоце. Дзякуй за гутарку.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

ВЕРНЕМСЯ ДА СВЯТАЎ

Пярэдадзень Новага года ў галоўнай навучальнай установе рэспублікі Беларускім дзяржаўным універсітэце для студэнтаў-першакурснікаў геаграфічнага факультэта быў азначаны не толькі традыцыйнымі клопатамі заліковай сесіі, але і падрыхтоўкай да... Каляды.

Адкуль паходзіць гэта свята, што азначае, якія павер'і, прыкметы з ім звязаны, як яго святкавалі раней? Знайсці адказы на пытанні аказалася не так проста. Па дапамогу да пытлівая моладзь звярнулася да выкладчыцы беларускай мовы і літаратуры Л. Хрышчановіч. Так нарадзілася задума адсвяткаваць Каляды на факультэце — няхай як найбольш людзей даведаецца пра амаль забыты звычай!

Першакурснікі не засталіся ў адзіноце. Дапамаглі і суполка ТБМ імя Ф. Скарыны, і агульнауніверсітэцкая кафедра беларускай мовы і літаратуры для прыродазнаўчых факультэтаў. Да свята таксама далучыліся універсітэцкі хор выкладчыкаў і самадзейны калектыў «Неруш». Пасля крэслы ў зале былі рассунуты, і пачаліся гульні, танцы пад гармонік.

А колькі сілы, энергіі, ідэалагічнага запалу было патрачана ў свой час на вынішчэнне з людской памяці «рэлігійных забабонаў», а разам і свят, абрадаў, што вядуць сваё летазлічэнне яшчэ ад язычніцтва! Здавалася, назаўсёды змоўклі пад нашымі вокнамі песні валачобнікаў, пачалі затухаць агеньчыкі Купалля. Усё новыя пакаленні выраслі пад гучнымі лозунгамі Першамая і Кастрычніка — верылася: чалавек новай, камуністычнай маралі народжаны і расце!.. Але чырвоныя фарбы сацыялістычнай ідэалогіі пачалі блякнуць і адбівацца на нашых тварах адно толькі шэранню, бо аднастайнасць яна і ёсць аднастайнасць.

Сёння мы мусім прызнацца, што нашы «савецкія, сацыялістычныя святы» так і не прыдаліся, не здолелі вырасці з «чырвонага лістка календара», з «выхаднога» ў сапраўднае свята (тое, што паходзіць ад «света» і ад «святога», калі ў корані не падзея, не матэрыяльныя клопаты, а душа чалавека). Інакш кажучы, камуністычны светапогляд так і застаўся вузкапартыйным (пры ўсёй шматлікасці партыі), а мяжа паміж палітыкай і культурай народа, паміж розумам і сэрцам так і не была пераадолена.

Мы ўжо змірыліся з думкай, зразумелі, што 7 лістапада адным напамінае падзею радасную і светлую, другім жа — пра не вельмі светлы дзень у нашай гісторыі, для трэціх — гэта звычайны лішні выхадны.

Рэлігійныя святы на дадзены момант пазбаўлены палітычнай афарбоўкі і маюць значэнне агульнакультурнае, могуць стаць своеасаблівым кансалідуючым пачаткам у нашым неспакойным жыцці. Бо рэлігія — маці душы народа, і адносіцца да яе трэба як да маці: з разуменнем і павагай. А сваіх дзяцей добрая маці заўсёды здолее памірыць. Таму ўзрастанне цікавасці да забытых традыцый трэба не толькі ўхваляць, а і прапагандаваць, рэкламаваць іх. Нельга спіхваць гэты клопат адно на царкву, а варта далучыцца і грамадскім арганізацыям, і мясцовай уладзе. Фундатарамі і арганізатарамі неабавязкова павінны быць толькі святары ды вернікі, добры плён можа і павінна даць ініцыятыва актывістаў ад творчай інтэлігенцыі...

Многія з нас ужо і не ведаюць, калі і як трэба адзначаць тое ці іншае свята. Тут бы дарэчы аўтарытэтна і ў займальнай форме даць неапярэднадні адпаведную інфармацыю па тэлебачанні і радыё, зрабіць рэкламныя ролік і пракручваць яго перад найбольш папулярнымі перадачамі. Далучыліся б і газеты. Глядзіш, і пасвятлелі б нашы душы, не так прыгнечвалі б клопаты буднаў, прыбыло б цяпла, добразычлівасці ў вачах і сэрцах людзей.

...Свята на геафаку ўдалося. І, можа б, не варта пра яго згадваць, але яно апошняе толькі для старога года, а за акном год новы, і новыя святы будуць у ім...

Н. НАВОЙЧЫК,
выкладчык БДУ
імя У. І. Леніна.

Уладзімір КАЗБЯРУК

ПАМІЖ МОЛАТАМ І КАВАДЛАМ,

або Крок наперад, два крокі назад

Леташні год аказаўся асабліва ўрадлівым на розная роду публікацыі, прысвечаныя Беларускай Народнай Рэспубліцы. Усе яны палемічныя, усе яны пафасныя. Толькі што адны аўтары бачаць у БНР рэальнае здзяйсненне мары беларускага народа аб дзяржаўнасці і незалежнасці, а іх апаненты лічаць яе нацыяналістычнай, контррэвалюцыйнай, антысавецкай, антынароднай, буржуазнай, шкоднай, рэакцыйнай — словам, не шкадуюць ёй такіх эпітэтаў, каб адна гэтая назва больш палохала людзей, чым калектывізацыя, Салаўкі і Курапаты, разам узятыя.

I

Сапраўдная беларуская дзяржаўнасць, — сцвярджаюць партыйныя гісторыкі, — была падаравана 1 студзеня 1919 года. Толькі той дзень паклаў пачатак усім нашым поспехам і здзяйсненням, толькі ён вывеў наш народ на шырокі гасцінец нястрымнага, трыумфальнага шэсця да святлянай будучыні, да найрэальнейшага з рэальных сацыялізмаў. З той датай звязана наша слова, наша шчасце, наш рэспубліканскі і дзяржаўны быт. Толькі Кастрычнік, толькі бальшавізм пачалі нашу сапраўдную гісторыю. А што гісторыя беларускага народа на працягу цэлых дзесяцігоддзяў тварылася пад сцягам ваеннага камунізму—пра гэта сціпла маўчалася. Прытым пакуль што яшчэ ніхто толкам не разабраўся, калі той ваенны камунізм быў больш бесчалавечным і жорсткім — у перыяд грамадзянскай вайны (там усё ж такі была надзея на нейкі канец, на мір), ці ў эпоху калектывізацыі і сталінскай перманентнай вайны супраць ухілаў, блокаў, палітычных, гаспадарчых, ваенных кадраў, навуковай і творчай інтэлігенцыі, супраць трацкісцкіх, зіноўеўскіх, бухарынскіх, меншавіцкіх, эсэраўскіх ворагаў народа, польскіх, нямецкіх, японскіх і іншых шпіёнаў?

А калі паглядзець на падзеі 1918—1920 гадоў рэальна? Будзем шчырымі: якую незалежнасць набыла Беларусь 25 сакавіка 1918 года? Быў створаны ўрад, але ці меў ён уладу? Ці меў адміністрацыю, армію, органы аховы парадку? Ці быў ён незалежны ад ваенных і цывільных улад чарговых акупантаў? Як гаварыў у адным са сваіх выступленняў Алесь Гарун, нямецкі шуцман у любы момант можа з'явіцца і разагнаць той высокі сход, які ўсё ж такі выступаў ад імя краіны і народа. З гэтай незалежнасцю не лічыліся ні нямецкія, ні польскія, ні бальшавіцкія ўлады і адміністрацыі. А яны чаргаваліся на нашай зямлі ў залежнасці ад ваеннай сітуацыі, на якую беларускія дзеячы не маглі аказваць ніякага ўплыву. Як і не мелі права голасу ні ў Брэсце, ні ў Версалі, ні ў Рызе. Чым гэта кончылася — мы ведаем.

І тым не менш кіруючыя органы Беларускай Народнай Рэспублікі ўпершыню на ўвесь свет заявілі аб праве беларусаў на самастойнае, незалежнае жыццё, на кіраванне сваімі справамі. Становішча БНР было безнадзейным. Але яе стваральнікі і кіраўнікі ні перад кім не скарыліся, нікому не прыслужвалі.

Вядома, яны гатовы былі супрацоўнічаць з любым урадам, з любой дзяржавай, якая прызнала б нацыянальныя правы беларускага народа. І ў першую чаргу яны хацелі бачыць сваю будучыню ў раўнапраўным супрацоўніцтве з рускім народам. Ды яшчэ і пры сацыялістычным ладзе.

Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі прадстаўнікі беларускіх арганізацый абвясцілі аб прызнанні яе вынікаў і гатоўнасці супрацоўнічаць у справе стварэння дэмакратычных мясцовых органаў улады, развіцця нацыянальнай культуры, ажыццяўлення рэальнага народаўладдзя на нашай зямлі. Засведчыў гэта не хто іншы, як Вільгельм Кнорын, які яшчэ ў 1919 годзе пісаў: «Октябрьская революция с происшедшей децентрализацией власти и тою неуверенностью, которая в белорусском вопросе существовала в среде работников Минского Совета и Исп(олнительного) Комитета Западной области, почти что незнакомых с ним, подняли надежды гг. воронко, мамоньки, мокреевых, езовитовых, алексюков и им подобных. После Октябрьского переворота в дни организации Совета Народных Комиссаров Западной области и фронта их делегации являются к председателю Сов(ета) Нар(одных) Комиссаров и Минского Совета тов. К. И. Ландеру, чтобы заверить свою лояльность к Советской власти, но одновременно выявить свои требования в вопросах организации белорусских воинских частей, белорусского языка и т. д. Конечно, эти требования были неприемлемы для Советской власти, и белорусские представители ушли ни с чем» (Кнорин В. Г. Избранные статьи и речи.— Минск, 1990, с. 48).

У аснове такой палітыкі лідэраў Аблвыканзаха ляжала непрызнанне беларусаў за нацыю. Гэта быў адзін з першых наглядных урокаў палітграматы для беларускіх дзеячаў, для маладой рэвалюцыйнай дэмакратыі. А больш сур'ёзны ўрок яна атрымала ў снежні 1917 года на І Усебеларускім кангрэсе ў Мінску.

Што гэта быў за кангрэс, і якую ролю адыграў ён у гісторыі беларускага народа?

Кіраўнікі беларускага нацыянальна-вызваленчага руху, пры наяўнасці розных канцэпцый (сёння мы гэта назвалі б палітычным плюралізмам), ставілі перад сабой задачу выявіць волю народа як галоўнага і адзінага гаспадара краіны. Гэтую волю павінен быў увасобіць у заканадаўчыя акты Усебеларускі кангрэс у снежні 1917 года. Ён з'явіўся такой маштабнай падзеяй, якая аказала ўплыў на ўсё далейшае развіццё беларускага нацыянальна-вызваленчага руху, прадвызначыўшы яго галоўныя, магістральныя напрамкі на цэлую гістарычную перспектыву, прымусіўшы лічыцца з абуджэннем нацыянальнай свядомасці беларускага народа нават і тых, хто ўсімі сіламі спрабаваў з ёю змагацца як з перашкодай на шляху да сусветнай пралетарскай рэвалюцыі.

На Ўсебеларускі кангрэс з'ехаліся дэлегаты ад усіх рэгіёнаў Беларусі, ад усіх арганізацый. Былі там і прадстаўнікі бежанцаў, і тых, хто служыў у арміі ці на флоце, хто жыў у Петраградзе або ў Маскве. Упершыню за ўсю сваю гісторыю беларускі народ паслаў сваіх паўнамоцных прадстаўнікоў у Мінск, надзяліўшы іх правам вырашаць справы і лёс шматпакутнай краіны, якая з Паўночна-Заходняга краю або з Заходняй вобласці павінна была ператварыцца ў Беларускую Народную Рэспубліку. Тут сабраліся прадстаўнікі розных грамадскіх і палітычных сіл і з небывалым энтузіязмам пачалі абмяркоўваць найскладанейшыя праблемы жыцця.

Каб даць нейкае рэальнае ўяўленне аб самім кангрэсе, давядзецца расказаць пра тую атмасферу, якая панавала на ім. Былі там людзі, якія па розных прычынах не хацелі яго правядзення і прапанавалі адкласці яго пачатак. Ім адказаў Мамонька: «Тыя, хто хоча адкласці з'езд, мабыць, не ведаюць, як цяжка склікаць з'езд: ад імя XII арміі кажу, што мы можам аб'явіць у краіне ўладу. Калі ў Петраградзе бальшавікі без з'езду аб'явілі ўладу, то чаму мы не можам аб'явіць уладу на з'ездзе?» («Белорусская Рада», 1917, № 6).

У гэтай самай газеце «Белорусская Рада» пад датай 7 снежня (ст.ст.) ідзе паведамленне: «Вялікі гістарычны дзень. Сёння вырашаецца лёс праз стагоддзі прыгнечанай Беларусі...»

У рабоце кангрэса з пачатку і да канца непасрэдны і вельмі актыўны ўдзел прымаў Алесь Гарун. Вось што далей паведамляецца пра падзеі таго ж самага 7-га снежня: «Гарачымі авацыямі сустрэлі (...) нашу гордасць Беларусі — былога ссыльнага за яе свабоду Алеся Гаруна». Ён быў абраны адным з ганаровых старшыняў з'езда.

На кангрэсе прысутнічалі прадстаўнікі бальшавікоў. Пра аднаго з іх — беларускага паэта Фабіяна Шантыра — мы чытаем у паведамленні: «Прыгожую, поўную журбы і пяшчоты прамову сказаў наш беларускі бальшавік тав. Шантэр». Гэта быў той самы Шантыр, які потым стаў членам першага беларускага савецкага ўрада і якога неўзабаве самі ж бальшавікі расстралялі.

З'езд стаў вялікай падзеяй не толькі для беларусаў. Тут прысутнічалі і прадстаўнікі іншых народаў, якія з братняй заклапочанасцю і прыхільнасцю сачылі за нацыянальным абуджэннем беларускага народа. Сведчаннем гэтага можа быць наступная інфармацыя «Белорусской Рады»: «Цёплую, поўную трывогі за сваю родную краіну прамову сказаў прадстаўнік украінцаў, які прыйшоў вітаць нас. Тыя гарачыя авацыі, якія выпалі на яго долю, паказалі, што нашы сэрцы б'юцца разам, што мы заўсёды будзем ісці разам рука ў руку з роднай нам Украінай».

А вось як гэтую ж самую прамову ахарактарызаваў праз 20 гадоў адзін з удзельнікаў кангрэса Макар Краўцоў (Касцевіч): «Гром воплескаў пакрываў Зьезд прывітаньне Украінца Кавэрдынскага, калі, паміж іншым, вырвалася з вуснаў яго: «Нашае гора — вашае гора, нашае сьвята — вашае сьвята...» («Шлях моладзі».— Вільня, 1938).

Шчыра віталі з'езд прадстаўнікі розных палітычных напрамкаў і арыентацый, што само па сабе, незалежна нават і ад зместу саміх выступленняў аратараў, моцна падкрэслівала ўрачысты характар і гістарычнае значэнне падзеі. «Гарачыя авацыі выпалі на долю і прадстаўніка мусульманаў, казацтва і прадстаўніка яўрэйскіх аб'яднаных сацыялістычных партый» («Белорусская Рада», № 7).

Выступілі і два афіцыйныя прадстаўнікі «Заходняй вобласці і фронта». Пакуль гаварыў Берсан (народны камісар нацыянальных спраў) як прадстаўнік левага цячэння Польскай сацыялістычнай партыі (так званай ППС-лявіцы), усё было спакойна. Але калі на трыбуне аказаўся нарком унутраных спраў Рэзаўскі і патрабаваў зняць беларускі нацыянальны сцяг, назваўшы яго «нацыянальнай анучай» («тряпкой»), абураная зала загудзела. «Крыкі абурэння», — паведамляецца ў «Белорусской Раде», — паднятыя кулакі, крыкі: «вон» і «долой» былі адказам на «прывітальную» прамову». Два матросы тут жа ўзялі Рэзаўскага пад рукі і сцягнулі з трыбуны.

Гэты эпізод не спыніў работы кангрэса. Выступіў на ім і Алесь Гарун, пра якога ў той самай карэспандэнцыі сказана: «Прыгожую і поўную любві да свайго народа і да ўсіх астатніх народаў прамову сказаў паэт Алесь Гарун. Колькі велічы ў яго прамове. Колькі, відаць, гора выцерпеў гэты сібірскі ссыльны». Некалькі далей аўтар рэпартажа коратка перадае змест яго выступлення: «Мы былі добрымі суседзямі і слухалі ўсіх. Мы, узяўшы ўладу, усім павінны даць свабоду. Мы павінны быць братамі. Не адно мора крыві ўжо вылілася. Мы павінны тушыць пажар. Адно мяне яшчэ здзіўляе. Хіба латыш, зняважыўшы нас, забыў пра сваю радзіму Латвію, або не чытаў зусім газет, дзе напісана, што на 5 студзеня склікаецца Латышскі Ўстаноўчы Сход».

Адзін з прысутных, паказаўшы на Алеся Гаруна, усклікнуў: «Вось за кім мы павінны ісці!»

Адказ Рэзаўскаму даў і Мамонька: «Латышы за самавызначэнне народаў, а гэта нейкія адшчапенцы. Я служыў на фронце побач з латышамі і ведаю, як яны глядзяць на самавызначэнне. Якое маюць яны права патрабаваць кінуць наш сцяг?»

Не застаўся ўбаку ад палемікі і Фабіян Шантыр, які заявіў: «Я разумею левых сац.-рэвалюцыянераў, але калі нам кажуць забыць сваю радзіму — вось гэтага я ўжо не разумею. Асіміляцыя — гэта рабства. Чаму вы сабраліся сюды? Вас прывяло сюды, браты, нацыянальнае пачуццё. Нацыянальнае адраджэнне ніколі не загіне».

Нам цікава зрабіць просты пералік прамоўцаў, прытым не з увагі на прозвішчы, якія ў значнай колькасці сённяшнім чытачам нічога не скажуць, але для таго, каб рэальна пабачыць тыя грамадскія і палітычныя сілы, што паслалі сюды сваіх прадстаўнікоў і на якія такім чынам кангрэс мог апірацца. А выступілі там прадстаўнікі Вялікай Беларускай Рады (Аляксюк), Цэнтральнай вайсковай беларускай рады (Езавітаў), беларускіх настаўнікаў (прозвішча прамоўцы не называецца, а ён гаварыў пра неабходнасць стварэння нацыянальнай акадэміі навук), рэдакцыі газеты «Вольная Беларусь» (Лёсік, яго сустрэлі авацыяй як палітычнага змагара і ссыльнага), Маскоўскай арганізацыі Беларускай сацыялістычнай грамады (Дыла), беларусаў г. Бабруйска (Шантыр), Паўночнага, Заходняга, Паўднёва-заходняга, Румынскага франтоў, Балтыйскага флоту, Балтыйскага флоту і рабочых Фінляндыі, І-га Беларускага палка, паветранага флоту, украінцаў Заходняга фронту, агульнафрантавога казацкага з'езда, Польскага дэмакратычнага саюза, Бунда, Віцебскага народнага саюза, вучняў-беларусаў горада Мінска, левых сацыял-рэвалюцыянераў, бежанцаў Гродзенскай губерні, польскіх сацыял-дэмакратаў...

14(27) снежня 1917 года выбіраецца новы склад прэзідыума: старшынёю становіцца Серада, яго таварышамі (намеснікамі) — Вазіла і Прушынскі. Ганаровым старшынёю абіраецца прафесар Карскі.

Трагічным аказаўся заключны акорд кангрэса. Вось што адбылося там, паводле сведчанняў Макара Краўцова:

«Надыходзіў фатальны мамэнт — ноч з 30-га на 31-га сьнежня (новы стыль.— **У. К**). Справа будучыні Беларусі абгаворана была ў «зямлячаствах» і ў кажным зь іх апрацованы былі дэкларацыі. Зарысаваліся два кірункі: смаленцы, мянчукі, віленцы й горадзенцы выказваліся за якнайбольшую самастойнасьць Беларусі, а віцебляне й магілеўцы не маглі развітацца і з сваім усерасейскім патрыятызмам, снуючы думкі аб Расеі дэмакратычнай (...) Ясна помніцца, што на паседжаньні горадзенцаў Я. Варонка заявіў: «Я ўжо цэлы тыдзень нашу ў партфэлі праект універсалу аб незалежнасьці...»

Дэкларацыі «зямлячстваў» зводзіліся юрыстамі ў вадну абшырную рэзалюцыю, і гэткія кампрамісныя людзі, як адвакат Цьвікевіч, стараліся хоць на паперы прымірыць масквафілаў-магілеўцаў з самастойнікамі. У баковым пакоі вялікае залі Шляхоцкага Дому ішлі гарачыя спрэчкі сяброў Рады Зьезду вакол усялякіх формулаў Цьвікевіча. Каля гадзіны першай уначы з 30-га на 31-га сьнежня, як быццам, быў знойдзены нейкі кампраміс. Янка Серада — старшыня Зьезду — адкрыў яго пленум. (...)

(...) Раптам (...) каля Прэзыдыюму вырасьлі дзьве шэрыя фігуры: (...) нарком унутраных спраў Рэзаўскі й п'яны, у шапцы зь вялізарным бліскучым брылём, нязвычайна хамаваты выглядам, начальнік менскага бальшавіцкага гарнізону Крывашэін.

(...) Серада звоніць, пазбаўляе Крывашэіна слова і ўзнаўляе паседжанне, на якім усе трымаюцца стоячы, не вылучаючы самога старшыні. Сядзіць толькі сакратар Калядка і ўвесь час піша. З маестатычнай павагаю ўзносіцца сярод прэзыдыюму фігура Прафэсара Карскага.

(...) Страшэнны гомат і мітусьня (...) Улавіўшы мамэньцік некаторай цішыні, Рэзаўскі абвяшчае Зьезд распушчаным, а Прэзыдыюм яго арыштаваным».

В. Кнорын наступным чынам удакладніў гэты эпізод: «Ордэр камісарыята ўнутраных спраў (Зах(одняй) вобл(асці) ад 17 сн(ежня) 1917 г. за № 1425 тав. Рэзаўскаму за подпісам т. К. Ландэра: «Акружыць будынак, дзе адбываюцца пасяджэнні Беларускага з'езда, арыштаваць прэзідыум з'езда, а таксама выбраны ім орган краёвай улады, адклікаць са з'езда тт. бальшавікоў і тых, што прытрымліваюцца пункту погляду Савецкай улады, і сам з'езд аб'явіць распушчаным». (Кнорын В. Г. Избранные статьи и речи, с. 48. У далейшым пры спасылцы на гэтае выданне будзе называцца толькі старонка). Варта дадаць, што сам з'езд праводзіўся з ведама і пры фінансавай падтрымцы бальшавіцкіх улад, якія выдзелілі для яго арганізацыі 50000 рублёў.

Сёння мы маем добрую магчымасць атрымаць дадатковае ўяўленне аб тых падзеях, дзякуючы публікацыі А. Сідарэвіча «Пратакол дэлегатаў Усебеларускага з'езда» («ЛіМ», 1990, № 51 ад 21.XII). Асаблівую ўвагу хочацца звярнуць на тэкст рэзалюцыі, зацверджанай адзінагалосна ўдзельнікамі кангрэса: «Усебеларускі З'езд, які сабраўся ў Мінску Беларускім, абмеркаваўшы цяжкое становішча краіны і Беларусі, замацоўваючы сваё права на самавызначэнне, заваяванае Расійскай рэвалюцыяй, і пацвярджаючы дэмакратычны рэспубліканскі лад у межах Беларускай зямлі дзеля захавання цэласнасці Беларусі ў складзе Расійскай федэратыўнай дэмакратычнай рэспублікі, пастанавіў вылучыць са свайго складу орган краёвай улады ў асобе Усебеларускага Савета Сялянскіх, Салдацкіх і Рабочых Дэпутатаў, якому ўручыць кіраванне Беларуссю аж да склікання Беларускага Устаноўчага Сходу».

(Працяг на стар. 14).

СТАРОНКІ ЎСПАМІНАЎ

РОДНАЕ СЛОВА—БОСКАЕ

Час вяртае нам з-пад ідэалагічнага тлуму постаці падзвіжнікаў Беларушчыны.

Адным з такіх падзвіжнікаў з'яўляўся каталіцкі святар а. Адам Станкевіч. У нумары ад 1.02.1991 недакладна дадзена дата яго нараджэння. Стогадовыя ўгодкі святара прыйдуцца на 5.01.1992 г., згодна новаму стылю.

Успаміны пра А. Станкевіча, якія прапануюцца чытачам «ЛіМа», напісаў колішні вучань і знаёмы святара Аляксей Анішчык. Друкуем іх з захаваннем аўтарскага правапісу.

Ёсьць людзі, сустрэча з якімі пакідае ў нашай памяці няэнішчальны сьлед. Да такіх належыў бадай найбольш папулярны ў свой час у Вільні ксёндз Адам Станкевіч.

Я рана стаў «пісаць», актыўна займацца літаратурай і публіцыстыкай. Таму зразумела, што культурны беларускі цэнтр Вільня прыцягваў мяне неадольна. Едучы ў Познань (там я вучыўся ва універсытэце), кожны раз накіроўваўся ў Вільню, дзе выдаваліся беларускія кніжкі, газэты, дзе гуртавалася наша перадавая інтэлігенцыя. Адтуль ужо дабіраўся да свайго універсытэту. У Вільні вучылася аснаўная частка выпускнікоў сярэдніх школ Навагрудчыны, і тут я заўсёды бяз клопату знаходзіў прытулак і начлег. Пры розных аказіях: на канцэртах, у кнігарнях, у музеі Ів. Луцкевіча, а найчасьцей у Базыльянскіх мурах і на Завальнай, І — даводзілася сустракацца з многімі цікавымі і таленавітымі мастакамі, паэтамі, дзеячамі, як напр. Пётрам Сергіевічам, Забэйдай-Суміцкім, Рыгорам Шырмай (у «Летапісе» якога я ня раз друкаваўся), Максімам Танкам, Васільком, Шчасным, В. Тумашам, кс. Гадлеўскім, кс. Станкевічам, др. Ст. Грынкевічам і інш.

Сярод знаных прадстаўнікоў адраджэнскага руху асабліва моцнае і глыбокае ўражанне зрабіў на мяне кс. Адам Станкевіч. Гэта быў чалавек асаблівы. Яго ярка выражаная індывідуальнасьць адзначалася глыбокім розумам, багатай нявычэрпнай энергіяй, абаяльнасьцю і дабратой. Калі да гэтага дабавіць шчырую спагадлівасьць да людзей, нязгасную любоў да роднага краю і нязломную волю — то можна хоць прыблізна ўявіць яго вынятковую натуру і постаць.

Упершыню я сустрэў Адама Станкевіча на Завальнай, І, дзе мясьціліся Беларускі Нацыянальны Камітэт, Беларускі Студэнскі Саюз, «Беларуская Крыніца». У часе гутаркі з віленскімі сябрамі ўвайшоў стройны, даволі рослы чалаввек у сутане. Янка Шутовіч і Язэп Найдзюк з асаблівай пашанай падняліся з месц. Я ўстаў таксама і пакланіўся ў адказ на прывітанне.

— Новыя сябры прыбываюць?— лагодна ўсьміхаючыся, спытаў ксёндз.

— Гэта студэнт з Навагрудчыны, вучыцца ў Познані, — паясьніў Язэп.

— Вельмі прыемна. Заходзьце, калі ёсьць хвіліна часу,— запрасіў ксёндз, адчыняючы пабочныя дзьверы. Крыху зьбянтэжаны ўвайшоў я ўсьлед за ім.

— Вы ня курыце? — спытаў гаспадар, падсоўваючы попельніцу.

— Не, — адказаў я, чырванеючы.

— Ну і малайчына! Я таксама, але бываюць людзі... Раскажаце, як жывуць беларусы, асабліва моладзь, у Навагрудчыне?... Што там дзеецца, чым займаюцца вашы аднагодкі?..

І ксёндз Станкевіч уважліва слухаў, калі я апавядаў аб нялёгкай сітуацыі вясковай моладзі ў сёлах, як забараняецца культурная дзейнасьць, а беларусаў нідзе не дапускаюць на кіраўнічыя становішчы.

— Трэба арганізавацца, — сказаў мой размоўца.— Адзінка — амаль заўсёды нуль, а грамада — сіла!.. Вы каталік ці праваслаўны?

—Я, як і ўсё сялянскае насельніцтва Навагрудчыны, праваслаўны. Ёсьць касьцёлы, аднак туды ходзяць толькі паны і ўрадоўцы. Але ў нас не вычуваецца ніякага антаганізму ў адносінах да іншых рэлігіяў. Людзі разумеюць, што Бог усюды — адзін, а мэта ўсіх хрысьціянаў — дабро.

— Рад, што вы правільна гэта разумееце. На жаль, нават духаўнікі ня ўсе так думаюць...

Цень смутку лягла на твар ксяндза, і ён задумаўся. Аднак цераз хвіліну ізноў прыветна зірнуў на мяне.

— Толькі трэба памятаць, што божае слова найбольш дзейснае тады, калі яно йдзе ад душы, ад шчырага сэрца. А гэта неразрыўна зьвязана з цеплынёй і шчырасьцю РОДНАГА слова.

Далей сьвятар стаў гаварыць пра вялікую ролю веры ў гісторыі народаў, пра яе культурныя і маральныя вартасьці, пра значэнне яе асабліва для нас — прыгнечаных і пазбаўленых волі.

— Беларусам каталікам і праваслаўным няма чаго дзяліць. Мы адзінакроўныя браты з адной гісторыяй і адной доляю. Толькі дружна, супольнымі намаганнямі мы можам дабіцца свабоднага жыцця.

Далей ён ажыўлена і цікава апавядаў, як жывуць і як да нас адносяцца іншыя народы, ад каго нам трэба браць прыклад, як неабходна гуртавацца. Ксёндз Станкевіч падкрэсьліў таксама важную ролю індывідуальнасьці чалавека, яго волі, справядлівасьці, актыўнасьці.

— Я знаёмы з дырэктарам вашай Навагрудзкай гімназіі — Цеханоўскім, — сказаў ён. — Гэта цікавы і вартасны чалавек палымяны патрыёт. Вам — навагрудчанам — пашанцавала мець такога мудрага і ахвярнага дзеяча. Падобнымі людзьмі можа ганарыцца ўся Беларусь! Памагайце яму ў нялёгкай працы на роднай ніве... А наогул, часьцей заглядайце ў нашу Вільню. Сувязі і абмен ідэямі, думкамі сцэментоўваюць людзей, узмацняюць іх веру і энергію...

У канцы дваццатых і ў трыццатых гадах мне давялося яшчэ некалькі разоў спаткацца з гэтым выдатным духоўным пастырам, якога бадай усе без вынятку беларусы высока цанілі як стойкага і мужнага чалавека, якога заўзята прасьледаваў біскуп паляк Яблжыкоўскі. Іменна за яго беларускасьць і стойкасьць. Кажная сустрэча з ім пакідала ў душы цёплы і моцны сьлед.

У не вельмі прасторнай кватэры ксяндза на Полацкай вуліцы заўсёды гнязьдзіліся бедныя студэнты або вучні, якія не маглі аплаціць кватэры. Не пералічыць і тых, хто атрымліваў ад яго грашовую дапамогу. Сам ксёндз ніколі аб гэтым не гаварыў, але ўсе пра гэта зналі. Нават дырэктар гімназіі пасылаў даўжнікоў школы: «Ідзі да ксяндза Станкевіча, ён табе дапаможа». І ксёндз дапамагаў.

...Калі на падставе фальшывых даносаў Станкевіча забраў НКУС, ён прыняў гэта спакойна, як вызначаны Госпадам крыжовы шлях. Пасьля доўгіх пакутаў, допытаў і этапаў яго ўжо нежывога прывезьлі ў лагер, у якім знаходзіўся Янка Багдановіч.

«Вязьлі яго мёртвага ў санях, а калону, як заўсёды, гналі з сабакамі аўтаматчыкі. Падводу падагналі пад вахту, надзірацель выйшаў прымаць этап. Падышоў да саней, дзе ляжаў Адам Станкевіч, галава яго высунулася і зьвісала над сьнегам (дзякуючы гэтаму я і пазнаў яго). Энкавэдзіст пастукаў малатком па галаве пакойніка (а ну ж прыкідваецца?) і адправіў у трупярню», — успамінаў Багдановіч. «Назаўтра «зазоннікі» (бытавікі, якім аставалася два-тры гады да выхаду з лагера) вынесьлі ксяндза Адама за зону, разгрэблі глыбокі сьнег, зьдзерлі кіркаю і лапатамі мёрзлы мох і засыпалі астанкі сьвятара. Рэшту «абраду» выконвалі ваўкі і лісы...

Наўрад ці яго магіла будзе кім-небудзь знойдзена. Мільёны загубленых у сталінскіх лагерах ахвяр пахаваны бяз крыжа, бяз ніякага знаку над магіламі».

Я ўпэўнены, што надыдзе пара, калі ў нашай дзяржаве побач з помнікам НЕВЯДОМАМУ САЛДАТУ будзе гарэць вечны агонь над помнікам НЕВЯДОМЫМ АХВЯРАМ джугашвілеўскага тэрору. Дай Божа, каб гэта сталася хутчэй!

Аляксей АНІШЧЫК.

г. Вільня.

ПАМІЖ МОЛАТАМ І КАВАДЛАМ

(Пачатак на стар. 13).

Ні ў выступленнях удзельнікаў форуму, ні ў рашэннях кангрэса не было інтэрнацыянальна-рэвалюцыйнага пустазвонства. Замест найгарачэйшага жадання вызваліць ад ярма капіталу пралетарыяў усяго свету, абмяркоўваліся толькі справы Беларусі. Такога глуму над свяшчэннымі прынцыпамі пралетарскага інтэрнацыяналізму бальшавікі, само сабой разумеецца, даравацъ не маглі.

Разгон кангрэса з'явіўся новым, яшчэ больш наглядным урокам палітграматы для беларускіх патрыётаў. У тым ліку і ў асяроддзі бальшавікоў. Пра гэта мы, у прыватнасці, можам даведацца з таго ж самага пратакола. Там ёсць і такая інфармацыя: «Грубае ўмяшанне ў працу З'езда і нічым не матываваная аб'ява пра яго закрыццё, арышт прэзідыума выклікаў з боку ўдзельнікаў З'езда выбух абурэння. У хвіліны супакаення членам З'езда таварышам Селіванавым, які з'яўляецца прадстаўніком Беларускага абласнога камітэта Усерасійскага Савета сялянскіх дэпутатаў пры Савеце народных камісараў у Петраградзе, членам З'езда — дэлегатам Балтыйскага флоту Мухам, які з'яўляецца адначасова камісарам апекі Савета народных камісараў Заходняй вобласці ў Мінску, зроблены заявы, што дзеянні пп. Рэзаўскага і Крывашэіна яны лічаць неправамернымі і супярэчнымі інтарэсам беларускага народа, а таму рашуча пратэстуюць супраць грубага гвалту, які чыніцца над народным беларускім сходам».

Так тварылася гісторыя. Усебеларускі кангрэс паспеў, аднак, пасеяць тое, што дало свой багаты, але такі адметны плён у супрацьстаўных ідэйных лагерах.

Спасылаючыся на ўспаміны Макара Краўцова, мы ўсё ж такі не можам успрымаць іх у якасці аб'ектыўнай і непадважальнай інфармацыі. На ўсе падзеі ён глядзеў толькі са сваёй вышкі, засведчыўшы суб'ектывізм сваіх уяўленняў і не ўмеючы зразумець матываў паводзін людзей з іншымі поглядамі. Ён, напрыклад, вельмі непрыхільна характарызуе дзейнасць і Шантыра і Вазілы. Але яшчэ больш варожа адносіліся да іх бальшавіцкія кіраўнікі Аблвыканзаха. Пра трагічны лёс Шантыра — члена першага беларускага савецкага ўрада — мы памятаем. Кнорын і яго група з непераборлівай лаянкай накідвалася і на Вазілу.

Разгон кангрэса не мог ужо спыніць дзейнасці беларускіх патрыётаў. Бачыў гэта В. Кнорын, які ў 1919 годзе пацвердзіў: «Хаця на гэтым з'ездзе і ўтварылася значнае левае крыло, але яго работы закончыліся прыняццем рэзалюцыі аб арганізацыі нацыянальна-беларускай «савецкай улады», фактычна аб перадачы ўсёй улады выдзеленаму гэтым з'ездам Выканаўчаму Камітэту» (с. 48).

У склад Выканаўчага камітэта Рады І Усебеларускага з'езду, створанага 31 (48) снежня 1917 года, увайшоў:

Варонка Язэп — старшыня і замежныя справы

Рак-Міхайлоўскі Сымон — вайсковыя справы

Серада Янка — унутраныя справы

Касцевіч Макар — асвета

Прушынскі Аляксандр — праца

Бадунова — сацыяльнае забеспячэнне

Грыб Тамаш — сельская гаспадарка

Заяц Лявон — кіраўнік спраў

Лагун

Дыла Язэп

без партфеляў

Бурбіс Аляксандр — без партфеля.

У Выканаўчы камітэт па прапанове Язэпа Варонкі некалькі пазней былі ўключаны таксама і прадстаўнікі яўрэйскай, літоўскай, польскай і рускай нацыянальных меншасцяў. Сам камітэт не падпарадкаваўся загаду Ландэра і не спыніў сваёй дзейнасці. Ён узяў на сябе кіраўніцтва нацыянальна - вызваленчым рухам беларускага народа, на долю якога неўзабаве выпалі новыя выпрабаванні. У сувязі з набліжэннем кайзераўскіх войск бальшавікі пакінулі Мінск ноччу з 18 на 19 лютага 1918 года. 20 лютага Рада Усебеларускага з'езду ўтварыла Народны Сакратарыят — першы беларускі ўрад, а 21.ІІ апублікавала 1-ю Устаўную Грамату да народаў Беларусі (яе расклейвалі ў Мінску на беларускай і рускай мовах).

22 лютага (па іншых звестках — 25.ІІ) немцы занялі Мінск. Акупанты не прызналі беларускага ўрада, 25 лютага выселілі з памяшкання, якое займаў, знялі беларускі сцяг, абрабавалі яго касу, забраўшы ўсе грошы, устанавілі жорсткі акупацыйны рэжым, заняліся рабункам прыродных багаццяў і маёмасці насельніцтва.

Заслугоўвае ўвагі адна дэталь. П. Аляксюк, які разам са Скірмунтам вітаў на вакзале ў Мінску немцаў, быў за гэты ўчынак выключаны з Рады Усебеларускага кангрэса.

Практычна ва ўмовах падполля (нямецкія акупанты не звярталі ўвагі на існаванне беларускіх органаў улады) Рада разгарнула дзейнасць, накіраваную на згуртаванне найбольш уплывовых грамадскіх і палітычных сіл. Яна, у прыватнасці, перацягнула на свой бок земствы і органы гарадскога самакіравання. Уся работа ажыццяўлялася, нягледзячы на забарону сходаў, масавых мерапрыемстваў і нават кантактаў паміж рознымі часткамі акупіраванай немцамі тэрыторыі.

У такіх умовах Выканаўчы (Спаўняючы) Камітэт Рады 9 сакавіка 1918 года апублікаваў «2-ю Устаўную Грамату да народаў Беларусі», абвясціў Беларусь Народнай Рэспублікай, у якой кожны грамадзянін павінен у аднолькавай меры карыстацца свабодай слова, друку, сходаў, забастовак, саюзаў, сумлення, недатыкальнасцю асобы і жылля, а таксама агульным, роўным, простым, тайным выбарчым правам. За ўсімі нацыянальнымі меншасцямі прызнавалася права на культурна-нацыянальную аўтаномію, на карыстанне сваёй мовай. Зямля без выкупу перадавалася тым, хто на ёй працаваў, а лясы, азёры, недры зямлі станавіліся ўласнасцю Беларускай Народнай Рэспублікі.

У асяроддзі беларускіх нацыянальных дзеячаў пачынае браць верх тая тэндэнцыя, якая вызначылася і давала знаць пра сябе яшчэ раней, — імкненне да поўнай нацыянальнай незалежнасці, каб вызваліцца ад дыктату розных чужынцаў. І 25 сакавіка 1918 года Рада апублікавала «3-ю Устаўную Грамату», у якой абвяшчалася незалежнасць Беларускае Народнае Рэспублікі.

У 1918 годзе прадвызначалася справа будучыні нашага народа. Нямецкая акупацыя не магла быць вечнай. А што далей? Воляю зменлівага лёсу на землях шматпакутнай Беларусі складваліся дзве ўлады, заснаваныя на супрацьлеглых ідэйных дактрынах: адна — нацыянальная, народжаная рэальнымі ўмовамі і патрэбамі пошукаў выхаду з тых тупікоў і катаклізмаў, у якія беларускі народ быў уцягнуты па чужой волі, і другая — з самага пачатку падпарадкаваная не чыім-небудзь сапраўдным інтарэсам, а фантастычным, нерэальным і таму катастрафальным па сваіх выніках догмам, нацэленым на сусветную пралетарскую рэвалюцыю. У 1919 годзе Кнорын сцвярджаў, што працоўны беларускі народ толькі пра яе павінен марыць: «...Беларускі рабоча-сялянскі народ, які быў і застаўся шчырым прыхільнікам Савецкай улады, можа «арыентавацца» толькі на сусветную рэвалюцыю, толькі на сусветны бальшавізм» (с. 67).

Сёння гэта ўспрымаецца як злая палітычная пародыя ці нават і сатыра, але для самога Кнорына і для яго акружэння падобныя ідэі былі такімі ж свяшчэннымі, як Біблія для прававерных хрысціян або Каран для мусульманаў.

Ва ўмовах нямецкай акупацыі Рада БНР і Народны Сакратарыят з'яўляліся адзіным цэнтрам, які актыўна дзейнічаў, абараняў інтарэсы беларускага народа, згуртоўваў патрыятычныя сілы.

Праўда, пасля абвяшчэння незалежнасці БНР у Радзе адбыўся раскол, а Беларуская сацыялістычная грамада, якая аб'ядноўвала прадстаўнікоў розных палітычных арыентацый (адны шукалі збліжэння з рэвалюцыйнай Расіяй, іншыя ў сваёй дзейнасці арыентаваліся на падтрымку нямецкіх або польскіх улад, трэція варожа адносіліся і да палякаў і да бальшавікоў і наладжвалі кантакты з Літвой, апіраючыся на яе падтрымку), распалася на некалькі самастойных партый. Але гэта ўжо тэма асобнай гаворкі.

(Працяг будзе).

З ПОШТЫ «ЛіМа»

З павагай да арміі

У наш час, калі армія трапіла пад магутны прэс некаторых сродкаў масавай інфармацыі, якія спрабуюць «выціснуць» яе з народа, трэба валодаць сапраўднай грамадзянскай мужнасцю, каб адкрыта заявіць аб сваёй павазе да працы ратнага чалавека, зразумець яго праблемы. Тым больш, што ёсць нямала дзеячаў культуры, якія лічаць, што інтэлігенцыя і армія — антыподы, ніякага агульнага інтарэсу ў іх быць не можа. Думка больш чым спрэчная. І дзякуй Богу, што сярод творчай інтэлігенцыі нашай рэспублікі ёсць людзі, якія лічаць інакш.

Калектыў нашай вайсковай часці падтрымлівае сувязі з пісьменнікамі, многімі творчымі калектывамі рэспублікі. Вялікае ўражанне на афіцэраў і прапаршчыкаў зрабіла сустрэча з народным пісьменнікам Беларусі В. Быкавым. Размова ішла не толькі аб літаратурнай справе, але і аб надзённых пытаннях нашага жыцця. Было шмат пытанняў; даволі вострых і неадназначных. Але не было канфрантацыі, мы добра разумелі адзін аднаго. Творчасць Васіля Быкава добра вядома ваеннаму чытачу. Многія з яго прыхільнікаў прыйшлі на сустрэчу з кнігамі, у тым ліку і на беларускай мове.

Частымі гасцямі ў нашым вайсковым калектыве бываюць пісьменнікі І. Чыгрынаў, А. Сульянаў, кампазітар І. Лучанок, творчыя калектывы Беларускай дзяржаўнай філармоніі.

Прыкметны след у душах воінаў застаўся і пасля вялікага канцэрта, які прайшоў у нашым клубе перад святам Савецкай Арміі, 22 лютага. У святочным канцэрце, які вяла Э. Язерская, выступілі спевакі Вялікага Акадэмічнага тэатра оперы і балета Беларускай ССР М. Жылюк, Л. Крывёнак, І. Адзінцова, балерына Т. Папіхайлік, артысты тэатра музычнай камедыі Г. Казлоў, З. Вярбіцкая, а таксама В. Правалінскі і В. Сінайскі. Асаблівым поспехам у гледачоў карыстаўся Дзяржаўны эстрадна-сімфанічны аркестр пад кіраўніцтвам М. Фінберга. Кожнае выступленне аркестра і яго салістаў выклікала хвалю воплескаў.

У гэты дзень у зале было ўсё: і добрыя словы ў адрас вайскоўцаў, і кветкі, і самае галоўнае — цудоўны настрой у маладых салдат і шмат паслужыўшых афіцэраў.

Лявон ДУБАНЕВІЧ,
старшы прапаршчык.

Падводзіць памяць?

Апошнім часам беларускія газеты і часопісы на сваіх старонках усё больш увагі надаюць народным святам, звычаям, абрадам. Вось і «Советская Белоруссия» нядаўна пачала рэгулярна друкаваць калонку «Народны каляндар», з якой, напрыклад, чытач можа даведацца пра розныя павер'і старажылаў... Тульскай губерні і іншых «северных районов», пра Дзень Мікіты Наўгародскага, якога рускі народ лічыць «хранителем от пожара и молний, и поэтому в «Сказании о том, коим святым каковые благодати исцелений от Бога даны» назначается молитва об избавлении от этих бедствий». Тут жа можна пазнаёміцца з многімі рускімі прымаўкамі. Усё гэта вельмі цікава, але хацелася б нагадаць калектыву рэдакцыі, што ён настаянна забываецца ў назве новай рубрыкі ўказваць, чый, якога народа гэты каляндар. Бо газета ўсё ж выдаецца на Беларусі і чытаюць яе ў асноўным, трэба думаць, таксама беларусы. А яшчэ хацелася б нагадаць, што ў нас ёсць свой, не горшы народны каляндар, які летась выдавецтва «Навука і тэхніка» выдала асобнай кнігай...

Ж. БАЯРЧЫК.

г. Мінск.

Дзе і якім быць БІДПІКу?

Думаю, што ніхто не будзе аспрэчваць ісціну: ад таго, як жывуць жанчыны, сем'і, дзеці, у велізарнай ступені залежыць лёс рэспублікі. Але галоўнае ў тым, каб гэтае разуменне не зводзілася да чарговых ільгот —у выглядзе мізэрных сум розных выплат, 2—3 дадатковых дзён адпачынку і г. д. Патрэбна асаблівае, дзяржаўнае разуменне і бачанне гэтай праблемы ў цэлым.

Галоўная выснова — жанчыны павінны мець свабоду выбару прафесіі, свайго месца ў жыцці. Пытанне гэтае вельмі важнае, бо генафонд нацыі ў галіне культуры, інтэлекту, духоўнасці нясе ў сабе жанчына. На жаль, яе сілы і магчымасці знішчаюцца вытворчасцю, неўпарадкаваным побытам і г. д. Сёй-той можа запярэчыць, што жанчына раскрываецца ва ўсёй сваёй прыгажосці і на фабрыцы, заводзе, у калгасе і г. д. Ды толькі якое можа быць раскрыццё, калі «жанчына - працаўніца» пасля станка практычна не ў стане быць жанчынай у высокім сэнсе гэтага слова, калі так званая «сацыялістычная вытворчасць» з'ядае жанчыну як асобу, ператварае яе ў бясполавую рабочую сілу? Чаму так адбываецца і як пазбегнуць гэтага?

Творчыя работнікі, дзеячы культуры, навукоўцы гавораць пра знікненне і дэградацыю нацыі ў духоўным і фізічным сэнсе, спрачаюцца пра тыя альбо іншыя шляхі выйсця. Мне гэты шлях, прынамсі, яго пачатак, бачыцца ў стварэнні і адкрыцці ў рэспубліцы БІДПІКа — Беларускага інстытута дамаводства, педагогікі і культуры, дзе мары нашай інтэлігенцыі могуць увасобіцца на практыцы. Якім я ўяўляю гэтую ВНУ?

Вучыцца ў ёй змогуць не толькі выпускніцы школ, але і сталыя жанчыны, як на вочным, так і завочным аддзяленнях. І першых, і другіх тут будуць вучыць усяму, што неабходна ведаць жанчыне па дамаводстве, педагогіцы, медыцыне, культуры, дызайне, музыцы, інфарматыцы, мадэліраванні адзення і шыцці, кулінарыі, псіхалогіі і палітыцы адносін, сацыялогіі, гісторыі і г. д. — пералік прадметаў можна рацыянальна вызначыць з дапамогай спецыялістаў з медыцынскіх і педагагічных ВНУ, АН рэспублікі. Атрыманыя веды выпускніца БІДПІКа будзе раскрываць у сваёй сям'і, пераносіць на дзяцей і мужа, родзічаў. Статус дыплома будзе дазваляць ёй атрымліваць зарплату ад дзяржавы за якасную работу ў сваёй сям'і. Пагадзіцеся, што маці лепш за садаўскую ці школьную выхавацельку давядзе дзецям, дзіцяці (і не толькі свайму, а і суседскаму) неабходны падмурак ведаў, здароўя, правілаў, нормаў паводзін і адносін з грамадствам. Менавіта ў такіх сем'ях будзе расці новы генафонд нацыі. Статус дыплома будзе дазваляць жанчыне пры неабходнасці працаваць і па-за сям'ёй. Менавіта выпускніцы інстытута кваліфікавана, пamацярынску змогуць прывіць сваёй сям'і любоў да роднай зямлі, прагу да ведаў, мовы, выхаванасць у адносінах з навакольным светам.

Цалкам дапускаю, што на кафедрах інстытута могуць працаваць і прадстаўнікі духавенства розных канфесій. Само сабой, рэктар і дэканы інстытута павінна быць вольныя ад апекі міністэрства. Праца прафесарска - выкладчыцкага складу павінна быць творчай, у пошуку ўсяго новага і разумнага.

Пэўную суму ў касу інстытута, думаецца, павінны ўносіць бацькі, сваякі, самі навучэнцы. Гэта дазволіла б рэктару і дэканам інстытута, акрамя фондаў, якія выдаткоўваюцца ВНУ, мець свабоду ў выбары і запрашэнні спецыялістаў для чытання лекцый, у тым ліку і з-за мяжы.

Дзе ў Мінску мог бы быць адчынены БІДПІК? Калісьці я схіляўся да думкі перапрафіляваць адзін з педагагічных інстытутаў рэспублікі. Цяпер жа прыйшоў да высновы: лепшае месца для функцыянавання інстытута — Інстытут паліталогіі і сацыяльнага кіравання (колішняя вышэйшая партыйная школа). Чаму? Хто быў у вучэбным корпусе партшколы, гасцініцах - інтэрнатах, сталоўцы, бачыў іх цудоўную мэблю і абсталяванне, той пагодзіцца, што менавіта тут найлепш размясціць будучых навучэнак Беларускага інстытута дамаводства, педагагогікі і культуры, тут будуць для іх проста ідэальныя ўмовы для жыцця і вучобы.

Ведаю, што партыйныя таварышы абурацца пасля маіх слоў. Што ж, на гэта я магу адказаць адно: будучыня нацыі (маці-жанчыны і іхнія дзеці) абавязкова, несумненна пераважыць партыйныя амбіцыі. Грошы, якія ідуць на ўтрыманне партшколы, ідуць часцей за ўсё ў пясок. Як гэта сяму-таму ні прыкра слухаць, але партыйныя функцыянеры — выпускнікі партшколы — не надта самаахвярна служаць народу, карысць ад іх вельмі і вельмі сумніцельная. Гэта, вядома, не перакрэслівае таго факта, што школа за многія гады падрыхтавала і нейкі працэнт таленавітых людзей. Ну, а наконт закідаў, што, маўляў, партшкола існавала і існуе толькі на партсродкі, дык хай гэтыя казачкі таварышы распавядаюць самі сабе. Урэшце, на сваім уласным вопыце ведаю, што і навучанне там было шмат у чым схаластычнае і дагматычнае.

А куды, спытаеце, перавесці Інстытут паліталогіі і сацыяльнага кіравання? Думаецца, што будынка завочнага аддзялення, будынак гаркама і аднаго з інтэрнатаў яму будзе даволі. Гаркам жа можа перайсці ў будынак абкама, тым больш, што шэраг памяшканняў там аддаецца ў арэнду камерцыйным цэнтрам.

Добраахвотная перадача часткі будынкаў і памяшканняў былой ВПШ для адкрыцця Беларускага інстытута дамаводства, педагогікі і культуры з боку ЦК КПБ малаверагодна. Застаецца варыянт выкупу (ці частковай платы). Гэта можа вырашыць (у выпадку прыняцця рашэння на адкрыццё БІДПІКа) парламент рэспублікі або Мінскі гарсавет.

Выкупіць будынкі ВПШ у ЦК КПБ можна шляхам збору сродкаў і ахвяраванняў.

А як думаеце вы, чытачы?

Уладзімір КСЕНЗ.

г. Рыга.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

«БЕЛАРУСКАЯ КРЫНІЦА»: ПРАЦЯГ ЖЫЦЦЯ

«Палітычная, грамадзкая і літаратурная газэта» — так значыцца ў падзагалоўку «Беларускай крыніцы», выданне якой аднoўлена праз... пяцьдзесят гадоў.

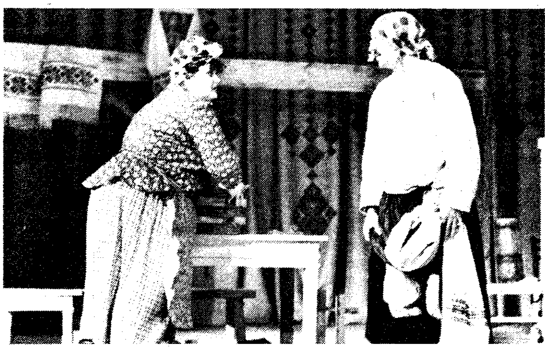
Той, хто цікавіцца беларускім адраджэнцкім рухам, ведае, што першы нумар гэтай газеты (тады называлася «Крыніца») выйшаў у Петраградзе 8(21) кастрычніка 1917 года. Трэці выдадзены ўжо ў Менску, але з 7 верасня 1919 года рэдакцыя мусіла пераехаць у Вільню. У 1925 годзе «Крыніца» займела назву «Беларуская крыніца». Выдаўцы Я. Пазняк, А. Стаповіч, А. Шутовіч рабілі ўсё магчымае, каб газета шырока асьвятляла дзейнасць беларускай хрысціянскай дэмакратыі. Іх не мог спыніць ні арышт асобных нумароў (58 нумароў былі канфіскаваны), ні зняцце некаторых матэрыялаў (выходзіла з белымі плямамі). Выданне газеты спынілася на 768 нумары, калі літоўскія савецкія ўлады 12 ліпеня 1940 года канчаткова забаранілі яе.

769 нумар і адначасова першы за сёлетні год пазначаны лютым. Выдавец газеты — Пётр Сілко, в. а. галоўнага рэдактара — Алесь Траяноўскі. Задачы выданьня выказаны ў слове да чытачоў «Праз паўстагодзьдзя» — «Незалежная, дэмакратычная Беларусь — гэта мэта дзейнасьці і газэты «Беларуская крыніца», якая пад жалезнай запрудаю меліяратараў духоўнасьці не крынічыла роўна паўстагодзьдзя».

У нумары чытач знойдзе «Палітычную дэклярацыю Арганізацыйнага камітэту Хрысьціянска-дэмакратычнага Саюзу Беларусі», пачатак успамінаў А. Станкевіча «З жыцьця і дзейнасьці Казіміра Сваяка», вершы К. Сваяка, А. Зязюлі, У. Пецюкевіча. Ёсць рубрыка «Мартыралог нашых сьвятыняў» — А. Яноўскі расказвае пра Бернардынскі касцёл у Гародні, які быў знішчаны ў пачатку шасцідзесятых гадоў нашага стагоддзя.

А. АН-ЕВІЧ.

ВЯРТАЕМСЯ ДА РОДЗЕВІЧА

Сцэна са спектакля. Фота М. СУПРУНА.

Слонімскі беларускі драматычны тэатр парадаваў сваіх землякоў спектаклем «Не забыцца б і паспець на сябе хамут надзець», які пастаўлены па двух вадэвілях Л. Родзевіча — «Конскі партрэт» і «Збянтэжаны Саўка». Ажыццявіў пастаноўку малады рэжысёр В. Багушэвіч. У галоўных ролях заняты С. Бачкоў, В. Гойжа, У. Навумік і іншыя.

Неўзабаве артысты тэатра распачнуць работу над новым спектаклем «Пакрыўджаныя» па сімвалічна-рамантычнай драме Л. Родзевіча.

С. ЧЫГРЫН.

«БЕЛАРУСЬ — КРАІНА Ў ЦЭНТРЫ ЕЎРОПЫ...»

У канцы мінулага — пачатку гэтага года ў сталіцы Фінляндыі Хельсінкі праводзілася выстава беларускага выяўленчага мастацтва. Экспазіцыя выставы складалася з твораў мінскіх майстроў Гаўрылы Вашчанкі, Аляксандра Кішчанкі, Леаніда Шчамялёва, Уладзіміра Савіча, Міколы Селешчука, Георгія Скрыпнічэнкі, Уладзіміра Тоўсціка, а таксама мастакоў з Віцебска — Аляксандра Салаўёва, Таццяны і Юрыя Рудэнкаў, Віктара Шылко.

Кожны з гэтых мастакоў цікавы сам па сабе і кожны непадобны на іншых, мае ўласны почырк, свае эстэтычныя арыенціры. Ёсць, аднак, і агульнае — высокі прафесіяналізм, сінтэз рэалістычнай традыцыі і фармальнага эксперымента.

Да адкрыцця выставы быў выдадзены каталог твораў экспазіцыі (варта нам павучыцца ў фінаў арганізаванасці і аператыўнасці). Ва ўступным артыкуле да каталога ёсць такія словы: «Калі падзяляць наш кантынент на Еўропу і Расію (для многіх паняцці «Расія» і «Савецкі Саюз» усё яшчэ тоесныя, хоць палітычныя ўзрушэнні ў рэспубліках СССР сведчаць пра адваротнае), дык Беларусь знаходзіцца нібыта на мяжы двух светаў. Калі ж зыходзіць з таго, што свет адзіны і адзіная Еўропа ад Атлантыкі да Урала — дык відавочна, што Беларусь знаходзіцца ў самым цэнтры кантынента. У геаграфічным цэнтры Еўропы. Палажэнне гэта не такое ўжо зайздроснае. Тут неаднойчы сутыкаліся інтарэсы вялікіх дзяржаў.

...Але цэнтр Еўропы — гэта, на шчасце, не толькі поле бітвы, але і скрыжаванне гандлёвых шляхоў і культурных камунікацый. У генетычнай памяці нацыі не толькі варожыя навалы і разбурэнні, але і вялікія эпохі Адраджэння, Рэфармацыі, Асветніцтва».

Выстава пераканаўча сведчыць пра моцны духоўны патэнцыял Беларусі і жаданне беларускай інтэлігенцыі ўдзельнічаць у будаўніцтве «агульнага еўрапейскага дома».

Трэба дадаць, што выстава ладзілася без дапамогі нашага Міністэрства культуры і Саюза мастакоў. Знаёмства фінскіх гледачоў з беларускім мастацтвам стала магчымым дзякуючы прыватным кантактам беларускіх мастакоў з зацікаўленымі ў такіх кантактах людзьмі ў Фінляндыі.

НАШ КАР.

ДЗЯКУЙ, СЯБРЫ - ЎКРАІНЦЫ!

У дваццаць дзевяты раз прыйшоў да ўкраінскага чытача літаратурна-мастацкі зборнік «Сузір'я», які выпускае ў Кіеве выдавецтва мастацкай літаратуры «Дніпро».

На першай старонцы вокладкі змешчаны фрагменты габелена В. Дзёмкінай «Ветразь міру» і скульптуры У. Церабуна «Жалейка». На тытуле выкарыстаны фрагмент карціны М. Андруковіча «Бацькаўшчына. Ранак». Другую і трэцюю старонку вокладкі ўпрыгожваюць аўталітаграфіі У. Басалыгі з цыкла «Помнікі дойлідства Беларусі», на апошняй, чацвёртай старонцы вокладкі — літаграфія А. Паслядовіч «Маці і дзіця».

Як анансавана ў выпуску, «гаспадары цяперашняга вернісажу «Сузір'я» — майстры пэндзля і разца братняй Беларусі». Рэдкалегія выказвае падзяку рэдакцыі часопіса «Мастацтва Беларусі» за дапамогу ў арганізацыі падборкі. Амаль трыццаць ілюстрацый дапаўняюць тое, што паказана на вокладках, паглыбляюць уяўленне ўкраінцаў аб сучасным беларускім мастацтве. Назаву толькі прозвішчы аўтараў, чые творы прадстаўлены — В. Баранаў, Таццяна і Юрый Рудэнкі, Н. Сухаверхава, С. Цярэнцьева, А. Марачкін, Б. Казакоў, А. Пашкевіч, С. Катнова, В. Касцючэнка, Л. Шчамялёў, Я. Батальёнак, У. Савіч, Г. Скрыпнічэнка, М. Селяшчук, М. Казакевіч, У. Тоўсцік, М. Басалыга, А. Пушкін, Ф. Янушкевіч (у публікацыі, на жаль, прыкрая памылка — напісана Янушэвіч) і інш.

Хораша гучаць і беларускія літаратурныя старонкі. Змястоўнай атрымалася падборка вершаў Г. Бульікі ў перакладзе А. Забужко. У раздзеле «Кніга ў кнізе» — спатканне ўкраінскага чытача з неўміручым Янкам Купалам, спатканне адметнае. П. Гірнік пераклаў паэму «На куццю», а В. Сідарэнка пераўвасобіў па-ўкраінску славутых «Тутэйшых». Тут жа — разважанні пра Я. Купалу, пра ягоны лёс і лёс яго твораў А. Сідарэвіча і Б. Сачанкі.

Адным словам: дзякуй, сябры-ўкраінцы!

А. М.

ПОШУКІ І ЗНАХОДКІ

ЯШЧЭ АДНА НЕДАПЕТАЯ ПЕСНЯ

Ідзе 1932 — 1933 вучэбны год. Мы — студэнты Полацкага белпедтэхнікума. Час вясёлы для нас, хоць і галаднаваты. Рады, што вучымся, пазнаём кожны дзень новае. А яшчэ літаратура, паэзія. Які багаты, нязведаны свет адкрывала яна! І ўжо зусім дзіўна: мы і самі пачынаем пісаць. Ёсць у нас літгурток. Стараста яго Лясовіч Тэрэнт, кіраўнік—выкладчык І. С. Шчасны. У гуртку, апрача нас дваіх і Лясовіча, Рыгор Канавалаў, Сцяпан Турчыновіч, Барыс Пятровіч, цяпер вядомы метадыст.

Мы ведалі, што ў Полацку выходзілі альманахі «Наддзвінне», «Росквіт», «Зарніца», што тут у канцы 20-х гадоў жылі і працавалі ў газеце «Чырвоная Полаччына» П. Броўка, Э. Самуйлёнак, А. Астрэйка, Я. Скрыган, Т. Хадкевіч. Гэта радавала, абуджала натхненне.

Самы актыўны і, бадай, самы здольны сярод нас Тэрэнт Лясовіч. Ён пачаў пісаць вершы яшчэ ў школе, а ў 1932 г. з'явіўся яго верш у друку. Наш стараста сур'ёзна працуе, выступае ў «Чырвонай Полаччыне», якая час ад часу выдавала літаратурныя старонкі з удзелам маладых.

Нярэдка наладжваліся ў тэхнікуме літаратурныя вечары. Зрэдку асмельваліся ісці і ў горад са сваім першым вершаваным словам. Звычайна вёў вечары Лясовіч і з поспехам выступаў сам. Быў ён цікавы малады аўтар, начытаны, падрыхтаваны ў тэорыі вершаскладання, верыў у сваю літаратурную будучыню. Праца ў школе яго не вабіла, і ён пайшоў працаваць у газету «Чырвоная Полаччына». Ездзіў у камандзіроўкі, набываў вопыт журналіста, назапашваў назіранні для творчай работы.

Аднойчы Т. Лясовіч прывёз матэрыял пра нізкі ўраджай у калгасе, незайздроснае становішча ў ім. Матэрыял не змясцілі, а самога аўтара звольнілі з работы, прыпомнілі і тое, што бацька яго, калгаснік, рэпрэсіраваны ў 1937 годзе невядома за што. Такі быў час.

Амаль немагчыма сабраць раннія вершы Лясовіча, бо архіў «Чырвонай Полаччыны» не захаваўся ў Беларусі, а кніжку сваю перад вайной ён выпусціць не паспеў. Дзякуючы стараанням сына Эдуарда некалькі вершаў знойдзены ў архівах Ленінграда.

Самы плённы этап у творчасці Т. Лясовіча быў беластоцкі. Тут мы павінны абаперціся на пісьмы, успаміны яго жонкі Ніны Іванаўны і сясцёр.

Пасля вымушанага беспрацоўя яго ўзялі на работу ў школу выкладчыкам беларускай мовы і літаратуры, а ў студзені 1940 г. былы рэдактар «Чырвонай Полаччыны» забраў яго ў абласную беластоцкую газету, бо вельмі цаніў яго як журналіста і ў свой час быў супраць звальнення.

У беластоцкай газеце «Вольная праца» Лясовіч загадваў школьным аддзелам, узначальваў літаратурную старонку. Працаваў многа і плённа, пісаў вершы, нарысы, рэцэнзіі. Атрымаў у горадзе кватэру, перавёз туды сям'ю. Ніна Іванаўна прыпамінае вечары ў Доме пісьменніка, дзе яны бывалі разам, сустрэчы з М. Танкам, П. Панчанкам, І. Эрэнбургам.

У маі 1941 г. Лясовіча прызвалі ў армію. Быў развітальны вечар, цёплыя провады. Жонка з трохгадовым сынам засталася ў Беластоку. «Як моцна любіў ён сына, як жалобна, кранальна развітваўся з намі, быццам адчуваў, што развітваецца назаўсёды», — піша Ніна Іванаўна.

Неўзабаве прынеслі ім пуцёўку ў санаторый Друскенікі. Там яны і сустрэлі вестку пра вайну. Вярнуцца ў Беласток не было як, з цяжкасцю селі ў цягнік і паехалі ў невядомае. Такім чынам бібліятэка, рукапісы, надрукаваныя творы — усё засталося ў Беластоку, увесь набытак сям'і.

Цягнік абстрэльвалі і бамбілі. На дзевятыя суткі былі яны ў Саратаве, а затым на месцы эвакуацыі ў Новаузенску.

Тэрэнт Лясовіч служыў дзесь на граніцы, а як пачалася вайна, у ліпені 1941 г. разам з таварышамі ён ішоў пешшу ад Беластока да Мінска, але немцы іх абагналі. У Мінску іх схапілі і пасадзілі ў лагер для цывільных. Праз сем дзён выпусцілі. Паранены, ён прыйшоў у родную вёску Лесава, што на Ветрыншчыне. Там ён і тры яго сястры пражылі да зімы. А зімой за сувязь з партызанамі іх хату спалілі. Лясовіч пайшоў у партызаны ў атрад А. Ф. Маханькова, а потым яго ўзялі ў штаб брыгады імя Варашылава (камбрыг Д. В. Цябут). Там ён і нёс службу, працаваў у газеце «Чырвоная звязда», якая некаторы час выходзіла ў тыле ворага. Пісаў гісторыю брыгады, разам з І. Ф. Дубоўскім кніжку пра партызанскае жыццё.

Набліжаўся самы страшны час у жыцці брыгады, усіх партызан перад наступ-

леннем фронту. На пачатку мая 1944 г. у час блакады Тэрэнт Піліпавіч Лясовіч загінуў у Рабчэнскім лесе каля Бабыніч. Ён нёс рукзак з матэрыяламі штаба брыгады, і варожая куля напаткала яго. «Забіты ён быў у галаву. Пахаваць яго, як належыць, мы не мелі магчымасці. Была ўжо раніца, немцы прачэсвалі лес, і мы павінны былі адыходзіць. Але мы знайшлі яму з-пад вывернутага пня, нажамі крыху паглыбілі яе, закрылі яго плашч-палаткай, засыпалі зямлёй»...

Праз некалькі месяцаў сёстры знайшлі месца часовага пахавання брата і перанеслі яго на могілкі ў роднай вёсцы Лесава.

Адзін з нас быў на яго магіле і ўпэўніўся, што яго помняць землякі, аднавяскоўцы і з вялікай пашанай гавораць аб ім.

Сапраўды, вынік жыцця чалавека — яго добрае імя.

Абставіны скл аліся так, што не захаваліся, не знойдзены яго дзённікі, рукапісы, падрыхтаваныя да друку кнігі. На вялікі жаль, не захавалася, не знойдзена і яго літаратурная спадчына пазнейшай пары. Але след яго дзейнасці ўсё ж не згубіўся. Многія надрукаваныя яго творы названы ў каталогу Інстытута літаратуры АН БССР. Ён прыгадваецца ў кнізе Д. В. Цябута «Сквозь огонь» і ў картатэцы Інстытута гісторыі пры ЦК КПБ як журналіст, які напісаў гісторыю партызанскай брыгады імя Варашылава Віцебскай вобласці.

Пошукі яго твораў працягваюцца.

Пра Тэрэнта Лясовіча не ўпамінаецца ў нашым літаратурным друку. Няма яго імя і ў кніжцы «Мы іх не забудзем». Лічым, што гэта несправядліва. Трэба ўзнавіць, хоць і з вялікім спазненнем, яго добрае імя, спачувальна схіліцца перад яго недапетай песняй.

М.БАРСТОК,
І. БЫХАВЕЦ.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

Вярніце Беларусі «Помнікі»!

З цікавасцю чытаю навукова-папулярны гістарычны часопіс Беларускага фонду культуры і Таварыства аховы помнікаў «Спадчына». Наўрад ці ў каго ўзнікае сумненне ў патрэбе такога часопіса, бо па няведанні сваёй гісторыі беларусы знаходзяцца, відавочна, на першым месцы ў свеце. Ёсць толькі адна акалічнасць, якая азмрочвае радасць, — са з'яўленнем «Спадчыны» знік інфармацыйны навукова-метадычны бюлетэнь Беларускага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры «Помнікі гісторыі і культуры Беларусі».

«Спадчына» замяніла «Помнікі» і ўжо можна паглядзець, параўнаць ды прыкінуць: што мы атрымалі, а што страцілі. Атрымалі часопіс, які даносіць да шырокага чытача гістарычныя веды. Магчыма, ён стане тым рычагом, з дапамогай якога будзе канчаткова абрынута ў Лету ненавуковая «абэцэдарская» канцэпцыя гісторыі Беларусі. Цудоўна! Страцілі ж мы, ні многа ні мала, — адзіны нацыянальны навуковы гістарычны часопіс. Так, сціплы навукова-метадычны бюлетэнь быў змушаны ў цяжкіх для беларускай гістарычнай навукі варунках узваліць на сябе і цягнуць гэтую ношу, хоць паволі, але цягнуць. Часта бюлетэнь крытыкавалі за нецікавыя, але «ідэалагічна выверaныя» артыкулы на першых старонках, за абмежаваныя памеры публікацый і г. д. Зараз жа, згубіўшы, па-сапраўднаму пачынаем ацэньваць тое, што мелі. Аўтарамі «Помнікаў гісторыі і культуры Беларусі» былі вясковыя краязнаўцы і акадэмікі. Артыкулы, апублікаваныя ў бюлетэні, лічыліся дастатковымі па навуковым узроўні, каб абапірацца на іх пры абароне дысертацый на гістарычныя тэмы ў Маскве і Вільні, Ленінградзе і Кіеве. Бюлетэнь даваў магчымасць (часта адзіную) неяк заявіць аб сабе маладым навукоўцам. Не менш двух пакаленняў гісторыкаў (і не толькі гісторыкаў) пачынала з «Помнікаў».

Пералічаныя асаблівасці выдання і наяўнасць стабільнай аўдыторыі чытачоў была гарантыяй яго жыццястойкасці і надалей. Лічу, што «Помнікі» папросту зліквідавалі. Знікненне бюлетэня не выпадковае, яно выцякае з сённяшняга стану гістарычнай навукі і асветы. Рэзкі ўздым попыту на гістарычныя веды наклаўся на глыбокі крызіс гістарычнай навукі. Вырас недавер да прафесійных гісторыкаў. Задавальняць «попыт на гісторыю» сталі галоўным чынам не прафесіяналы, а літаратары.

Уяўляецца, што нам вельмі патрэбна адраджаць фундаментальную гістарычную навуку. Менавіта на яе глебе вырастае жывое дрэва гістарычнай асветы. Магчымасць адраджэння маецца, бо былі і ёсць у нас сумленныя гісторыкі, на якіх раўняюцца маладыя. Дастаткова назваць толькі светлай памяці імя М. М. Улашчыка.

Зліквідаванне «Помнікаў» — памылка, якую яшчэ можна выправіць, і патрэбна зрабіць гэта як мага хутчэй.

Яшчэ раз падаю голас за «Спадчыну» і звяртаюся да ўсіх, ад каго гэта залежыць: вярніце Беларусі навуковы часопіс!

Алесь КРАЎЦЭВІЧ,
кандыдат гістарычных навук.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

ЛАЎРЭАТЫ «МАЛАДОСЦІ»

Рэдакцыя часопіса «Маладосць» прысудзіла прэміі за лепшыя творы, апублікаваныя на яго старонках летась. Лаўрэатамі сталі: П. Вераб'ёў (падборка вершаў. № 3), А. Казлоў (кніга апавяданняў «Міражы ценяў», «Бібліятэка «Маладосці»), Л. Кальмаева (мастацкае афармленне прозы ў №№ 1, 2, 3, 6, 7, 11, 12), А. Жынкін (артыкул «Мае дарагія...», № 11), М. Васькоў (артыкулы «Ці не рана святкаваць», № 5 і «Не ворагі, а партнёры». № 7).

СПАТКАЛІСЯ КРЫТЫКІ

У лютым адбыўся семінар маладых беларускіх тэатральных крытыкаў па тэме «Узаемадзеянне драматурга, рэжысёра і акцёра». які праводзіла кандыдат мастацтвазнаўства, дацэнт ГІТІСа І. Мягкава. Яна прачытала цыкл лекцый-даведак «Авіньёнскі фестываль-1990», «Новыя тэндэнцыі ў заходнім тэатры», «Савецкі камерцыйны тэатр», «Тэатральная сітуацыя Масквы». Адбыліся прагляды спектакляў мінскіх тэатраў, сустрэчы з творчымі групамі спектакляў «Следчая справа Вашчылы» ў Тэатры гістарычнай драмы і «Хто баіцца Рэя Брэдбэры» ў Тэатры-студыі кінаакцёра, а таксама з народным артыстам СССР Р. Янкоўскім. У семінары бралі ўдзел крытыкі з Віцебска, Брэста, Магілёва, Гомеля, Гародні, Мінска. Арганізатар семінара — СТД БССР.

НАШ КАР.

ЖУРНАЛІСЦКІЯ ПРЭМІІ

Асацыяцыя ветэранаў друку «АЖУР» зацвердзіла тры прэміі лепшым пярвічным арганізацыям Саюза журналістаў Беларусі: 1-я—1,5 тысячы рублёў, 2-я—1 000 рублёў, 3-я—500 рублёў.

Прэміі прысуджаюцца пярвічным арганізацыям, якія з'яўляюцца душой калектыву, актыўна ўдзельнічаюць у творчым працэсе, садзейнічаюць павышэнню ўзроўню публікацый, росту аўтарытэту адпаведнага органа друку, радыё, тэлебачання.

Аб прысуджэнні прэмій будзе паведамляцца ў Дзень друку ў рэспубліканскіх, абласных і раённых газетах, па радыё і тэлебачанні. Палавіна прэміі ўручаецца сакратару, 2-я частка — на патрэбы пярвічнай арганізацыі. Прэміі надзяляюцца статусам Саюза журналістаў Беларусі з прысваеннем звання лаўрэата СЖБ. з уручэннем сакратару адпаведнага знака, а арганізацыі — дыплома.

Акрамя таго, Саюз журналістаў БССР сумесна з Асацыяцыяй «АЖУР» устанавілі тры імянныя стыпендыі студэнтам факультэта журналістыкі БДУ імя У. І. Леніна ў памеры 100 рублёў штомесяц кожная.

Імянныя стыпендыі прызначаюцца з 3-га курса студэнтам-выдатнікам, якія праявілі таленавітасць, эрудыцыю, агульную культуру і ўменне нестандартна выкладаць свае думкі.

Рашэнне журы аб прысуджэнні стыпендый публікуецца ў Дзень друку, а выплачваюцца стыпендыі з 1 верасня новага навучальнага года.

Імянныя стыпендыяты карыстаюцца перавагай пры выбары месца працы.

ПРЭС-ЦЭНТР
АСАЦЫЯЦЫІ «АЖУР».

ЛіМ

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ БССР.

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара —33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ —33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ—33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ —33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ —33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА—33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ —33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС, Юрась ЗАЛОСКА—33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ —33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62; бухгалтэрыя — 23-73-37.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12